

OMUL ȘI SOCIETATEA

Ne găsim „în prag de lume nouă”. Il simțim apropierea. O vedem ridicându-se, fantomă însângărată și crispată de dureri, pe ruinele marel prăbușiri europene. O zărim de departe și... ne cutremurăm.

Fiindcă noi vrem mântuirea spiritului, pacea și creșterea sufletului; ni se anunță, în schimb, domnia forței, apoteoza violenței, delirul vreilor și devenirilor nebuloase, tumultul dinamismului vag ridicat la rang de ideal. Lume păgână, când noi visăm una sincer și senin creștină.

Totuși, să nu disperăm. Sub cămașa de culoare vie, sub scutiera vorbelor și gesturilor aspre, se ascunde o anima naturaliter christiana. N'avem decât s'o botezăm cu spiritul lui Hristos. — Este posibilă această încreștinare. Mai ales la noi, în România. Fiindcă noi suntem, în străfundul nostru sufletesc, popor creștin. Avem acum și conducere care se vrea și se declară creștină. Nici masse muncitorești organizate spre alte idealuri sociale, nici doctrine rătăcite cari să fi furat mințile mulțimilor, nu ne stau în drum.

O singură primejdie ne pândeste: o înțelegere greșită a evangheliei. S'ar putea întâmpla să luăm drept învățătură evanghelică și ideal creștin ceea ce în realitate nu este decât rătăcire învăluită în haină creștină. De acestea e plin văzduhul zilelor noastre de bejenie. Seduc prin strălucire externă, prin biruințele ce revendică. Iar doctrina creștină e modestă; nu se prea aude în tunetul războinic al zilei. — Și nici nu-l așa de simplu să desprindem din concepția de viață creștină — care țintește mântuirea — principiul de organizare politică și socială potrivite pentru vremea noastră mereu schimbătoare.

*

Este împede, că întreaga concepție socială creștină, care adesea se desprinde din spiritul evangheliei, este clădită pe trei noțiuni esențiale, ca pe trei piloni de temelie: Dumnezeu — omul — societatea. Întreaga orientare a orânduirii vremelnice depinde în chip hotărâtor de felul cum concepem aceste trei realități fundamentale, în sine și în raporturile dintre ele. Acesta este nucleul metafizic-religios care creiază și diferențiază civilizațiile.

„Dintru început trebuie să remarcăm — cu enciclica Divini Redemptoris a lui Pius XI — că deasupra oricărei alte realități stă cea mai mare, suprema și unica ființă: Dumnezeu, Creatorul atotputernic al tuturor lucrurilor, Judecătorul preaînțelept și preadrept al tuturor oamenilor*. — Într'adevăr, este atât de covârșitoare și atât de prezentă în lume această „supremă realitate“ încât — în afară de bolșevismul rusesc care i-a declarat război, fiind nevoit însă să-și creeze imediat un alt „dumnezeu“ idolesc — nici una din concepțiile sociale dominante ale vremii nu are curajul să i se împotrivescă direct ori să nu caute a și-o face aliat. Toate vin în numele Lui, toate tind spre divinitate și divinizare.

Dar ... există aici un dar, care marchează despărțiri fatale și catastrofale. Nu toate propovăduiesc pe Dumnezeu cel viu din evanghelia și catehismele noastre. Ci, neputându-se ridica la această înălțime senină, coboară pe Dumnezeu în văltoarele vremelnice și fac din numele lui sfânt o nebuloasă fără formă și fără conținut, în care se ascund fel de fel de lucruri omenești, prefloase în ordinea pământească, zdrențe netrebnice însă în fața Ființei supreme. — Fără a intra în amănunte, ținem să subliniem că Dumnezeu în care credem și în care trăim nu este o simplă abstracție filosofică, nici un oarecare dinamism faustic; nu-i o imanență pantelstă, nici o svăcnire spre ideal a conștiinței omenești; nu este o necesitate pragmatică sau un elan vital bergsonian. Cu atât mai puțin „rasa sau poporul, sau Statul sau forma de Stat sau deținătorii puterii de Stat sau alte valori“, oricât de fundamentale în cadrele ordinii pământești, pot fi decretate lege sau realitate supremă, adecă divină. Aceasta nu ar fi închinare lui Dumnezeu, ci simplă și abominabilă idolatrie. Ci Dumnezeu creștin este realitate transcendentă, personală și vie, care a creat lumea, o susține și o guvernează în fiecare clipă, o luminează prin cuvântul său, prin revelație; a răscumpărat-o prin Hristos, o sfințește prin harul său revărsat continuu peste noi, care cu iubire ne îndreptăm spre Părintele nostru, cărui ne rugăm și căutăm să i ne asemănăm spre a putea ajunge să-L vedem față la față.

Numai pe această concepție a divinității, nu pe alta, se poate clădi o ordine socială cu adevărat umană, adecă vrednică și bună pentru om, una care să-l înalțe nu să-l degradeze. — Nu ajunge însă să avem cunoștința corectă despre Dumnezeu, pentruca toate să fie și să se așeze dela sine în bună rânduială pământească. Ci această cunoaștere trebuie transformată în spirit și viață, în putere activă și organizatoare. — Două concluzii cu caracter practic se desprind imediat din această concepție. întâi: recunoașterea oficială

a lui Dumnezeu, adică cultul nu numai privat ci și public ce trebuie să i se dea. Se cuprind în acest comandament, firește, și armonioasa colaborare dintre Stat și Biserică. — Urmează, în locul al doilea, extensiunea universală și valabilitatea eternă a legii morale, care trebuie să fie regula de viață particulară și publică fără nici o excepție, fără târgulală și fără compromisuri. Nu există sector de activitate socială, cum nu există nici un colț în sufletul și poririle individuale, care să-și făurească o morală aparte, să se smulgă de sub puterea poruncilor divine, declarându-se autonom. Viața politică și cea economică, raporturile dintre țări ca și cele dintre singuratici, rămân determinate de aceeași inflexibilă lege a dreptății, aceeași pentru toți și pretutindeni, pentru cei mari și tari ca și pentru cei slabi, și întrecută în bine prin revărsarea iubirii care face viața pământească nu numai suportabilă, ci plăcută și binecuvântată.

*

Mai concret însă, mai viu și mai direct se resimte în organizarea socială concepția despre Om, despre ființa, valoarea, rostul și finalitatea lui. Toată rânduiala pământească are doar această mentră unică: de a-l face mulțumit ori chiar fericit pe omul care constituie societatea. Problema fundamentală va fi prin urmare: în ce stă fericirea omului? ce trebuie să-l asigure comunitatea ca să-l mulțumească? Avere? Libertate? Știință? Plăceri? Credință? Răspunsul la această întrebare va comanda întreaga întocmire și ordine colectivă. O deslegare greșită duce fatal la organizare neferică, care-și poartă în sine, în exagerările necesare la care ajunge, germenul prăbușirii inevitabile.

Aici își găsește explicația imensa tragedie mondială pe care o trăim acum și care, oricât de complexă și totală, în fond nu este decât una singură și simplă: tragedia omului. Greșelile de concepție au variat; toate însă, fie și diametral opuse, au dus și duc invariabil la același rezultat: desființarea persoanei umane și, deodată cu ea, la răsturnarea întregului sistem dovedit înuman.

Pildă dureroasă: experiența liberalismului burghez. A greșit prin exagerare. Decretând pe om centru și scop al existenței, rațiunea și libertatea lui drept ultima măsură a lucrurilor, l-a despărțit de Dumnezeu, făcându-l un fel de zeu. Rezultatul: omul-sclav al tiraniei de stat și al mașinei. Sfârșitul: prăbușirea la care asistăm.

Dar lată reacțiunea: antiindividualismul comunist. Ca să elibereze pe om, vrea să desființeze nu numai pe Dumnezeu, ci și Statul, care se va transforma într-o simplă comunitate economică.

— *Perfect. Dar această comunitate va cuprinde pe omul întreg, cu toată personalitatea lui. Altfel n'ar mai fi comunistă și egalitară. Omul va fi o simplă funcțiune, un șurub într'un mecanism economic, care-l va strivi și anihila. — Vezi „paradisul roșu“ din zilele noastre.*

Nouille sisteme totalitare și dictatoriale au avantajul de a merge mai drept. Spun copilul pe nume: vreau pe om „total“, spre a-l contopi în comunitate. O singură persoană mai există în comunitatea totalitară: conducătorul, care concretizează idealul comun. Cellalți, în locul drepturilor și libertăților, vor trebui să capete altceva: grandoare externă, cuceriri, dominație. Ceeace înseamnă război, adică autodistrugerea civilizației.

Cât de armonică, realistă și idealistă în același timp, ni se prazintă în schimb concepția creștină a omului. Ea nu pleacă din premise arbitrare, nici nu exagerează o parte în paguba întregului. Ci îl ia pe om așa cum este, întreg, cu toate elementele lui constitutive, cu toate trebuințele și aspirațiile lui, antinomile cărora le armonizează pe planuri și principii superioare.

Amestec de cer și pământ, lut și rațiune, materie și spirit, sortite nu a conveștii împreună, alături ori suprapuse, ci topite în unitate organică substanțială, omul este cu adevărat mikrokosmos, purtând în ființa lui complexă luminile și umbrele, slăbiciunile și avânturile, nevoile și aspirațiile întregii creațiuni. Dacă e să crească și să se desăvârșească în întreaga lui ființă, trebuie să desvolte în echilibru perfect toate variatele certințe și virtuți ale lumilor pe care le cuprinde: să se hrănească din rodirile pământului șiindu-se să domine natura; să-și cultive viața afectivă-sentimentală prin arte; rațiunea prin științe și filosofie; dorul de acțiune creatoare în realizări fecunde încadrate în ordinea socială; în sfârșit directivarea existenței și activității în întregul ei spre Dumnezeu, ținta supremă, prin morală și religie. — Porniri și tendințe, puteri și nzuințe contrastante, în continuă tensiune și permanentă luptă. Totuși se mențin în unitate, nu printr'un compromis ori sincretism oarecare, nu prin simpla adunare ori juxtapunere a părților, ci prin principiul intern vivificator care le cuprinde în sine, le străbate pe toate, depășindu-le în același timp prin tendința lui de a se ridica în lumea superioară a spiritelor pure.

Această ființă minunată, care se cheamă om, nu poate trăi singur. Natura lui îl silește să viețuiască în societate. — Inseși perfecțiunile sale, virtuțile proprii firei sale, acelea tocmai cari întrec ordinea lumii vizibile: rațiunea și iubirea îl adună în comunități. Fiindcă aceste perfecțiuni admirabile sunt prin esența lor comuni-

cativ, cer să se reverse, să intre în legătură cu alte flințe asemănătoare, să cuprindă, să înțeleagă și să se dăruiască. Cunoaștere și iubire însemnează raporturi în afară, relațiuni care presupun și constituie societatea. Această lege fundamentală, a generosității comunicative înscrisă în profunzimea flinței, a vieții, a inteligenței personale, este rădăcina societății. Numai în locul al doilea nevoile, slăbiciunile, insuficiențele, care duc cu aceeași necesitate la același rezultat: integrarea în corpul social, fără de care omul nu-și poate dezvolta personalitatea, nu poate atinge împlinirea spre care tinde nici în ce privește latura materială a flinței sale, nici în direcția mai nobilă, spirituală: înălțarea continuă a cunoștințelor și perfecțiunea morală. Toate pretind inserarea lui organică, colaborarea în întregul social, educația care i se face și care și-o face în comunitate. Iată sensul adânc al formulei Aristotelice: omul—animal politic. Este politic tocmai fiindcă e rațional-spiritual. Aceasta este diferența specifică în definiția lui. Tocmai de aceea, fiindcă prin această notă se deosebește de toate celelalte viețuitoare, numai omul constituie societate propriu zisă; grupurile ce le formează alte animale nu se numesc societăți ori state decât în sens impropriu, prin analogie. Iar societatea adevărată cu atât va fi mai vrednică de acest nume, cu atât își va realiza mai adecvat firea și rostul, cu cât va fi mai umană, mai corespunzătoare firei omului, cu cât va fi mai bine întocmită pentru a asigura dezvoltarea și desăvârșirea omului ca om, adică a personalității omenești în laturile și tendințele ei superioare, care o ridică peste celelalte viețuitoare.

Din această concepție despre Om și Societate se desprind normele care reglementează raporturile dintre ele. Ele se pot reduce la două teze, aparent antinomice, armonizate însă în sinteza superioară a noțiunii de persoană.

Deoparte este limpede că numai omul, și fiecare om în parte, este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, numai el are unitate fizică și spirituală, numai sufletul lui a fost răscumpărat și va trăi în vecl dincolo de granițele societății pământești vremelnice, supusă pietrii. Deci: societatea nu e scop în sine, ci „mijloc de care omul poate și trebuie să se servească pentru realizarea scopului său: fiindcă societatea există pentru om, iar nu invers”. (Enc. Divini Redemptoris). Greșește deci fundamental socialismul care divinizează Statul, sociologismul pozitivist care deifică societatea, precum și toate celelalte doctrine sociale vechi și moderne care, inversând ordinea firească, tind a face din om o simplă unealtă netrebnică în mâna atotputerniciei comunității, indiferent de firma ce o poartă și de numele ce se dă elementului de temelie a înche-

găril sociale: Stat, clasă, sânge, rasă ș. a. m. d. Căci dacă omul, după vorba lui Leo XIII (în „Rerum novarum”) „n’ar găsi în societate decât o diminuare a drepturilor sale, ar trebui să fugă de societate”. Aceasta este evidența însăși. Căci deși omul nu poate trăi aici pe pământ fără societate, totuși în esența sa e constituit independent de ea în toate trăsăturile sale caracteristice; pe când societatea fără oameni nici nu se poate concepe.

La fel de greșit este totuși și extremul opus, al individualismului care divinizază pe individ până la distrugerea societății. Față de această rătăcire învățătura creștină afirmă, cu Sfântul Toma: „Singuraticul se raportează la societate ca partea față de întreg”, în consecință se subordonează societății ca orice parte întregului, orice imperfect perfectului. (Summa theol. II-a II-ae Q. LXIV a. 2). De aici obligația fundamentală a omului de a lucra pentru binele societății chiar cu sacrificarea intereselor sale individualist-egoiste. Fiindcă „bonum comune est melius et divinius quam unius”, cum învață același filosof. (Polit. I. I lect. I). De aceea, în învățătura creștină de totdeauna, binele comun primează pe cel particular, și omul, la nevoie, trebuie să sacrifice pentru comunitate tot ce are, până și viața, care e supremul bun vremelnic.

Par contradicțiilor cele două poziții creștine. Deoparte: societatea nu e scop ci mijloc pus în serviciul omului; de alta — singuraticul, ca parte a întregului social, trebuie să servească întregul cu sacrificarea tuturor intereselor sale.

Contradicția este însă numai aparentă. Ea se desleagă perfect și adecvat în noțiunea creștină a omului, care este individ și persoană. O distincție care de obicei se uită când se vorbește despre om, cu toate că nu este o simplă subtilitate scolastică ci o realitate dată, pe care scolastica, filosofia realistă cum e, n’a făcut decât să o fixeze într-o formulă metafizică.

Omul adevărat, tocmai fiindcă este un punct de unire substanțială alor două lumi, a celei materiale și a celei spirituale, nu este un simplu individ oarecare, ci este în același timp persoană. — N’avem aici posibilitatea de a lămuri în amănunt această distincție, fundamentală în sistemul Tomist, și îmbrățișată astăzi nu numai de unii ucenici ai lui Proudhon, ci și de Berdiaeff și de filosofia „existențială” (Trimitem pe cel interesat la broșura lui Maritain: „La personne humaine et la Société”). — În rezumat atât: distincția aceasta este expresia filosofică a bipolarității materie-spirit, care constituie ființa om. Fiindcă, și întrucât e materie, omul e individ. Ca toate celelalte ființe pământești, cari toate sunt materie determinată de un principiu, care le dă forma de existență proprie și

deschilintă de toate celelalte. — Acest principiu formal, în ce privește pe om, nu este unul legat prin esența sa de materie și e existent numai prin ea: el e o realitate spirituală, cu viață proprie, independentă, care se cuprinde și se înțelege pe sine și lumea în plină libertate și iubire. Iată rădăcina ontologică a omului-personă, a personalității: latura spirituală, cu virtuțile, potențialitățile și tendințele ei. — Dar distincție nu însemnează despărțire, cum credea Descartes, în concepția cărui sufletul = rațiunea este ceva întreg, cu existență aparte, iar trupul = extensiune o altă realitate completă care-și duce tralul său după directivele sufletului-pilot. Ci sufletul și trupul sunt două coprinclpii substanțial unite în aceeași ființă unică: omul, care este întreg individ, de grad mai înalt însă decât orice altă individualitate materială tocmai fiindcă e și spirit; și este în același timp întreg persoană, cu aspirații și tendințe care depășesc materia. „Ca individ — zice Maritain, (în o. c. p. 15) — fiecare din noi este un fragment al unei spețe, o parte a acestui univers, un punct singular al imensei rețele de forțe și impliniri cosmice, etnice, istorice, legile cărora le urmează, supus fiind determinismului lumii fizice. În același timp însă fiecare din noi este și persoană; și ca persoană nu este supus astrilor, subsistă în întregime din însăși subzistența sufletului său spiritual, care este în el principiu de unitate creatoare, de independență și de libertate”. „Eu sunt în întregime individ prin tot ceea ce am și derivă din materie, și în întregime persoană prin tot ceea ce mi vine din spirit: precum un tablou este în întregime un complex fizico-chimic din pricina materiilor colorante din care e făcut, și în întregime operă de frumusețe prin arta pictorului” care l-a lucrat. (Pg. 21).

Iată acum rezolvarea contradicției aparente semnalată mai sus. — Ca individ, omul este parte a societății, supus și inferior ei; ca persoană are realitate și finalitate de ordin superior și transcendent societății. Trebuie deci să slujească binele comun al societății ca sacrificarea tuturor intereselor și bunurilor sale individuale-individualiste; dar nu pentru că societatea ar fi scop în sine, ci pentru că cu prețul acestui sacrificiu să se poată organiza o comunitate cât mai desăvârșită, ceea ce însemnează: cât mai umană, cât mai bună pentru om, care adică să asigure o cât mai slobodă și lesnicioasă dezvoltare a personalității omului, care prin libertate și iubire tinde spre Divinitate. Sau: omul contribuie cu toate puterile și valorile sale vremelnice individuale la constituirea unei societăți care să-i servească cât mai bine personalitatea, desăvârșirea în libertate a puterilor, valorilor și aspirațiilor sale spirituale. În binele comun al școlastice — care nu este identic cu binele singuraticilor, nici

cu suma intereselor individuale (cum îl înțelege individualismul) — „este cuprins ca element esențial maximul de dezvoltare posibilă a persoanelor umane” componente, în așa fel ca „fiecăre din ele să poată ajunge la măsura maximă posibilă de independență reală față de constrângerile naturii, independență care se asigură prin garanțiile economice ale muncii și proprietății, ale drepturilor politice, ale virtuților morale și culturii spirituale”. (Maritain, p. 29—30).

În rezumat, raportul dintre individ și societate nu trebuie conceput nici atomistic-mecanic, cum face individualismul burghez care distramă unitatea organică a comunității; nici după tipul biologic-animale, caracteristic pentru concepțiile comuniste și totalitare care devorează persoana; ci trebuie înțeles într'un chip specific și propriu omenească, etic-social, personalist și comunitar în același timp. Societatea trebuie să fie o „organizare a libertăților”, cârmuite de legea dreptății și a iubirii sau amicitiei civile. Ori cum s'ar interpreta și aplica în concret această „organizare a libertăților”, ea nu poate însemna nici odată negarea sau suprimarea lor. Ci sunt, cele fundamentale dintre ele, drepturi imprescriptibile ale omului, anterioare și superioare statului, ca unele ce trebuie să desăvârșească ființa spirituală a omului spre rosturile ei eterne, care sunt dincolo și mai presus de vremele și societății. — Astfel sunt: „dreptul la viață, la integritatea corporală, la mijloacele necesare existenței, dreptul de a tinde spre scopul său ultim pe calea arătată de Dumnezeu, dreptul de a se asocia, dreptul la proprietate și la folosința proprietății”; dreptul de a întemeia familie, etc.

De sigur, armonizarea cerințelor comunității cu drepturile și tendințele libertăților omenești în societate, nu-i sarcină ușoară. Și tot așa de sigur e că, în statul naturii decăzute și răscumpărate, ea nu se poate realiza pe plan și cu puteri pur omenești, precum în omul singuratic nu se poate ține în armonie povara trupului plecat spre pământ cu elanurile spre slavă ale spiritului. Și aici și dincolo trebuie intervenția acelui factor hotărâtor care se cheamă grația lui Hristos. În situația naturii răscumpărate, nu mai putem fi oameni, decât dacă tindem să devenim supracomeni. La fel societatea, nu va fi cu adevărat umană, decât dacă se va organiza și va tinde, ca ultim țel, să înlesnească destinelul supra-uman al persoanelor ce o constituie. Societate creștină și cu adevărat umană va fi, în consecință numai aceea, care va avea ca suprem ideal social: „Toate sunt ale voastre, iar voi ai lui Hristos, și Hristos al lui Dumnezeu”. (I. Cor. 3,23).

TIMOTEIU CIPĂRIU

INCEPUT DE AUTOBIOGRAFIE

Duminecă 9/21 Oct. 1855.

Noi am fost cinci frați și o soră la părinți, dintre care eu am fost cel mai mic și soru-mea a cincea. Ci dintr'înșii numai doi am rămas în viață, eu și frate-meu Ioan, carele au fost al doilea. Cel întâi fu chemat *Dumitru* după numele strămoșu-nostru popa Mitrea, precum și văru-meu dela mătușa din Velț, cel întâi născut, din aceeași oară așa fu numit. Ci frate-meu acesta, de care atâta bucurie avuse moșu-meu, cum am scris mai sus, muri curând fiind numai de doi ani. După trei ani la a. 1793 se născu frate-meu *Ioan* care trăește. El fu crescut de părinți la școală în Aiud și în Blaj, ci macar că se pare a fi avut talent de învățătură, totuși puțin a sporit, și după a II clasă gimnazială lăsă școala și se apucă de rotărie și morărie, fiind deodată și dascăl și cântăreț la biserică. Dela el învățai nu numai a ceti latinește și a declina, ci și unele cântări. După el se născură *Parteniu* și *Ioanichlu*, nu știu care din ei mai întâi, că nu i-am apucat, murind amândoi în curândă ețate, unul de moarte firească, altul înțepat cu furca de fier de tată-meu din neluare aminte. Mama-mi spunea, că tată-meu vrând să treacă dela un vecin peste gard la noi în grădină, neputând vedea de gard pre frate-meu, fiind micuț și venise la mama acolo fără știre, aruncă preste gard furca ca să treacă mai ușor, și ajunse pre frate-meu în cap. Nu știu murit-a numai decât, au mai târziu, că mi-a fost spaimă a întreba, ci atâta știu, că dintru asta i-a fost perirea. Feciorul frate-meu, *Matei*, fiind prunc, ziceau părinții mei, că tare semăna cu acest frățior nefericit, ci tată-meu avea spaimă de el. Odată spunea mama, că fiind tată-meu culcat pre pat, veni pruncul *Matei*, cu un cuțit în mână la el la pat, și zise: te tai. Tată-meu răci, și văzu în această faptă pruncească o amenințare fatală, care și mai tare-l supăra. După aceștia urmă sora-mea *Ioana*, care și ea se stinse la doi ani de zile, ca și ceilalți frați.

În urmă mă născui și eu în Febr. a. 1805 la Sân-Toader, pentru care mama vrea să-mi pună numele Toader, pre numele tătâne-său, ci tata mi-a pus numele Timoteiu, după numele sfân-

tului din 21 Febr. macar că în minte nu la acest sfânt cugeta ci la apostolul Timotei, pe care așa de multe ori îl auzia memorându-se în biserică la apostol, zicând: fiule Timoteiu. Frate-meu mă scrisese pe tabla Mineului că s' născut în 1804, ci eu cercai însă ca prunc protocolul parohiei și aflai scrisori, că sunt botezat în 21 Febr. 1805. Nașa de botez mi-a fost vara-mea Anica, fata popei Vasiliu, atunci fată în păr, după aceia preuteasă acolo, după Olos. Nu știu deci din astă cauză, au din care, și în pruncia mea mi-se părea că nu este femeie mai frumoasă ca ea, și căreia să-i șadă așa bine. Mi-aduc aminte și de moașa mea de naștere, Anuța, și nu pot să nu răd aducându-mi aminte, că luna de pe cer credeam că-i moașa mea aceasta, că biata moașe era bătrână și colțată, cu barba ascuțită eșită înaintea și cu gura trasă înăuntru, așa cât căutând la ea de laturi, fața ei semăna cu fața lunei, când e lună nouă. Ci eu credeam că adevăr ea e luna, sau mai bine că luna-i moașa-mea, și de câteori vedeam pre cer luna nouă, ziceam cătră mama: eacă moașa, numai cât nu puteam pricepe, cum se poate sui așa sus pe cer; poate că pre când eu, credeam asta, moașa era moartă, și părinți-mi spuseră că ea e în cer.

Asemenea asemănare curioasă era și aceea, că odată venind Popa Vasiliu la noi, pe când eu încă sugeam la țată, mi-se păru că el seamănă cu câțelul lui, ce-l aduse-se cu sine. Eu supsei cam lung timp, trei sau patru ani, și de ar fi după cum îi zicala: cum că cei ce sug ani îndelungați sunt hăbăuci, eu ași fi cel mai stupid la minte, ci fără de-a fi nemodest, mi-se pare că zicala nu e de tot adevărată. Mi-aduc aminte că popa mă muștra, că sug țată, cum se muștră pruncii, aflându-mă în brațe la mama, și de aci mi-se pare că mi-a fost cam urât. Că anume îmi aduc aminte, că eu eram la mama pe vatră, popa pe laviță în fundul casei, și câțelul sub laviță la picioare-i. Cum era popa la față, nu-mi aduc aminte, ci câțelul știu că era negru cu semne albe deasupra ochilor, și că semăna cu popa. Nici îmi aduc aminte să-l fi mai văzut mai mult, fără la înmormântarea lui știu, că tată-meu purtându-mă pe brațe prin tindă și în casa cea mare din'apoi îmi dădea cheile dela almaru, ca să nu plâng. Bietul popă, muri precum auzii după aceea fiind mai mare, de bună, fiind la fânaș peste Târnava, de către Sâncel. Preuteasa mătușa-mea îl aștepta cu prânzul, și văzându-l culcat jos, că se vedea de-acasă, socotea că s'a culcat de amiazi, până ce văzând spre seară că nu se mai scoală, trimise să vadă ce-i de el, și-l aflară mort. De el spunea mătușea, că când îl aștepta cu prânzul acasă, de cumva prânzise ceilalți, nu mânca bucatele una după alta, ci orice și câte erau, toate le mesteca într'un bîid,

tăietei și curechiul, etc. și așa le mânca zicând: că în stomac încă toate se amestecă, și avea dreptate, numai că nu mulți au asemenea gust.

Când mă născui spunea mătușea mea aceasta, că eu nice mă mișcam nice strigam, așa cât părinții se spăriară că voi să mor socotind că de morb mă aflu așa, și trimiseră după dânsa să vină să vadă ce e cu mine, că să temea să nu mor, înfricați că le mor pruncii toți așa cruzi. Venind zicea ea, aflai un trunchiu cât un curcan, cu ochii închiși, și ca lemnul nemișcat, eu văzându-te așa, zice, băgai degetul în gura-ți și începui a mișca buzele; nu vă temereți, le zise lor nu-i nici dracul, ci e un copil puturos, adecă leneș după dialectul pănăzănesc; și luându-te mama-ta te aplecă și ai supt, și nice dracul nu ți-a fost. Dumnezeu o ierte, că așa li era vorba, dealmîntre sullet de muiere bună.

Joi 27 Oct. — 8 Nov. 1855.

Fiind eu cel mai de pe urmă la părinți, și murindu-le atâția prunci firește se pricepe, că cu multă cruțare fui socotit de dânsii. De aici așa îndelung fui ținut la țată, pânăce au început a le unge cu lucruri grețoase ca să mă înțerce, de care foarte clar îmi aduc aminte. Încă-mi aduc aminte și de când nu știam bine vorbi. Anumit odată îmi aduc aminte, ca maică-mea vrând să meargă de acasă fiind sară și iarnă, dar unde nu știu, fiind eu pe vatră mă împropodi cu o cârpă pe sub barbă, și eu ziceam mamei: Popolica pe sub bărbat, adecă împropodește-mă pe sub barbă, cum se împropodesc pe la noi muierele iarna; care auzind mama, bucurându-să și sărutându-mă repetă de multe ori și eu după dânsa: Popolică pe supt bărbat. Tot din acea epocă îmi aduc aminte, că un om bătrân ci viu care mă gugulea cu plăcere, anume Cipariu Georgiu, venind odată la noi, când a dat bunăcina, i-am răspuns și eu cu părinții: Măța Dumitale, în loc de mulțam Dumitale.

Altă dată îmi aduc aminte, că ducându-se mama după apă mă lăsă în leagăn și încuie ușa tindei pe mine, nerămânând nime în casă. Însă ca nu cumva sculându-mă să cerc cumva a eși afară, îmi spuse că o țigană stă afară subt fereastră, și cât voi ieși îndată mă bagă în sac. Era timp trist și întunecos poate de toamnă, mama șezu cam lung dusă de acasă și eu începui a-mi fi urât așteptând. Mă scol din leagăn, și mă sui pe scaun la fereastră, să văd oare vedea-voi țigana; ci îndeșert mă timpurii într'o parte și între alta, pre țigană nu o putui vedea. De unde văzând că nu pot ști adevărul și începea ami [fi] frig, nu cutezai a eși din casă, că mă temeam de țigană se nu cumva [să] fie la ușe ci mă dusei

iarăși în leagăn, fără de a face rele cum fac unii prunci, și cum făcu odată chiar și frate-meu. Că-mi spunea mama, că odată lăsându-l și pre el așa, ca pre mine închis în casă, dacă începui a i-se urf începui a plânge, apoi sculându-se din leagăn și suindu-se pe scaun apucă o cană a mână și cu ea strică toate canele ce spânzurau de cuier, și alte vase. Că în casa noastră trei păreți erau încunjurați cu cuiere și cu culme. Pre cuiere deasupra erau țiere late cu blidele smălțuite și cu figuri frumoase, după cum nu se mai văd astăzi nicăiri, eară în cune erau spânzurate cane tot asemenea. Cu canele nu făceau alta, decât că duceau paus la biserică sau aduceau apă sfințită; iar de pre țiere mâncam la zile mari, cum sunt la Crăciun, la Bobotează, la Paști etc. de altă dată canele și țierele erau numai spre înfrumșetarea casei. Pre culme, care erau rude au lețe întinse, erau puse fețe de pernă chindisite cu acul frumos de mâna mamei. Acestea încă se puneau numai la sărbători mari, precum și pernele atunci le îmbrăca mama, cu cele mai frumoase fețe, ca și masa.

Mama avea o sumă mare de atari cusături, că era cusătoare mare. Fețele de pernă le cosea după mustre de la săsoaice care ea le aducea acasă și le decopia. Ea nu numai că croia și cosea toate vestmintele căsenilor săi ci era cercată de toate muierile mai tinere din sat la care ciupage, la altele pumnași, fodori și pușori, cosându-le pe lână, așa că nu ajungea la toate, mai ales fetele nu-i stau de pe cap cu chindisiturile ce i-le cereau pentru frumșeța și delicateța lor. Eu însumi, cum eram așa de alipit către mama și în pruncie până nu începui a umbla la școală și după aceea mă învățasem a continua formele începute după mustrele ce le aveam înainte. Eu atâta plăcere aveam în lucrurile muerești de casă, întru curățirea meselor și scaunelor și chindisit și năvădit, cât mama mă apleca la acestea la toate, ieu le pliniam cu mulțumire. De multeori când năvădeam cu ochiuri la cele mai încurcate forme, văzându-mi mama priceperea la acestea îmi zicea: Sufletul mamei, să fi fată încă nu mi-ai putea fi mai de îndemână de cum ești. Ea își aducea aminte cu mare întristare de soru-mea, că nu i-a trăit și era nemângăiată.

Sora mea murise fiind ca de trei ani, ca și ceilalți frați. Frate-meu care trăiește încă, fu în pericol de moarte. Într'o zi de vară fiind el încă așa de mic, cât numai ședea dar nu știa umbla, mama-i pusese un bliduț de lapte în tindă lângă el și ea ședea pe pragul tindei, cosând cu fața către curte. Odată numai aude pre prunc strigând: Puiul, puiul! Se întoarse și răci de spaimă. Puiul era un șarpe, care atras de aburul laptelui se apropiase de bid,

și frate-meu cu lingura ridicată, sta să dea în șarpe. Spăimântată strigă: Vai de mine! Ci șarpele cu minte, îndată lăsă blidul și fugi.

Încă și de un vis minunat îmi spunea ce i-s'a întâmplat, de care n'am nici o cauză de a mă îndoi. Unui prunc, mi-se pare lui Parteniu i-se făcuse o bubă la cap, și nu o putea vindeca cu nimic, ori cu ce o învățau muierile. Buba era rea, și dânsa se temea să nu-i moară fiul. Între aceste griji într'o noapte visează, că i-s'a arătat o muiere în vis și i-a zis: Nu te supăra Salomie, că nu va muri pruncul, numai sculându-te sapă la cornul casei din sus în grădină și vei afla o hârbă, care făcându-o fărină presară-o pe bubă, și se va vindeca. Deșteptându-se din vis dimineața alergă la locul arătat, săpă află hârba, face cum o învăța muierea din vis și numai decât se vindecă buba.

Tot dânsa îmi spuse și de o fantomă ce se arată odată tatei venind sara dela câmp, o figură colosală în negru îmbrăcată și cu barbă lungă. Însă ce i-o vorbit, mama nu mi-a știut spune, atâta numai zicea, că fantoma se ascunse supt podul de aproape, unde ardea o lumină de ceară, macar că ploua de vărsa. Tata se duse după dânsul, nu află suflet de om fără numai lumânarea arzând, care o a luat și mult timp o a ținut în armariu.

Altă istorie curioasă păți tata, cu o vecină. O vacă bună de lapte ce aveam, începu ai scădea laptele din zi în zi, macar că era bine ținută și nu de mult fătată. Pricepându-se că cineva-i fura laptele se prepușe pe o vecină, ce-i ziceau oamenii că-i strigoae. Și într'adevăr păzindu-o într'o dimineață o află în poiată ungând țâțele vacii și luându-o a mână o bătu. Pân' aici nu e nici un lucru de mirare. Ci după aceea vaca încă tot nu da lapte. Atuncea tată-meu, neavând ce i mai face o lăsă într'atâta, până când după mai îndelungat timp fiind ospăț la casa noastră veni și vecina la noi, iar tată-meu văzându-o între oaspeți ieși afară și luând un lemn se duse la cea mai de aproape proptea de pod și începu a o bate. Atunci vecina îndată începu a zbiera și fugi acasă printre oameni, cari de minune eșiră după ea, și văzură cum bate tata propteaua. Pre la noi cred oamenii că strigoile fermecând vacile le iau laptele, și bătând un cui în proptea mulg laptele vacii, din acel cui ca din țită, însă dacă cineva bate propteaua, e ca și cum ar bate pre strigoae. De strigoi cred însă, că în ziua de Sf. Georgiu toate strigoile se sue pe câte o vacă, și cine-și pune în pălărie un fir de aiu încolțit în gură au cap de șarpe, le vede călărind pe vacă, care întru aceea se vede că mai tare sbeară și mușesc decât altădată. Astă istorie mi-a dat prilej, a scrie în 5 Mai 23 apr. a. c. balada următoare care s'a și tipărit.

S. GEORGIU

Băiat ca toți băieții, aveam multă dorire
Să văd și să cerc toate ce buna mea-mi spunea
Și n'aveam multă grije să dau cuiva de știre
De ce-mi tăia prin minte, nici macara bunei-mea.

De prânz și pentru cină, fântână nesecată
Aveam numai o vacă ce'n toți ani făta
Ci aproape și-o vecină, măiastră lăpădată
Ce laptele din gură, amu amu-l fura.

Părinte-meu odată, făcând ospăț mare
La care toți vecinii, deaproape și-i chema
Veni și acea vecină, cu coada supt spinare
La mese așternute cu alții loc lua.

De oaspeți fără număr, cămara era plină
Cuțitele și linguri și cupele suna
Și vinul curgea vale; când biata mea vecină
Eacă n'ncepu să strige, și amar se văleta.

Ospățul înlemnise de spaimă și mirare
Văzându-o că strigă și nimeni n'o cotea:
Pân'ce văzu ojugul, pe care umbla călare
Vecina mea strigoala, cum tată-meu-l bătea.

Veni curând, Săn-Georgiul, și des de dimineată,
De frică 'n apa rece să n'am a mă scălda,
Văzui și eu odată în toată a mea viață
Cum soarele răsare în toată pompa sa.

În mână pălăria cum Buna mă'nvățase
Și-un fir de aiu în gură de șarpe'n mugurit
În frunza pălăriei punând, mă sui pre casă
Pe când văcariul, clurda de vaci scotea'n mugit.

Ci o minune, spaimă! Ce-mi fu să văd deodată!
Pre toată biata vacă o babă călărea.
Mugeau cât parcă lumea se sparge tremurată
Și'n loc plecaser toate în fugă asupra mea

Că babele pe umeri, cu ojoguri întramate
Strigau, și din călcăile pre vaci le străpungeau;
Ales vecina noastră în fruntea lor străbate,
Cu părul despletită, și toate amenințau.

„Așteaptă pui de popă să te învățăm noi carte
Să nu-ți se dedese prescuri a mai mânca”
Ș’atunci cu toatele odată, macar erau legate,
Cu ojașele de mână ’ncepură a arunca.

Văzând eu că nu-i glu-nă, trag aiul dela gură
Și-l rup în jumătate, și-o jumătate arunc
Se vezi lugă de babe, sărind cum să s’ascundă
De arma nfricoșată în mâna unui prunc.

Strigau cu toate: Slavă! în limba de strigoae
Și multe alte blesteme, ce eu nu ’nțelegeam
Ear eu băteam în palme de sus lângă ursoae
Strigând în gura mare, tot: Slavă! și râdeam.

În familia noastră auzii în pruncie vorbindu-se de multe alte fabule, de *Marțolea*, cu picioare de capră în formă de bună bătrână, care pre muierile ce le află țesând le prind și le fierb în căldare etc. Mama spunea că în fetia sa, și ea nu credea atari istorii, că torceau și coseau Marțea, Joia și Vinerea, ca și în alte zile, numai Vinerea apoi măritându-se a început apoi a o ținea, nefăcând în cuptoriu, ca nu cumva întâmplându-se vre un infortuniu, să fie judecată de lume, și pentru că intrastă zi s’a răstignit Christos. Îmi spunea că cu toate astea i-se tâmplă un lucru curios, că fiind odată într’o Marți sara acasă și torcând toată sara fără de a lua în socoteală vorbele celorlalți căseni cari ziceau să nu toarcă întru acea sară, după-ce s’a culcat toată noaptea a scuipat la guși, care căsenii o socotea ca o pedeapsă pentru că a tors Marți seara.

Maică-mea era și cântăreață și știa o mulțime de balade, care acum nu se mai aud. Când eram prunc în toate serile, mai ales de iarnă când nopțile sunt lungi și muierile au mult de a toarce, maică-mea ședea până târziu torcând la foc, și de nu era altul eram eu lângă dânsa ascultându-o cântând cântecul lui Monu-tâl-hariul, a lui Petru din luncă, și alte mai multe care le-am uitat. Că nu-mi aduc aminte să o fi auzit cântând cântece lumești ca ale fetelor, precum nice nu i-s’ar fi căzut, și eu nici odată nu mă culcam până nu se culca mama oricât mă ruga. Pentrucă nu știam ce valoare au asemenea cântări, încă și după ce am crescut mare, nu le-am știut prețui, să le adun din gura ei, ear când am știut a le prețui, acea gură armonioasă era amuțită subț pământ.

La Crăciun mama totdeauna după mezu nopții mă scula și-mi da de mâncare de frupt, că ajunurile le țineam cu toți riguros și nu-mi aduc aminte să-mi fi dat în ajunuri cândva de dulce, de cât odată un ou că eram zăcând în pat. În ajunuri pe lângă bucatele îndatinate pe sate, adeseori ne făcea pogace și ne da o bucată

făcută din oțet cu aiu, în care întingeam pogacea caldă. Maica mea fiind mai fată de morariu după vitregu-său, făcea pogăci minunate cum învățase dela bună-mea, pre când el era morariu. Pogacia mai întâi o învăluia într'o merindare și o pune la grindă să se moaie, zicând că o pune la Dumnezeu. Odată spunea că bună-mea puse o pogace iar la Dumnezeu, în moară, ci până se învârtiră prin moară de două trei ori, pogacea se făcu nevăzută și de atunci începură a zice că o pun la Dumnezeu. Altă bucată adesea era mierea, care maică-mea și afară de zilele de ajun mi-o pune înainte într'un tieruțiu. Nu știu dacă nu a fost prea multă miere în pruncia-mi, cauza de așa curând începură a mă durea dinții și a-i pierde așa de timpuriu atâta știu, că am mâncat multă, că aveam stupină mare. De aci-mi luai prileju de a compune în 1/13 apr. a. c. balada următoare, carea sub titlul: *Buna mea*, împreună cu cea de mai sus s'a publicat în estan în Foaie.

A J U N U L

Născut în soartă amară și din părinți săraci
 În cruda tinereță crescui fără sacar
 Abia ua miez de pâne și asta foarte rar
 Gustam la sărbători și-mi părea că mînc colac.

Odată de'ntâmplare, dar nu știu cum a fost
 Măicuța-mi pre un tier imi pune un făgurel
 Ca aurul de galben, și pâne lângă el
 Și-mi zice: vino gustă, că azi e zi de post.

Gustai o bucatură și altă după ea
 Că mierea era dulce, și eu eram flămând
 Și așa fi mâncat o cupă, nimica cugetând
 Că-i zi deajun, cum zise prea bine maică-mea.

Ci vai si amar de mine, vai, ce-mi fu se pătesc
 Părea că-mi arde gura și'n dinți foc a intrat
 Venin de șerpi, nu mîere părea-mi că am mâncat
 „Ce-l asta mamă! Strig eu; mor, mor au nebunesc”

„Nu mori mama-mi răspunde, ci poate te-a împuns
 Un ac rămas în lagur, ci taci că-ți trece acuși”
 Tămăie-mi pune-n gură și-mi suflă; huși, huși, huși
 Mă vafet și cad ca mort, și adorm și dorm ca unș.

Dormind visez pre Buna, stând lângă căpătăiu
 Cu gura de măsele curată și de dinți,
 Cum o au fost bătrăna'n mormânt el mei părinți
 „Neposte zice Buna, ridicându-mi mai întâi.

Ce plângi sufletul meu, ce te doare așa de rău"
„Albină rea mă'npunse, ea vezi cum s'a umflat
Tămâie mi-a pus mama și-apoi mi-a descântat
Durerea tot nu-mi trece, ci mor Bunică zău"

„Ascultă fătu-meu, ca să'nveți și tu nu știi,
De miere te ferește, ce-i dulce la gustat,
De gura ce-ți a râde, și în dos te-a blăstămat,
De vorba ce te atinge, de om cu fățării.

De gusti și de te'nșală dulceața ce ai văzut,
Foc ai luat în gură-ți, cât stai să vezi căței,
Ai vrea să muști turbat să rumpi carnea de pe el,
Ci rabdă atunci ca câne, ca pește[le] fi mut.

Ea vezi că n'am în gură nici macar o măsea,
Nici pot să rod în dinți-mi nici măcar un miez
Ci orice bag se'nghite, și fără irică, crez
Ci poți oricare deget să-ți bagi în gura mea.

Invață dela mine a fi fără de dinți
Și nu va s'ai durere de orice vei gusta,
Ascultă fătu-meu ce te'nvață Bună-ța
Că fil au să'nvețe mult de'ailor părinți".

Durerea-mi încetă și-mi părea că mi-au căzut,
Căți dinți aveam ca ace subțiri și pungători;
Mă deștepta-i din visu-mi, ager fără dureri;
Ci ah deatunci încoace și dinții mi-am pierdut.

Luni 12 Nov.—31 Oct. 1855.

Din anii prunciei mele-mi aduc aminte încă de multe alte amărunturi, care nu meritează a fi memorate, fiind fără nici un interes. Numai curios mi-s'a părut totdeauna acea dorire îndoită a părinților de tânăr încă, de o parte de a mă face călugăr, de alta de a mă însura, care amândouă erau aproape să se împlinescă, ci nu s'au împlinit, precum se va vedea mai în jos. Părinții mei erau cunoscuți cu călugării dela Blaj, mai ales cu Filotei și Benedict, la cari mergeau de se *sposedeau*. Pietatea și comoditatea lor le plăcea, și dorău ca și pe mine să mă vadă în a lor pozițiune. Ei credeau că într'adevăr și natura mea e făcută oarecum spre acest stat, văzându-mi mai ales mai apoi aplecarea nespusă spre învățătură și pietatea ce o aveam până la anii juniei mele. A petrece în rugăciuni și-a fi scutit de grijile lumești, li-se părea un lucru așa de dorit fiecărui om, cât ar fi nebunie a nu-l îmbrățișa cu ambe mâinile. Mai ales maică-mea, care avuse parte de a gusta din amărăciunile vieții căsătorești, era cu totul de asta dorire. Tată-meu nici nu intru atâta și e de crezut, că de trăia el

până la anii de așezare a mea, m'ar fi însurat. El încă de copil îmi destinase de muiere o pruncă, pre cât îmi aduc aminte, frumoasă și cuminte, și așa nu departe cu noi, ci ea muri încă mică fiind. Astă destinațiune împrumutată atâta era de vorbită, cât noi ne socoteam întradins promiși unul altuia, și petreceam tot împreună. Mi-aduc aminte că odată mergând la ei, că ședeau aproape de noi numai preste cale, o oflai în poala bună-sa tăindu-i unghiile și zicând să le țină bine că D. Dumnezeu la judecata mai de pe pe urmă o va întreba ce a făcut cu ele. Eu de atunci n'am mai auzit de asemeni învățătură. Ci biata pruncă muri curând apoi, nu știu dacă cu adevărat, și eu rămăsei văduv. Încă tată-meu nu se descuraja cu aceasta ci-mi afla pre alta, pre când umblam la școală. Fata însă atunci era mărișoară, și deși nu va fi fost mai bătrână decât mine, dar era mai desvoltată, și fiindcă ședea departe de noi, și apoi eu eram mai mult la școală în Blaj, nice aveam prilej de a ne vedea des, nice nu ne-am dedat cu acea idee. Din contră mi-aduc aminte, că odată tată-său, fiind noi de față amândoi, i-a zis: că o va da după mine, și fetei nu i s-a prea părut, că ea se prindea fată mare, ear eu erau încă numai prunc. Ea crescua fată mare și frumoasă, părinții ei erau în bunăstare ca cei mai întâi între săteni, tatăl ei ar fi vrut întru adins să o dea după mine, tot satul vorbea de noi că ne vom lua — ci cu toate acestea nu fu nimic din tot lucrul, nu din culpa mea, nici dintr'a lor, ci din fatalitate, sau cum se zice: că nu ne-a fost data să fim împreună. Și ca să nu-mi mai caute a mă întoarce la aceasta materie, adaug: că intrând eu în seminarium, tatăl ei tot prilejul căuta a mi-se arăta binevoitor, frăține-meu avea planuri cu fratele ei, maică-mea încă îmi aiepta câte ceva, și toată lumea satului aștepta, cu gura satului să ne luăm. Ci eu la casa lor nu umblam, precum la nice o fată, numai cu verișoare de ale mele mă întâlneam, nice ei nu îndrăzneau a mă chema la sine. Însă în anul al treilea de teologie fiind eu acasă la maică-mea, că tată-meu murise, a doua zi la Bobotează, nu știu din ce fatalitate eșii din biserică înaintea altora, peste datina mea. Fatalitatea zic, că de nu eșiam cine știe ce se întâmpla. Destul că tatăl fetei după biserică chemă pe cântăreți la sine, la degustare, și întrebă și de mine, ci eu mă dusesem acasă. Bătrânul să supără de asta, că precum am înțeles mai apoi, el a-vuse de cuget să grăiască ceva cu mine, cu acest prilegiu, ce a-nume-l căutase. După amiazăzi plecai la Blaj, și-l întâlnii la pod. El mă întrebă că cât timp mai am de a învăța; eu răspunsei: până la Paști. Așa bătrânul neavând prilej de a se înțelege cu mine, sau mai bine de a se asigura că voi să-i iau fata, venindu-i în căș-

legi alt *noroc*, cum se zice, la fată o mărită, și eu rămăsei iarăși văduv. Ci de astă dată îmi căzu ceva mai greu decât întâi, și de nu se mărita în iarna aceea, în două ar fi stat lucrul, că fata era frumoasă foarte după părerea mea, și m'ași fi aflat mulțumit cu ea. Ci fatalitatea n'a lăsat.

În pruncia-mi, înainte de a merge la școală, mă legasem tare de o vară de a mea, ce ședea lângă noi. Ea era și ca pruncă, precum [imi] aduc aminte frumoasă, și după ce a crescut se făcu o persoană frumoasă de minune. Cu ea nime nu ne promise în pruncie să ne luăm, ci noi ne promisesem înșine, și legătura noastră fu mare, până nu mă dusei la școală. Ci după aceea întrerupându-se prilejul întâlnirii, și ea mutându-se mai departe cu locuința începurăm a ne uita unul de altul. După aceia urmă etatea rușinării, care nu-mi ierta nici macar să mai ating vreo denioară, de cele proiectate în pruncie. Ea crescuse ca o floare de ce în ce mai tare desvoltându-se, și eu mă râpeam în mine la frumsețile ei, ci nu cutezam un cuvânt ai grăi. Ea încă rareori când venea la noi, părea că nice nu mă mai cunoaște, necum să mă animeze. Când eram în anul dintâi de teologie, și ea în toată pompa frumsețelor se vestezi și întră în pământ. Într'o duminică de vară dupăce jucă mult la jocul tinerilor, de care atinsei mai sus, încălzindu-se după cum era plină de viață se duse la o casă aproape de joc și beu în aprinsul focului ei apă, fără de măsură: urmară friguri de aceia, apoi hetică și în urmă mormântul. Fie-i țărâna ușoară! Din aceste trei, două muriră, una nu mă așteptă; după atâtea catastrofe cine să mai cugete la însuraf? Din ele numai una trăiește, și o am văzut de atunci odată sau de două ori, ci n'am vorbit cu dânsa; când o văzui mai în urmă, era schimbată la față; bărbatul ei veni de vreo două ori la mine cu un prunc ce-l au la școală. Câte idei nu-mi destupă vederea lor! Destul.

Dintre muierile de atunci, a nice uneia nu mi-a rămas așa dulce aducere aminte, ca unei vecine cumnate, ce eu în limba pănăzească li ziceam *fișea*, adecă tătăișe: care mă purta în brațe și mă socotea ca o maică. Ea văduvindu-se apoi, se mărită și se duse din sat.

Sămbătă 12/24 Nov. 1855.

Alte mai multe amănunturi din pruncie, de care-mi aduc aminte, le trec cu tăcerea; ele sunt sau dureroase, sau neplăcute, și prin urmare nedemne de a rămânea însemnate; fie uitate și pierite precum de mult sunt trecute. Cu toate acestea numai mai ating, că cu începutul învățaturii de carte, simții a se face o strămutare

mare în purtarea și ideile mele cele copilărești. După ce începui a ști lege (ceti) cuvinte în cărți, cele lese făcură și făceau o impresiune afundă în cugetul meu, și eu, carelem-mi aduc aminte câte secături și nebunii făceam și vorbeam înainte de a învăța carte, mă aflai după aceea cu totul altul. Eu macar că mai întâi legeam numai din Alexandrie, Psaltire, Oftoic și Ciaslov, cuvintele de înțelepciune, de religiuni, le cuprinsei așa de iute, cât ele-mi erau de pururea în gură între prunci jucându-mă, și vorbind cu părinții. Când mă jucam cu pruncii, ei mă alegeau de judecător, ca să le fac lege în procesurile ce și le formau din imitațiune, pentru [că] eu știam carte și ei mă țineau mai înțelept decât ei, și eu le spuneam legea cu toată seriozitatea, arătându-le cu cuvinte morale și de religiune, luate din cărțile lege, ce e drept și ce e necuviincios. Și când mă aduse mama mai întâi la școală în Blaj, veniram amândoi tot vorbind vorbe înțelepte și sfinte pre cum mi-se pare, așa cât maică-mea pre drum, suind pre valea Borșului îmi zise: O dragul mamei, cine-mi va mai vorbi vorbe ca a tale după ce te duci la Blaj?

La carte începu tată-meu de cuvânt a mă învăța, că el știu lege românește încă și cânta, numai cât el mă învăța, cum învăța-se și el dela Vasile Dascălul pre slovă. Mi-aduc aminte că era un om bătrân în sat de o etate cu tata, cu care odată și învățaseră la dascălul și cu care tată-meu vorbe [a] pe slovă, măcar că acel om acum uitase a lege, ci tot știa încă a vorbi pre slovă, și încă știa tot Ceaslovul de rost. În vre-o trei-patru ierni, mi-aduc aminte, că mă învăța tata a cunoaște buchile și a Sloveni, ci mai încolo nu puteam merge ca să pot lege că eram prea tânăr, au pentru greutatea aceluia metod. Destul că peste vară tot uitam ce învățam peste iarnă și trebuia să încep de nou dela azi-buche, până când fui ca de șapte ani, când într'o seară de iarnă, dupăce mult mă nervisem să pot lege, ci tot în deșert măcar că sloveneam totul pre fugă, îmi zice maica: Dragul mamei di-ce nu mai iei cartea să înveți? Cartea aceea era Bucoavna românească, în care acum de atâți ani tot învățam, și nu mai spoream. Disperat că n'oi să mai ajung să știu și eu lege ca tata și frate-meu, o iau supărat a mână, mă pui la cornul vetrei și la lumina focului tot învăț la foi până ce ajung la fapta credinței. Acolo ajungând, cuvântul dintâi ce-l văzui era *Cred*, care de odată așa mi-se arăta de chiar (clar), cât îl lesei fără de a sloveni. Aici văzând mă cutremurai, ca de un lucru neașteptat și îmbărbătându-mă cerc oare nu voi putea lege și cele următoare. Minune! Ca și când mi s'ar fi luat o ceață de pe ochi, mai întâi mai încet, după aceea mai pre ușor toate cu-

vintele depre acea față le lesei. Atunci plin de o nespasă bucurie strigai: Mamă! d'acu eu știu ceti? Ascultă la mine. Și asta zicând începu repede a lege toată „fapta credinței” și mai încolo mereu fără împedecare, întru atâta cât mama nu crezu și socotea că eu le-am învățat de rost după tata. Eu ca s'o conving că e adevărat ce am zis, mă dusei la tată-meu care era culcat pe pat și zisei: Tuțule, vin de vezi că eu știu ceti, și muma nu vrea să mă creadă. Tata se sculă și veni la foc zicând: No ia să văd. Ear eu îmbiindu-l să aleagă unde va vrea să cetesc, îl convins[ei] că nu am mințit.

Din aceea zi apoi n'a mai rămas carte nice de ale noastre din casă, nice dela biserică, carea să nu le cetesc; și când vedeam vreo carte undeva îmi ardea inima să o capăt să o cetesc, macar că nu toate erau românești. Acea ardoare și nespasă plăcere către cărți, de atunci îmi rămase nestinsă în toată viața mea până în aceste zile târzie în care scriu acestea: ea fu cauza principală a soartei mele: și când venii la timpul de a mă determina într'o parte sau întralta totdeauna întrebai, că oare în aceasta sau în aceea stare, putea-voi sta de învățătură au nu? La bătrâna preoteasă mătușe-mea rămăsese o mulțime de cărți, un armaniu mare cu glaje și-mi aduc aminte că de câte ori intram în acea casă ochi-mi mai întâi căutau la acea linie lungă de cărți ce le vedeam întrânsul de asupra cu mare dor. Socoteam: oare ce cărți să fie acelea? și vai de ar fi ale mele. Biata bătrână care mă ama, îmi da câte una de o duceam acasă, numai să am bună grije de ea. Eu dacă o căpătam fugeam tot într'un suflet până acasă, mă puneam jos pe earbă în grădină, o întorceam în sus și în jos, legeam și ear legeam, cu durerea mea că celea mai multe erau cu litere latinești sau nemțești și nu înțelegeam ce legeam. Atunci se năștea în mine alt dor și mai mare: să înțeleg limba cărților acelora, și cugetam: Vai Doamne, când voi putea eu ști ce-i scris aici? Și așa una după alta le aduceam și le duceam 'napoi.

Odată îmi arată preotul de atunci niște cărți toate pline de figuri, de oameni, de ierbi, de animale; mai târziu foarte, știui că erau Berthuchs Bilderbuch cu titlu, precum mi-se pare unguresc-nemțesc și franțozesc. Ci asta fu oleiu pe flacără. Destul rugai pe tata să-mi ceară vreuna dela preot, ci în deșert, că el nu mai vru să-mi dea, zicând că cărțile nu sunt ale lui, și nu poate să le dea în mână de copil. Eu ardeam după ele, și numai când mă duceam cu tata la casa lor, și asta era mai în toată Dumincca eșind dela biserică, mi-le da în casă la el de mă uitam, ci asta nu mă îndetula, pentru că ținea foarte puțin timp, până când într'o vară, mer-

gând la ei îmi zise popa: Vino de-mi înșiră o stoaară de tăbac, că apoi îți dau cartea cu figuri să te uiți în ea pân'astară în casă. Mă apucaii de înșirat și gătând mă apucaii de carte, până ce o am petrecut din tablă în tablă, popa spunându-mi la fiecare figură ce înseamnă. Din figurile de atunci, afară de tabac, urși, lei etc. mi-aduc bine aminte de colosul din Rhodu, că era figurat un înalt stând în picioare și pe de desuptui trecând o corabie. Numele de colos l'rește că nu-l putui ținea minte, ci figura lui par'că astăzi o văd, și mai târziu aducându-mi aminte de ea, cunoscuii că a fost Colosul.

Cu asemenea stratagemă, se folosi odată și frate-meu să-i înșir o piramidă de tabac, zicând că mă va învăța *podoblile*. Mă apucaii, și până când eu ieșind jos înșirai tăbacul, îmi cântă patru podobii începând dela cea dintâi: Ceia ce ești bucuria, Prea lăudaților mucenici, Mormântul tău, și Când de pe lemn, și le învățai în loc, afară de Casa Sfântului care mi-se păru prea grea și atunci o am lăsat. Pre încetul apoi și cele următoare mai toate le am învățat dela el macar că el nu prea era bun cântăreț, sau cel puțin n'a avut nici odată viers curat. Ci era un cântăreț bun și cu viers minunat, anume Maței dascălul, care ținea pe o mătușe de a mea și știa foarte bine cântările bisericesti, că le învățase dela socru-său Vasile dascălul, de care mai sus atinsei. Dela acesta învățai luare aminte cum cântă în biserică, toate glasurile și *rândulala* cum se zice, a bisericii. Că-mi plăcea a cânta și cântam în toate Duminicile și Sărbătorile, și la morți în locul frate-meu care era și cântăreț la biserică, ci cu alte lucruri cuprins nu prea venea la biserică. Pentru aceia eu știam foarte bine *glasurile* și țineam strana cu Maței, până când așezându-mă în Blaj ca profesor, încetai a mai cânta. Ca student mai învățai dela Iacob Făgărășanul, acum paroh în Șintereag lângă Bistrița, care-mi era conșcolar și locui într'un an cu mine într'un cvartir; ăsta avea nu numai un viers minunat, ci le și știa foarte bine, că le învățase dela unchiu al lui, preot în Ungurașiu. În seminariumăi învățai ce nu știam, dela Crainic, care întru al treilea an îmi fu Rector. Așa încât eu eram socotit de cântăreț deși nu mare, dar care știa mai bine cântările pentru care mă și pusese superiorii Seminariumului de atunci: Stoica și Kertész, cântăreț la clerici, și eu le mulțemii foarte frumos.

Din cele până aci se vede, că eu cuprindeam și învățam iute. Așa învățai și rugăciunile foarte curând. Inșă foarte tânăr eu fiind, tata-meu care avea datina a zice în toată dimineața și sara când se culca și se scula, la prânz și la cină, rugăciunile cu viers mare și multe, vrea să mă învețe rugăciunile, ci maică-mea nu-l lăsa, zicând că-s prea mic și nu le voi putea învăța, ci se înșelă. Că

Întru o dimineată deșteptându-mă înainte de a se face ziuă și eu fiind culcat cu capul pe pieptul tătăne-meu, ear mama la picioare, tata vru să facă o probă cu mine, să mă învețe Credeul, că Tatăl-nostru, și cele mai mărunte le știam din auz, și începui a zice înaintea mea, până la: Și s'a făcut om, și eu după dânsul; apoi îmi zise să zic singur, și-l zisei, care văzând continuă până în cap, și eu asemenea; iar în urmă făcându-mă să-l zic singur întreg, se convinseseră că-l știu deplin; poate că mă ajutase și aici auzul de toate zilele de l-am învățat așa iute, ci e drept că eram foarte mic și până atunci nu-l zisesem încă nici odată singur.

Astă ușurătate de a învăța de rost curând, o am avut de pururea; numai cât după ce începui a înțelege și a lege mult, cele memorizate nu le mai putui ținea minte bine lung timp, poate că și pentrucă prea curând le învățasem. Încă ca copil în școala normală învățam într'amiazăzi o foaie întreagă din Chatehism numai dintr'un cetit de unde era mai greu și nu puteam să înțeleg mai nimic. Eu venisem în Blaj, pe a doua școală normală, și conșcolarii mei știau din catehism taina pocăinței din școala întâia; de aceia ne da profesorul tare mult de aci pentrucă spunea că pruncii o știu, însă eu care nu o învățasem acasă, trebuia să învăț de nou măcar nu o înțelegeam, că argumentul și stilul acolo, precum se știe e foarte greu pentru capacitatea unui prunc. Încă și în a 3-a normală îmi aduc aminte, că profesorul întreba pe un conșcolar al meu, să spună ce înțelege dintr'o întrebare lungă tot de acolo, care o avusem într'amiazăzi; el fiind de etate mai mare, o înțelese și profesorul fu mulțumit cu răspunsul lui, — ci eu nu-mi aduc aminte, că mă mirai cum el înțelege așa bine și eu nu.

Când eram întra 3-a normală, doi studenți din a doua clasă gimnazială care erau într'un cvartir cu mine, mă luară la probă să vadă cât de curând ași putea învăța o întrebare de cinci linii în quarto latinească, din care eu nice un cuvânt nu înțelegeam; și eu cetindu'o de două ori le-o am zis fără sminteală. În gimnaziu toți autorii latinești carii ni-i propuneau, i-am învățat de rost numai din prelegere, și în poetică învățai toate odele lui Horațiu afară de pens numai de bună plăcerea mea. Cea mai mare ușurătate o simții din aceeași cauză întru învățătura limbilor, de care mai în jos; și sunt convins că eu aș fi fost fericit în tinerețele mele, să am o educațiune regulată, unde să nu fiu nevoit a învăța numai din puterile mele fără dascăl, aș fi putut învăța toate limbile, cu ele m'am ocupat singur, nu numai să le știu perfecte să le înțeleg ci ca să le și vorbesc și să le scriu. Ci așa după toată nevoința pusă, n'am putut ajunge până unde ași fi vrut, că ajutorul cuvântului viu în cele mai multe mi-a lipsit, și unele le-am început prea târziu.

Duminecă 20 Oct. — 1 Dec. 1855.

După ce învățai a ceti românește, în toamna următoare mă făcu tata să învăț și cu litere latinești. D. Basiliu Rațiu acum prepozit, pe atunci profesor în Blaj, venea de multeori la casa preotească și servea în zilele de sărbători. Cu acest prilej tatăl-meu făcuse cunoștință cu tânărul preot, și odată mă prezentă lui, spunându-i că știu ceti românește, ce vreau să învăț și cu litere, și nu am Abecedariu. Domnia lui îmi promisese, că-mi trimite unul dela Blaj; și într'o după amiazăzi văzui pe frate-meu că mi-l și aduce. Eu numai decât mă apukai să învăț a cunoaște literile, ci pre foaea dintâi erau nu numai latinești ci și nemțești; și mi-aduc aminte cu tare mirare mă uitam la literele nemțești, cele mari văzându-le așa de cocărțate, și desperând că așa cum-is nu voi să le pot învăța niciodată. Frate-meu îmi arăta pe cele latinești și mi-le spuse de două ori fuga până în cap, ci mie-mi fu cu neputință să le prind numai dintru atâta, și mă lăsă. Eu vedeam, că deși știu eu numele literilor de rost una după alta, apoi lesne aș putea învăța să le cunosc. Din tâmplare tatăl-meu le știa recita în serie, de când învățase în școală, macar nu știa ceti cu ele, nici nu le mai cunoștea. Deci văzând el cum mă trudesesc să le zic, mi-ajută de le învățai mai întâi a le recita dela A până la Z; și apoi mă apukai punând degetul pe câte una în serie a le numi, până ce repeții aceasta de mai multe ori le cunoscui. Și aci merse cu această metodă curând la capăt, tată-meu esamindu-mă și alegând de ici de colea literele, precum îl rugam eu să facă, pentru ca să vadă că eu întru adevăr le cunosc. De silabizat nu fu vorba, că acuma știam, cum că dacă cunosc odată literele bine, apoi trebuie să le știu și ceti, precum și era. Așa în puțin timp petrecui singur Abecedariul după planu-mi, numai cât frate-meu apoi îmi arăta, cum unele litere almintrea le pronunța latinește, almintrea ungurește. Apoi mă apukai și de cele nemțești văzând că mult seamănă cu cele latinești, și aici sub conducerea frate-meu.

Dupăce învățai a ceti, frate-meu începui din o gramatică latinească a-mi arăta declinațiunile macar că textul cărții era latinesc. Eu le cuprinsei curând, și învățai paradigmele de sus dela *meusa* până la *dies*, luând aminte la declinațiuni și la genuri. Tot frate-meu îmi arătase că la formarea declinațiunei e de lipsă înaintea de toate a ști genetivul. El îmi scrie vreo câteva paradigme pe hârtie și eu le declinam. În urmă și preotul venind odată la noi în acea iarnă, și văzând cât spor făcui în gramatică, îmi promise că-mi trimite și el paradigme de declinat, care și făcu; și mi-aduc aminte,

că pre un foliu 4° dealatul o față era plină de paradigme, dintre cari cea dintâi era *Hic puer petulans, cu adaus unguresc. Ez a csin-talan gyermek.* Eu nu știu cum voi fi declinat ungurește, că nu știam o vorbă; ci latinește le declinai toate fără eroare, și scriindu-le pe hârtie; că atunci începusem și a scrie după arătarea fra-te-meu.

Preste vară tată-meu cugetând să mă ducă la Blaj la școală, stătu de mine să învăț de rost din gramatică și-mi asemna lecțiuni câte 2—3 și mai multe linii; ci dânsul nu știa ceti latinește și așa începui al înșela, pentru că-mi era urât a învăța de rost. Eacă cum: Când venea timpul de recitat, ședeam amândoi la masă; cartea o lua și deschizând la lecțiune, o ținea dinaintea sa. Eu macarcă cartea era depărtată de mine și nu sta oblu dinaintea ochilor, totuși și din depărtare și curmezișiu, ceteam toată lecțiunea, cu coada ochiului pre fugă, cât bietul bătrân credea că eu o zic de rost. El nu șocotea că eu voi să-l înșel, nice că-i venea în minte, că pot să cetesc și din acea pozițiune. Poate că încă șocotea cumcă eu nu știu că el nu știe ceti latinește, nice că am ochi așa de ageri și o lectură așa de ușoară. Ci ochii mei erau de o putere nespūsă și cetirea-mi era așa de îndemănă, cât n'aveam de lipsă decât o aruncătură de ochiu, ca să-i cetesc o linie întregă.

Asta putere mare în ochi o avui nestrămutată până cătră anul 1840. Eu eram în stare a ceti chiar și inscripțiunile din fundul mai din sus al cupolei turnișorului din biserica catedrală; care e într'o înălțime enormă. Eu vedeam curat și limpede atât de aproape cât și departe; și măcar că dela anul de mai sus începu a mi-se scurta vederea, cât acum persoanele și inscripțiunile departe nu le mai pot distinge clar, totuși și deaproape pot să cetesc bine și cât se poate de curent. Infirmitatea vederii poate să vină din mai multe cauze, care nu voi a le atinge toate, însă afară de multa cetire și cuprindere cu lectura arabică, cred că cauza mai de frunte fu ochianul. Cumpărând un tub, într'o vară și acasă, și eșind afară la câmp, ca un om nepățit, mă uitam mult cu ochianul, și fiindcă în ochian numai cu unu poți căuta, ochiul se încorda prea tare și se infirma, din care apoi urma nu numai infirmitatea celui și celuilalt, ci și descentralizarea obiectelor depărtate în forul ochiului, așa încât acum obiectele din depărtare nu numai le văd mai întunecat, ci și duplicată. De aci vine apoi, după părerea mea, că cu un ochiu, cel drept, acum văd mai rău decât cu celalalt.

Când luai aminte schimbarea ce mi-se tâmplă în vedere, mă cutremură, și de atunci începui a mă conteni, nu numai de ochian ci și de ochilari, numai cât în călătorii și între împrejurări caută

să port ochilari, dacă vreau să văd curat lucrurile și persoanele din depărtare. Inșă m'am lăsat de a purta ochilari pe nas, sau ai ținea îndelung înaintea ochilor, almintrea ochi-mi începu a lăcrăma, și cându-i depun, toate obiectele parăcă de două ori le văd mai întunecat.

Două lucruri socoteam că nu le voi pierde în viața mea: puterea ochilor și negreala părului, ci întru amândouă mă aflai înșelat; că cu ochii pății cum am scris, ear părul acum în al 5-lea an al vieții mele e mai mult alb decât negru, și de nu ar fi încă mustățile de tot negre și barba mai mult de jumătate, după păr ai jura că-s de 70 ani cel puțin. Așa trece frumseța lumii și toate sunt deșertăciune!

În vara anului 1814 mă ocupai mult cu scrisul, mai ales cu slove. Numerii învășasem ai cunoaște încă în 1813, așa cât îmi aduc aminte, că văzui numărul acestui an scris cu creta de frate-meu pre o bute de vin din acel an. Atunci văzui și întâiul galben de aur, că monetă de aur și argint era foarte rară în țară, și galbenii moșu-meu sburără aiurea. Bani de argint încă vedeam în armariu la noi în salba mamei, care acuma bătrână fiind, nu o mai purta, ear argintul începu earăși a se arăta în curs numai în vara anului 1817, când eram în II clasă gimnazială, atunci văzui mai întâi plătindu-se bucate în piața Blajului cu douăzeci cruceri de argint.

În primăvara aceluiaș an (1814) învățai a ceti și grecește, și eacă cum. Într'o gramatică alui Alvari partea III-a, în capăt era un vocabular latinesc, în care rădăcinile cuvintelor (radies) erau însemnate în ordine alfabetică împreună cu derivatele lor sub fiecare rădăcină, precum se află în dicționarele etimologice. Inșă la foarte multe rădăcine era adusă și etimologia greacă cu litere grecești și latinești cursive. Eu întorcând des foile gramaticii, deși nu înțelegeam textul, luai aminte de acele litere (grecești), care nu erau nici românești nici latinești, ci semănau acum cu acele, acum cu altele. Din curiozitate cercai să le învăț a le ceti și pre acestea, și din în]tâmplare aflai un cuvânt care era scris cu litere celor românești și mi-se păru că-l pot ceti, apoi văzui că și latinește e scris același cuvânt și mă confirmai în părerea mea. De aci mă apucau a cerca toate cuvintele grecești din vocabulariu și a le coniferi cu scrisoarea latinească până când le cetii toate: și de atunci nu le-am mai uitat până azi. La tot cuvântul era scris grec, și de aci cel puțin atâta înțelesei, că este sunt cuvinte și litere grecești.

Acesta fu începutul de a învăța limba grecească. Iar în ce mod continuai mai încolo, va urma la locul său. Nice fu acest în-

ceput, oarecum miraculos, singuratec în viața mea, precum mai jos voi scrie; miraculos zic, nu numai că după etatea mea și după împrejurările mele nu se poate aștepta dela mine o asemenea combinațiune, ci chiar pentru asta se întâmpla numai prin combinațiune, fără nici o manducare. Eu singur, cându-mi aduc aminte de aceasta și de ceia ce voi scrie pentru limba grecească, nu pot să nu recunosc înrânsele delinierea destinațiunii mele. O mână nevăzută și un măestru ascuns se pare că m-a purtat din tinerețe-mi și mi-a descoperit acea, ce-mi era destinat să împlinesc în viața mea, când alt conducător și învățător îmi lipsia. Puteam eu aste semne, după ce venii la conștiința de mine, să le ignorez au să mă pun contra alegându-mi alta soarte, de cât care singură răspundea acestei destinațiuni? D-zeu sigur știe încât sacrificiu mi-a stat această soarte, că dacă noi suntem unelte în mâna providenței sau a fatalității, caută să ne supunem deși gemând; nu știu însă dacă mi-se va scrie în loc de recunoaștere.

Aici se termină manuscrisul. Cipariu poate n'a mai continuat înșirarea întâmplărilor din viața sa sub această formă de autobiografie, însă în câteva din caetele lui cu memorii, mai face din când în când pomenire despre unele din faptele mai de seamă ale anilor lui de maturitate și bătrânețe, sau despre cauzele cari l-au determinat să-și consacre toată munca vieții, studiilor filologice istorice și teologice. Un caet cu notițe zilnice început la 1858 Noembre 1, cuprinde câteva date interesate cari pot contribui în o largă măsură la cunoașterea personalității atât de complexe a savantului canonic blăjan. Cu dată de „7 Dec.” din acest an Cipariu transcrie în aceste însemnări o scrisoare a unor bucovineni, prin care aceștia îl acuză că un referat al său ar fi fost pricina de căpetente, pentru care guvernul austriac a refuzat să aprobe introducerea „Lepturariului” lui Aron Pumnul în școalele din Bucovina. Cipariu alcătuește un voluminos răspuns pe câteva zeci de pagini, din care vom lăsa să urmeze părțile cari cuprind date referitoare la cunoașterea vieții autorului. Chiar dela întâiele rânduri, Cipariu arată că nu a osândit din patimă sau dușmănie personală, manuscrisul „Lepturariului” ci fiindcă această operă era alcătuită pe alte principii filologice, de cât cele ce stau la temelia limbei românești.

(Va urma)

ȘT. MANCIULEA

ALEGEREA DELA FĂGĂRAȘ — BAIJA DE SÂNGE DELA MĂRGINENI —

Treizeci de ani! Cât s'au scurs de iute și câte evenimente mari de atunci incoace! Intre ele strălucește și va străluci Unirea cea mare a neamului, încoronarea jertfelor de sute de ani și răzbunarea sângelui vărsat din belșug și a suferințelor îndelungate!

În 1910, județul Făgărașului a adaus încă un titlu de mândrie și de glorie la trecutul său măreț. Atunci când toate județele românești din Triinsilvania au putut trimite numai trei deputați români în parlamentul din Budapesta, Făgărașul singur a trimis doi deputați naționaliști, pe regretatul *Dr. Nicolae Șerban*, feciorul popii din Voila și pe d. *Alexandru Valda-Voevod*, președintele de consiliu de mai târziu.

Se cade, ca să ne aducem aminte de luptele eroice și de jertfele grele, pe cari le-a purtat și adus atunci Țara Oltului. În amintirea acelor zile scriu însemnările de față, până când mai trăiesc unii dintre cunoscătorii lor, ba unii chiar participanți la ele.

Făgărașul, vechea Țară a Oltului, a avut un important rol în luptele naționale. De aici a pornit cel dintâi semnal de luptă pentru drepturile naționale, la 1732, dat de vlădicul mucenic *Inocențiu Micu Clain*, dela altarul catedralei s. Nicolae, ridicată de alt mucenic, de *Constantin Brâncoveanu*, care la Făgăraș se simțea urmaș al vechilor domni și oblăduitori ai Țării Românești și ai Țării Făgărașului.

În 1869 în congregația comitatului Făgăraș, (consiliul județean), Românii prin graiul vice-comitelui *Codru-Drăgușlanu* și al vicarului unit *Antonell* au făcut declarația publică, că unirea Ardealului cu Ungaria pe Români nu-i obligă și prin urmare înaltul rescript regal, pentru alegerea de deputați în parlamentul din Budapesta, să nu fie executat.¹⁾

Tot congregația comitatensă, în 7 Iulie 1873, a protestat contra introducerii limbii maghiare ca limbă oficioasă a județului, ală-

¹⁾ *T. Păcăflan*: Cartea de aur, vol. V. Sibiu 1909 pag. 147—149.

turi de limba română. 2) Adevărat, că hotărârile acestea nu au dat rezultatele cerute de Români, dar Românii au știut să obțină cel puțin atâta, ca județul Făgărașului să aibă de limbă oficială și limba română și aceasta până la unirea cea mare.

La alegerile din 1910 Românii dela Făgăraș s'au arătat vrednici de marii lor înaintași.

Frământări

În 22 Martie 1910 Arhiducele Iosif a cetit în fața deputaților și magnaților din parlamentul ungar, adunați în sala tronului a Palatului regal din Budapesta, mesajul împăratului — rege Francisc Iosif, prin care disolvă Camera deputaților aleasă în 1906. Motivul disolvării a fost votul de neîncredere dat de Camera deputaților în 28 Ianuarie 1910 guvernului prezidat de contele Carol Kuen-Héderváry.

Alegerile au fost fixate pe 1 Iunie 1910. Atât guvernul, cât și opoziția maghiară au deslănțuit o propagandă, care degenerase în un mic războiu civil în circumscripțiile ungurești. În circumscripțiile românești din Transilvania însă, unde Partidul național român și-a pus candidatura, Maghiarii s'au prezentat solidari, pentru a putea înfrânge pe candidații Românilor. Și au biruit.

Candidații Partidului național Român au avut să lupte cu tot felul de ilegalități, cu atrocități nemai pomenite și cu abuzuri de tot felul. Românii și candidații lor au fost scoși de sub scutul legilor. E destul să amintim, că la Cehul Silvaniei, unde era candidat președintele Partidului național, bătrânul *Gheorghe Pop de Băsești*, cunoscut sub numele popular de Bădea Gheorghe, propagandiștii români au fost bătuți și închiși, alegătorii terorizați și amenințați, iar însuși candidatul huiduit de oamenii guvernului și maltratată de jandarmi. Poporul românesc era cu adevărat martirizat. Cuvântul de ordine era, ca președintele, Bădea Gheorghe, secretarul general, Popa Lucaciu și domnii I. Maniu și Al. Vaida să nu între nici de cum în parlament.

Adunarea națională ținută în Sibiu a hotărât să pună candidați în toate cercurile, în cari Românii aveau majoritate, ba și în unele circumscripții, unde aveau un număr mai important de alegători. Legea electorală era așa ticluită, încât în mod artificial mâna apa la moara Ungurilor. Pentru a fi alegător un plugar cu casă și moșie trebuia să plătească un impozit către stat destul de mare,

) T. Păcășianu : Cartea de aur, vol. VI Sibiu 1910 pag. 234—239.

pe când crășmarul, comerciantul și meseriașul aveau drept de vot în urma brevetului, iar intelectualii în urma diplomei. Fruntași ai satelor nu aveau drept de alegători, pe când cizmarul, fără casă și fără avere, care o ducea greu de pe o zi pe alta, era alegător. În Transilvania se cerea un impozit mai mare pentru a fi alegător, decât în Ungaria, pentru că așa cerea „dreptatea” pusă în serviciul „ideii de stat național, unitar maghiar”. Adunarea națională dela Sibiu a trebuit să țină seamă de acestea la fixarea candidaturilor.

În județul Făgăraș erau două circumscripții: una în partea de sus a județului, numită a Făgărașului, alta în partea de jos, numită a Arpașului. În circumscripția de sus Români aveau o majoritate neînsemnată, pentru că Ungurii, Sașii, Germanii¹⁾ și Evreii din Făgăraș, cu Sașii din Șercaia, cu funcționarii unguri și sași și cu negustorii și meseriași aproape toți unguri, sași și evrei, cari formau abia câteva mii de locuitori, dau aproape atâția alegători, câți zecile de mii de Români. De aceea în cercul de sus de multă vreme Români nu au mai pus candidați, pentru că o parte din alegătorii români, funcționari comunali, județeni și de stat, cași crășmarii și meseriași, unii nu ar fi mers la alegere, alții mai slabi de inger, ar fi votat cu candidatul guvernului. Astfel un candidat al Partidului național ar fi riscat să cheltuiască înzadar și să cadă. De mult timp guvernele maghiare candidau și alegeau la Făgăraș pe romancierul Coloman Mikszáth, rutean maghiarizat, care scria, că „bunii și sărmanii făgărașeni mi-ar alege și o cizmă, dacă aş trimite-o la Făgăraș”.

În circumscripția Arpașului, din 1892 încoace, a fost ales totdeauna popularul avocat *Dr. Nicolae Șerban de Volla*, când ca independent, când ca guvernamental, pentru că Români decretând pasivitatea, nu puneau candidaturi în numele Partidului național.

Abia la 1905 au decretat Români părăsirea tacticii de până atunci și intrarea în activitate parlamentară. Șerban a luat lupta la început contra candidatului guvernamental Ulmann, un evreu bogat, care a cheltuit sume enorme, pentru a putea trânti pe fă-nărul și îndrăznețul candidat român, care abia ajunsese să fie înscris în listele electorale. Majoritatea alegătorilor din circumscripția

¹⁾ În Făgăraș sunt Sași de religia luterană și Germani, sau — cum li se zice Nemți — romani catolici. Aceștia sunt aproape cu totul maghiarizați. E interesant, cum a evoluat numele școalei romano-catolice. Până pe la anul 1900 inscripția era numai germană, până pe la 1910 inscripția era în germană și maghiară, iar delă 1910 numai maghiară. Tot așa înainte de război se predica în biserica romano-catolică în mod alternativ, în limba germană și maghiară, apoi numai în limba maghiară. De aceea amintesc deosebit pe Sași și pe Germani.

Arpașului o formau urmașii vechilor boieri, cari au fost majori la aducerea legii electorale. Aceștia s'au grupat cu preoții și învățătorii în jurul lui Șerban, urmaș de boier și el. Chiar și când a avut contra candidat vreun Român, Șerban tot biruitor a ieșit. Circumscripția Arpașului pentru Șerban era deplin asigurată.

Adunarea națională din Sibiu l-a rugat pe Șerban să cedeze domnului Vaida circumscripția Arpașului și să-l ajute ca să fie ales, iar el — Șerban să candideze în circumscripția Făgărașului, unde nu putea avea nici o siguranță. Cu toatecă unii prietini intimi și cunosători ai împrejurărilor locale i-au atras atenția lui Șerban, că o candidatură la Făgăraș e împreună cu cel mai mare risc, Șerban a trecut peste interesele sale personale și materiale și s'a pus exclusiv în slujba ideii naționale. „Auzi încoace, spunea el, noi trebuie să înlesnim intrarea lui Vaida în dietă, în ciuda Ungurilor, cari l-au scos cu forța din dietă. Să le arătăm, că boierii noștri îl vreau în dietă pe Vaida. Dacă cei din cercul de sus vor fi la locul lor, vom cuceri și acest cerc din mâna Ungurilor“.

E cunoscut, incidentul dlui Dr. Vaida din cauza cetirii unor poezii în ședința din 8 Aprilie 1907 a Camerii deputaților, cari au fost socotite ca ofenzătoare pentru națiunea maghiară. Din cauza aceasta în ședința din 10 Aprilie 1907 i s'a dat „admoniție protocolară“. O parte a deputaților maghiari însă nu au fost mulțumiți cu admoniția și au cerut excluderea din parlament a dlui Vaida, amenințând că îl vor da ei afară cu forța. Din cauza spiritelor agitate, d. Vaida — de acord cu părerea conducerii Partidului național și a Clubului naționalităților din parlament — nu a mai luat parte la ședințe până în 7 Iunie 1907, când peste o sută de deputați unguri au tăbărit asupra deputaților naționaliști români, sârbi și slovaci, cu scopul să-l scoată pe Dr. Vaida din cameră, ceea ce după o puternică busculadă au și făcut. Despre aceasta vorbea Șerban și din cauza aceasta s'a deslănțuit o goană teribilă contra dlui Vaida, că să nu ajungă în parlament.

Aici e locul să pomenim cu cinste pe fostul deputat Șerban. El în parlamentul din Budapesta și ca independent și ca guvernamental în timpul pasivității, și ca membru al clubului deputaților naționaliști, după decretarea activității parlamentare, a avut o atitudine ireproșabilă din punct de vedere românesc. Totdeauna a apărut interesele românești. Gestul lui din 1910 arată că el a știut să-și supună interesele lui intereselor superioare ale neamului. De aceea ar fi meritat altă considerație din partea contemporanilor, după războiu.

Lupta electorală

Guvernul aflând de hotărîrea Românilor, de a candida în amândouă circumscripțiile făgărășene și de a pune candidatura dlui Dr. Vaida la Arpaș, s'a alarmat. Se știa ce înseamnă candidatura aceasta, sprijinită de Șerban și cunoscându-se dibăcia de bun elector a acestuia își da seamă, că e în primejdie și circumscripția de sus. Prefectul Széll, la ordinul guvernului, a încercat întâi să induplece cu vorba și cu făgădueli frumoase pe Șerban, ca să nu renunțe la Arpaș. I-a spus lui Șerban, că dacă se răzgândește și nu cedează cercul Arpașului, guvernul nu-i pune contracandidat, iar la alegerile de funcționari județeni vor ținea seamă de propunerile lui Șerban. Acesta însă a refuzat orice târguială: „Auzi incoace, ne spunea el, fișpanul crede, că se poate juca cu hotărîrea unei adunări naționale. M'a amenințat că dacă nu-l ascult, pierdem amăn:ouă cercurile. I-am răspuns însă, că mai curând creapă pământul, decât să nu dea comitatul nostru doi deputați. Le arăt eu, ce suntem în stare Oltenii!”

Lupta era grea, pentru că guvernul a luat toate măsurile pentru a înfrânge opoziția românească. În circumscripția Făgărașului a candidat un ziarist, Evreu maghiarizat, Werner, iar la Arpaș a candidat un Român, născut în județ, funcționar județean, fost prim-pretor la Arpaș, care în această calitate câștigase multe simpatii în aceasta parte a județului. Au început presiunile, cu mijloacele cari stau totdeauna la îndemâna guvernelor abuzive. Presiuni asupra funcționarilor, amenințări la adresa preoților și învățătorilor confesionali, porunci date primarilor și crășmarilor, mituirea alegătorilor cu bani și mai pe sus de toate teroarea deslănțuită prin împănarea satelor cu fioroșii jandarmi, semnul puterii brutale. În astfel de condiții lupta era grea și mijloacele neegale. Deoparte dreptatea și sfințenia cauzei, de altă parte puterea tiranică a unei stăpâniri, care nu cruță nimic, când e vorba de ideia statului național, unitar, maghiar.

Abuzuri și atacuri

Vicarul Macavei fusese în propagandă în cercul de jos, printre credincioșii săi, în majoritate urmași ai vechilor boieri. La întoarcere, cu trăsura, când trecea prin piață, în dreptul unei case în edificare, de pe schelă, un zidar ungar a aruncat asupra-i o bucată de cărămidă, care din fericire i-a atins numai pălăria, pe care i-o aruncat-o de pe cap. Dacă ar fi nimerit numai la câțiva centimetri mai înapoi, lovitura ar fi fost fatală. Când vicarul s'a dus la po-

liție să reclame cazul, șeful poliției Arpad Kis, i-a spus: „Nu mai umbra cu nici o reclamație, pentru că nu vom găsi nici un vinovat. Pară-ți bine, că ai scăpat“.

Preotul Valeriu G. Negrea a fost amenințat de jandarmi cu arestarea dacă mai vorbește credincioșilor din cele două parohii ale sale — Pojorta și Ludișor — despre Dr. Vaida. Și cu alți preoți s'a procedat la fel.

Pretorii, primarii și notarii au fost chemați la centru și amenințați cu destituirea dacă nu vor ieși candidații guvernului în amândouă cercurile. Cu deosebire au fost amenințați notarii români, spunându-li-se că de soarta alegerilor e legată soarta lor și a familiilor lor.

Inspectorul școlar El. Szabó cutreera satele ca un nebun și făcea vizite neașteptate învățătorilor confesionali și comunali și îi amenința cu sistarea ajutorului de stat și cu închiderea școalelor. Procesele verbale, ce le lua, constatau lipsa de progres în limba maghiară, defecte mari la edificiile școlare, chiar și acolo unde erau noi și neînregistrate școalele cu cele de lipsă. Inspectorul după ce lua procesele verbale, spunea apoi „prietenește“ învățătorilor, că dacă se vor purta bine în alegeri, nu va face uz de aceste procese verbale.

Primarii și notarii au primit ordin, ca atunci când vor fi anunțați de venirea candidaților guvernamentali, să facă porți de triumf, să fie așteptați de locuitori în haine de sărbătoare, femeile și fetele să aștepte cu flori, iar feciorii să formeze banderii, cari să iasă înaintea candidaților la intrarea în hotarul comunei și să-i însoțască până la ieșirea din hotarul comunei. Totodată li-s'a pus în vedere, că să împiedice cu orice preț primirea sărbătorească a candidaților naționaliști și să zădărnicească intrările lor.

Astfel pregătia guvernul reușita candidaților săi. Abuzuri, amenințări, teroare și corupție erau armele, cu cari au crezut, că vor putea înfrânge pe candidații noștri.

Propaganda naționalistă

Șerban trecea din sat în sat, cu trăsura trasă de patru, și uneori de șase cai, stârnind admirația oamenilor prin îndrăzneala ce-l caracteriza și prin sfidarea primejdiilor și neplăcerilor, pe cari i le pricinuiău oamenii stăpânirii. Stagiarii săi, intelectualii din oraș, preoții și învățătorii făceau propagandă dela om la om. D. Dr. Vaida, uneori cu Dr. Șerban, alteori cu alți frunțași, cutreera satele circumscripțiilor sale, minunându-se și dânsul de dibăcia, cu care conducea Dr. Șerban propaganda. Fiind timpul lucrului propaganda se

facea dimineața și seara, în sat și pe hotar, dela alegător la alegător, iar duminica și sărbătoarea la joc. Călăreți în haine de sărbătoare, cu cai împodobiți și cu steaguri ca la nuntă, îi conduceau din sat în sat. Văzându-i, fără voie îți aducea-i aminte de însemnarea unui cronicar din veacul al 16-lea, care spunea, că Gavrilă Mailat, stăpânul Făgărașului, mergea la războiu cu armata sa de boieri așa de împodobită, încât se credea, că merge la nuntă, nu la luptă. Cât de frumos îi sta lui Șerban, când intra în joc în rând cu feciorii și chiuia ca și aceștia, spre marea plăcere a sătenilor!

O propagandă deosebită făceau tinerii, cari nu aveau dreptul de vot. Câte doi-trei mergeau la bătrânii urmași ai boierilor, cerându-le să voteze cu domnia Vaida și Șerban, „da să nu ne faceți satu de rușine“, și „de nu ies ai noștri, să nu mai veniți acasă“. Când vre-un alegător da de bănuit, se pomenia noaptea cu 10—15 ficiori și bărbați tineri, cari spuneau hotărâți: „Tot noi vom veni și după alegeri, ca să ne spui, cum v'ați purtat“.

Tineretul era cel care primia cu huiduieli și cu ouă clocite și cu fluierături pe oamenii guvernului, iar unde se ridicau porți de triumf în preziua venirii guvernamentalilor, tineretul le strica noaptea. Se împlinia vorba din baladă:

Ziua, se zidea,
Noaptea se surpa...

Guvernul văzându-și situația primejdută a înmulțit jandarmeria, așezând în fiecare comună mai mulți jandarmi, înarmați până în dinți, Secui și Unguri fanatici, cari știau, că fiecare „Valah“ e trădător de țară și mâncător de Unguri. În astfel de împrejurări ciocnirile au fost inevitabile și au culminat în *măcelul dela Mărgineni*.

„Morții Țării Oltului“

„Gazeta Transilvaniei“ în Nr. 107 din 15 (28) Mai 1910 publică sub titlul de mai sus o scrisoare din Făgăraș, trimisă în 25 Mai de B, sub care scria învățătorul ortodox *Ioan Berescu* din Făgăraș, redactor al gazetei săptămânale „Țara Oltului“ din Făgăraș, mai târziu redactor la „Tribuna Poporului“ din Arad. Reproduc acest articol, cum voiu mai reproduce și mai târziu, omițând numai numele unor persoane, a căror atitudine nu era în consonanță cu interesele neamului, fie că au fost oameni mai slabi de înger, fie că nu au putut rezista presiunii, din cauza amenințărilor mai mari.

„Pe ziua de 21 Mai și-a statorit candidatul oligarhiei făgărășene începerea turneului electoral. Prin vârful baionetelor a voit să pătrundă în inimile alegătorilor români. Spre scopul acesta s'a

pregătit cu o săptămână înainte pentru turneul, care avea să dureze trei zile, din Făgăraș până în fundul Branului. A trimis înainte două cară cu fân, ovăs și merinde pentru domni și pentru caii dela cele vre-o zece trăsuri erariale, în cari făceau călătoria. Și-au comandat și câțiva călărași, ca să meargă și ei cu alaiu, precum au mers Dr. Vaida și Dr. Șerban. Dar n'au căpătat numai gozurile satului din Ileni... cu câte 10 cor. pe zi, plus fân și ovăs pentru om și cal*.

„Față de turneul d-lor Vaida—Șerban, acest turneu al lui Werner samănă curat și limpede cu caraghioslicul „muziclovnilor“ din circuri, când păpăgăesc producțiile artiștilor... să te spargi de răs. Dar n'a ținut turneul, nu trei zile, dar nici trei ore. La 8 au plecat și nu bătuse 10 și erau deja acasă în Făgăraș, rușinați, bătuți și murdari de ouă clocite, căci iată ce se întâmplase:

„Omorul sălbatic“

„Ca tâlmăciu al vorbirilor lui Werner a fost angajat... din Mărgineni. Acesta ca să poată ieși înaintea Măriei Sale și-a luat cărauș pe Valer Nicolae Lie, din Mărgineni și au plecat amândoi peste Șebeș și Hârseni la Ileni. Aici, bătuți, cu Werner cu toții, s'au întors acasă la Mărgineni. Ajuși aici au dat în capul satului de nemernicul pădurar Szabó, care cu oameni plătiți, ridicau o „poartă“ în așteptarea lui Werner. Ambii s'au oprit aci: Lie la oamenii ce lucrau la poartă și tâlmăciul la jandarmii cari supraveghiau lucrările, povestindu-le ce a pățit suita lui Werner pe la Râușor și Ileni. Lie a zis oamenilor să nu mai facă poartă, că uite ce au pățit ăia... că Werner nu mai vine, c'a fugit. Nemernicul pădurar, mănios pentru o bătaie ce mănecase acum doi ani dela Lie, i-a strigat lui Lie: „Taci că te pușc!“, iar Lie punându-și mâinile la spate a ripostat: „Pușcă-mă“... Și atunci fiara sălbatică, care azi se primblă prin piața Făgărașului, a slobozit trei gloanțe de revolver în pieptul lui Lie. Jandarmii, agitați de cele auzite... și alarmați de pușcătura pădurarului, au dat o salvă în cei dela poartă, lovind pe cei doi inși și după aceea au dat alte salve, la depărtare de 200 de pași, în ceice fugiau, lovind încă trei nevinovați, cari voiau să meargă la câmp, la lucru. Așadară cinci răniți, dintre cari unul pușcat de pădurar față'n față, alții în coaste din partea dreaptă spre stânga și trei pușcați pe la spate“.

„Doi împușcați au murit la moment, ca loviți de fulger. Al treilea a intrat în curtea sa și curgându-i sângele părău după el, a fugit nebun împrejurul curții vreo 15 minute până a căzut grămadă, mort, lângă gard. Al patrulea a murit în spitalul din Făgăraș

a doua zi. Iar al cincilea zace și acum, cu sufletul pe buze în spitalul Făgărașului, pușcat în spate și eșindu-i glonțul pe la capul pieptului. Aceste informațiuni mi le-am cules la fața locului, vorbind cu rudeniile morților și cu rănitul pe la spate”.

„Cine sunt morții“?

1. *Valer N. Lie*, gr.-cat., de 26 ani, căsătorit, a rămas soția Ana și o copilă cu acelaș nume.

2. *Gherasim Pandrea*, gr.-cat., june de 21 de ani.

3. *Ioan Șuvăilă*, gr.-cat., june de 16 ani, unicul fiu al părinților Nicolae și Ana Șuvăilă.

4. *David Lie*, gr.-cat., de 27 de ani, căsătorit fără copii.

Rănitul ce zace în spital se cheamă *Gheorghe Vlad*, gr.-or., de 28 de ani, căsătorit. A fost aplicat în serviciu la București, unde se află și acum soția sa și a venit acasă la deprindere de arme. În ziua fatală a plecat la prășit de cucuruz și nelăsându-l să treacă pe sub „poarta de triumf“ a fost împușcat pe la spate”.

„O minciună“

„Nemernicii Wernerști din Făgăraș, au răspândit și susțin și azi minciuna, că Răurenii și Ilerenii de aceea i-au bătut cu ouă clocite, Sâmbătă, căci Dr. Șerban ar fi petrecut Vineri toată noaptea în aceste sate, chefuind cu oamenii cari erau toți beți a doua zi”.

„Minciună, de zece ori minciună! Pentru că Dr. Șerban a plecat Vineri în 20 Mai, pe la 12 ore, singur cu trăsura proprie, la Zărnești. Acolo a rămas până Sâmbătă dimineața la orele 6 și a plecat spre Făgăraș tot singur, cu trăsura, poate anume ca să se întâlnească cu Wernerștii, cari au fost primit îndrumarea, precum am scris, ca să-l bată cu pietrii pe d-l Șerban. Un sfert de ceas de sosia d-l Șerban mai curând la Mărgineni, nu s'ar fi întâmplat catastrofa. Când a sosit, morții zăceau în șanțul drumului”.

„Ingroparea“

„Victimile brutalității jandarmilor fără inimă, au fost înmormântate Luni în 24 Mai, cu o pompă și o asistență nemai pomenită. Opt-zece mii de oameni, din întreagă Țara Oltului, au alergat la Mărgineni, să plângă pe mormântul martirilor”.

„Din Făgăraș au mers 9 trăsuri și un automobil, ducând pe fruntașii noștri intelectuali negustori și profesioniști. Intr'o trăsură mergeau doamnele *Maria Dr. Șerban de Volla*, *Lucrețta Peta* și *Anca Costi Toma*, ca să depună trei coroane, pe cele trei sicrie ale morților Țării Oltului”.

„Prima coroană dela Damnele române din Făgăraș cu inscripție pe o lată fundă de mătasă: „Depun o cunună stropită cu lacrimi, pe mormântul bravilor, al căror sânge nevinovat l'a vărsat volnicia jandarmilor la 21 Mai 1910. — A doua coroană: Tinerimea română din Făgăraș pe fundă galbenă: „Morților neamului românesc“. — A treia coroană: Poporul român din Țara Oltului: Depune această cunună în semn de durere și mărire pe mormântul neclintiților luptători, victime ale teroarei slujbașilor“.

Nu-i timpul și nici locul nu-mi mai permite a continua descrierea importantei ceremonii funebrele, săvârșită de 12 preoți și un cor de învățători, în fața asistenței aproape a 10 mii de oameni, în sunetul clopotelor dela toate bisericile din satele învecinate și îndepărtate, în prezența a 26 de jandarmi și a unei patrule de 5 honvezi din Făgăraș“.

„Inmormântarea grandioasă va rămâne neștearsă în mintea celor de față și va fi pentru toți Românii un imbold puternic, de a ținea strâns laolaltă fie'n bine, fie'n rău“¹⁾

„B“

La înmormântare a fost dus și un fotograf din Făgăraș, dar poliția din Făgăraș, la ordinul fișpanului, a confiscat și nimicit clișeele. Tot așa au fost confiscate panglicele cununilor, cari la oltă dau colorile naționale. Predica a ținut-o pâr. *Ioan Fulcea* din Șinca veche, născut și dânsul în Mărgineni, unde era preot tatăl-său, Mateiu. În predică s'a accentuat, că cei cari sunt datori să susțină pacea și armonia în țară, o tulbură și agită populația cu acte de teroare și cu brutalități, cum e și în cazul de față. Indeamnă populația la liniște și pace, ca să arătăm, că suntem un popor de ordine și conștii de datoriile de cetățean. Vorbirea nu a fost publicată. Articolul de mai sus a fost reprodus și de ziarele din București, între cari și de „Neamul românesc“ al d-lui prof. Iorga (Nr. 60 din 24 Maiu v. 1910).

Inmormântarea lui David Lie

David Lie a murit în spitalul din Făgăraș, în 24 Maiu, când tovarășii lui erau duși la groapă în Mărgineni. Deși familia a cerut să i-se dea voie, ca să-l aducă acasă, nu li-s'a împlinit cererea, pe motiv că a doua înmormântare în Mărgineni ar putea produce agitații mai mari și poate și turburări. A fost înmormântat în cimi-

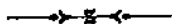
¹⁾ Cine cunoaște bine împrejurările, știe bine cu câtă grijă se scria în acel timp în ziarele din Transilvania, unde procesele de presă erau la ordinea zilei. Berescu avea obiceiul să aplice la articolele din gazetele românești vorba „Lungă e limba bouului“.

tirul românesc din Făgăraș. Prohodul s'a slujit în curtea spitalului. S'a adunat o mulțime mai mare ca la Mărgineni din întreg județul și din comunele apropiate de pe Ardeal. Au slujit preoții *Iacob Macaveiu*, vicar foraneu arhiepiscopal în Făgăraș, *Matel Fulicea*, paroh în Mărgineni și *Octavian Popa*, preot catihet în Făgăraș, acum profesor de religie la liceul „Regina Maria” din Cluj, iar ca diacon a slujit clericul *Nic. Popp*, acum canonic în Blaj. Predica a rostit-o pâr. *Octavian Popa* și o reproducem așa cum s'a publicat în „Neamul Românesc” din București, nr. 63 din 31 Mai 1910 cu următoarea introducere: „Ungaria e în plină fierbere. S'au făcut alegerile de deputați pentru cameră. Agitația și fierberea e mare. În cercurile române guvernul terorizează toată făptura, numai să poată împiedeca reușita candidaților români. Sângele fraților noștri a început să curgă. În cele două cercuri ale comitatului Făgăraș, Românii au candidat pentru cercul Arpașului pe Dr. A. Vaida, iar pentru cercul Făgărașului pe Dr. N. Șerban. Aceasta a scos din sărite pe Unguri. Cercul Arpașului și până acum a fost reprezentat de Român, dar la Făgăraș până acum au ales tot Ungur, cu toate că majoritatea alegătorilor sunt Români. Guvernul a pus contracandidați la Arpaș pe un Român rătăcit, la Făgăraș pe un gazetar Werner. Candidații români au cutreerat cercurile și au fost primiți cu însuflețire, ieșindu-le înainte călăreți și făcându-le porți triumfale. Candidații guvernului au fost întâmpinați cu pietre și cu ouă clocite. Autoritățile au umblat prin sate să câștige oameni, cari să întâmpine pe candidații puterii, dar nici amenințările, nici banii n'au putut face pe ai noștri să se înmoaie. În comuna Mărgineni jandarmii văzând că nu pot înmuia pe oameni, au împușcat în mulțime”.

„Până acum au murit patru inși: trei la Mărgineni și i-au îngropat la 24 fiind de față peste patru mii de oameni, — al patrulea a murit în spitalul din Făgăraș, de unde l-au și înmormântat. Prohodul l-a făcut vicarul Macavei și preoții Fulicea din Mărgineni, Octavian Popa din Făgăraș și diaconul Nic. Popp. Prohodul a decurs sub supraveghiere polițienească. Discursul funebru l'a rostit părintele Octavian Popa și vi-l trimit după notițele stenografice ale unui ascultător. Acest discurs cred că merită deosebită atențiune, deoarece din el se vede ținuta poporului românesc și în deosebi a preoșimii din Ardeal”.

OCTAVIAN POPA

(Va urma)

MOMENTE DIN TRECUTUL COMUNEI GRĂNIȚEREȘTI VEȘTEM

DATE PRIVITOARE LA PAROHIE

Cele mai vechi date istorice, ce le cunoaștem din viața parohiei Veștem, sunt din jumătatea a II-a a veacului al XVII-lea. Și atunci, Veștemul era comună mare, curat românească, și avea ceva mai bine de 1000 suflete.

Parohienii erau religioși și, mulți dintre ei, atrași fiind spre viața contemplativă, treceau în Muntenia și se călugăreau.

Din rândurile acestor călugări, unii s'au ridicat până la înalta demnitate de vlădică. Așa *Teodosie* este ales, în soborul din 20 Mai 1668, mitropolit al Țării Românești;¹⁾ iar, *Sava II Veștemeanul*, în soborul din 24 Ianuarie 1684, vlădică al Bălgradului.²⁾

1. Mitropolitul Teodosie.

Teodosie se călugărise la Cozia. Ajunge apoi egumen la Argeș; iar de aci, trece la București ca mitropolit al Țării Românești.

În fruntea mitropoliei din Muntenia, a fost ridicat de către un puternic partid al boerilor din țară, — Români, sau romanizați, — cari se grupaseră în jurul lui Constantin Cantacuzino Postelnicul, și cari aveau tot interesul ca, Teodosie, care simpatiza cu mișcarea politică a cantacuziniștilor să ajungă mitropolit al Țării.³⁾

Grigorie Vodă Ghica ajungând iarăș Domn, în primăvara an. 1672, îl trimite pe Mitr. Teodosie la Tismana, unde a stat închis până în primăvara anului 1679, când noul domn Șerban Cantacuzino, îi încredințează, din nou, cărja de Mitropolit al Munteniei.

Teodosie a murit la 27 Ianuarie 1708, în etate de 87½ ani, și a fost înmormântat lângă biserica patriarhiei din București, în partea de miacă-noapte a altarului.⁴⁾

*

¹⁾ *N. Iorga*: Istoria Bis. Românești, I. pag. 372.

²⁾ *Z. Păclișanu*: Cultura Creștină, an. 1922, pag. 29.

³⁾ *N. Iorga*: Op. cit. pag. 374.

⁴⁾ *Radu Greceanu*: Inscricții I. pag. 240.

Sub păstorirea lui Teodosie, s'au tipărit în tipografia mitropoliei din București:

I. În slavonește :

a) *Liturghierul* tipărit în anul 1680, în prefața căruia citim : „liturghia toată a o pune pre limba noastră și a o muta, nice am urut, nice am cutezat, pentru nefindestularea limbii, pentru lipsa „dascăllilor“ ; pentru „neînțelegerea năroadelor“, și (adecă : înainte de toate, — cum subliniază dl N. Iorga —) „pentru neobicialul Beseareicii noastre, ce până astăzi s'au înut“.¹⁾

II. În românește :

a) *Evangelia* tipărită în anul 1682 ;
 b) *Apostolul*, tipărit în anul 1683 ;
 c) *Biblia*, întreagă, tip. în anul 1688, care este : „o măreață lucrare, pentru executarea tipografică a căreia se aduse, din Moldova, ajutorul lui Dosoftel, Mitrofan“.

Biblia aceasta este „cel dintălu document sigur de limbă literară stabilită pe înțelesul tuturor Românilor și la înălțimea oricărui concepții generale omenești“.²⁾

Indemnătorul la tipărirea de cărți românești, și acela, a cărui gând și simțire românească o simțim în prefețele, cari poartă iscăltura lui Teodosie, **Constantin Cantacuzino**, fratele lui Șerban, Domnul Munteniei !

Constantin Cantacuzino a fost „om foarte învățat, de o citire și de o erudiție unică, fost școlar al lui Gherasim Cretanul și al lui Dionisie, cultivat apoi la școala înaltă din Padova.“³⁾

De aci, din Padova, s'a reîntors **Constantin Cantacuzino** cu dragostea aceea mare pentru limba românească, dragoste care se vedește în toate scrierile sale.

Dela el pornesc tendințele de a pune la îndemâna preoților, a diaconilor și a oricărui credincios, cărțile lui Dumnezeu și cărțile Bisericii.

— „Bine ar fi și de mare folos, cându fieșucarele în osebită a sa aru auzi (*Liturghia*) și o aru înțelege (măcar și altă slujbă a Beseareicii)“⁴⁾.

Tot el este care a stăruit pe lângă fratele său, Domnul Șerban Voevod, să plătească cheltuelile cu tipărirea acestor cărți și să le trimită, — în deosebi : evanghelia din 1682, — ca „Po-

¹⁾ N. Iorga, op. cit. pag. 240.

²⁾ „ „ „ 402.

³⁾ „ „ „ 399.

⁴⁾ „ „ „ 400.

meadă"; ori spre a pomeni, la sf. liturgie. pe „prealuminatul și mi-
lostiv Domnul Șerban Kantacuzino, pe stăpânitorii, dă cartii s'au tip-
părit această sfântă evanghelle”,¹⁾ cum glăsuște scrisoarea lui
George Brancoveanu (fratele mitropolitului Sava Brancovici) scrisă
pe o pagină a acestei Evanghelii, ce s'a trimis și bisericii noastre
din Veștem.

Mitropolitul Teodosie a sfințit, în Ianuarie 1698, — „după da-
tina creată pe vremea lui Șerban Cantacuzino”, — pe Athanasie
Anghel, cel care a fost învrednicit de Dumnezeu să săvârșască o-
pera salutară, începută de către Teofil: *Untrea Bisericii române ar-
delene cu Biserica Romei*, unire, pe care au îmbrățișat-o toți Ro-
mânii ardeleni, — la început: chiar și brașovenii! Dovadă: „Cartea
cu mare și înfricoșată afurisenie”, ce o trimisese, brașovenilor, în
paresimile anului 1699, Mitropolitul Teodosie.²⁾

2. Vlădica Sava II Veștemeanul.

Mitropolitul Teodosie a sfințit, ca episcop, pe Sava II Vește-
meanul, care în sinodul din 24 Ianuarie 1684, a fost ales, ca urmaș
al greului Ioasaf, la vlădicia din Bălgrad, unde a păstorit abia un
an și câteva luni.

La 1 Sept, 1685, Sava II Veștemeanul, nu mai era în viață,
căci, la acest dat, principele Munteniei îi scrie lui Apafi că, mu-
rind vlădica ales în anul trecut, îi recomandă, în locul lui, pe Ie-
remi, un preot de valoare și învățat.³⁾

Din viața lui Teodosie, și a lui Sava II Veștemeanul, nu se
mai cunoaște nimic altceva.

Se știe că sunt veștemeni, dar nu le cunoaștem decât numele
lor de călugări și nu știm: nici cel puțin, din cari familii s'au născut!

3. Popa Neagul din Veștem.

Cel dintâi preot din Veștem, despre care avem cunoștință,
este *popa Neagul*, pe care, greul Ioasaf, în anul 1682, când ajunsese
vlădică în Bălgrad, — și după ce destituise vre-o 9 protopopi con-
trari lui, între cari: pe protopopul Nicolae din Armeni, Mihai din
Săcădate, Ionașcu din Mohu și George din Daia, — *ti luă lângă
sine*, împreună cu alt preot, cu Ionuț, care fusese degradat din
preoție și protopopie, și căruia vlădica Sava îi tunsese părul.

¹⁾ Cfr. Cultura Creștină, anul 1939, pag. 241.

²⁾ P. P. Aaron: pag. 44.

³⁾ Z. Păcliganu: Cultura Creștină, anul 1922 pag. 29.

Popa Neagul, dupăcum vedem, — în loc de a-se solidariza cu preoții, cari au pretins să se respecte dreptul Românilor: de a-și alege după praxa anterioară, episcop din neamul lor; și cari erau împotriva acelu grec, ce și-a câștigat episcopia prin simonie¹⁾ — primește, — probabil din lăcomie de bani, ori din vanitatea de-a parveni, — *să fie omul de încredere al lui Ioasaf!*

În 20 Mai 1682, popa Neagul, împreună cu preoții Daniil din Cluj-Mănăstur, și Ioan din Chinești, intervin²⁾ la principele Ardealului în favorul lui Ioasaf, care se găsea încă tot în Ardeal, deși abzisese, silit, în sinodul din 12 Iulie 1683.

4. *Popa Ilie.*

Pe evangelia tipărită în București la 1682, — și trimisă în dar, parohiei noastre, în anul 1683, — se mai găsește, — în afară de scrisoarea semnată de către George Brancoveanu, și reprodusă în *Cultura Creștină*, anul 1939 pag. 241 — încă și următoarea însemnare:

„... pomena mări(i) sale, de s'au dat pomenă la be(se)reca Veștemului pentruca ce să-l pomenească numele acelu Domn anume Io. Șerban Voevod de toți preoți(i) ce vor fi la be(se)reca Veștemului. *Sertsam eu smerit al tuturor fraților, popa Ilie m. p.*“

* * *

5. *Unirea cu biserica Romei.*

Din conscrierea episcopului Inocențiu Micu Klein, știm că, la anul 1733, toți locuitorii Veștemului, în număr de 1075, erau uniți, și aveau 7 (șapte) preoți și anume: popa Ilie, popa Dumitru, popa Stan, popa Simion, popa Neagoe, popa Ionașc și popa Stan, care era bigam.

Unul din preoții cu numele Stan, este din familia Cotoră.³⁾

În anul 1733, parohia Veștem avea biserică, dar nu și casă parohială; iar proprietatea bisericeii, era: arător, 6 jug.

6. *O parte dintre Veștemeni se lapadă de unire.*

Toți agitatorii contra Unirii cu Roma, (Visarion, popa Cozma, Ioan din Aciliu, Sofronie), și-au stabilit cartierul general în Săliște, de unde făceau incursiuni, în toate părțile Ardealului; dar mai ales

¹⁾ Dr. Aug. Bunea: *Vechile Episcopii*, pag. 136.

²⁾ Z. Păclișanu: *Cultura Creștină*, anul 1922, pag. 23.

³⁾ Cfr. Sentința scrisă, în original, pe Cazania bisericeii noastre din Veștem, și semnată de către Vlădica Ioan Pataky, pe care am publicat-o în *Cult. Creștină*, an. 1939 pag. 483.

în satele din jurul Sibiului și, — ca agenți ai mitropolitului sârb din Carloveț, — amăgeau poporul că, dacă vor lăpăda unirea și vor intra în legătură canonică cu Carlovețul, se vor bucura de aceeași drepturi, și favoruri politice, ca și Sârbii din Banat.

Dacă luăm în considerare, pe deoparte, ignoranța și starea de mizerie a poporului, precum și nedreptățile strigătoare la cer, pe cari le îndurau bieții Români, — chiar și cei de pe „pământul crăiesc”, cari numai de drept nu erau iobagi, dar de fapt erau tot așa de persecutați; de asupriți, și puși la sarcini nedrepte, ca și iobagii; — iar, cei din satele săsești, isgoniți din comună, după ce Sașii dărâmasese casele, iar pe de altă parte dacă ținem seamă de „pășirea fastuoasă și tumultoasă” a „sibastrului” (Visarion), precum și de veștile lățite înainte despre stințenia lui, ... de primirea sărbătorească ce i se făcea, cu: preoți; lumini; tras de clopote; ... de îmbrăcămintea acestuia, — care era „de culoare roșie-aurie, pe cap cu pălărie de care atârnav două fășii (panglici) cu chipurile Mântuitorului și al Prea Curatei — înțelegem, prea bine, fanatizarea poporului, care, la îndemnul „sfântului” (!), ocupau cu forța bisericile și casele parohiale; pe preoți îi băteau și îi alungau; iar Episcopului martir Inocențiu Micu nu-i dădea ascultare, cum a fost cazul la Săliște, în ziua de Rusale a anului 1744, când poporul, agitat de către instigatori nici n'a voit să intre în biserică, decum să dea urmare îndemnurilor și sfaturilor părințești ale acestui mare Episcop, care s'a jertfit pentru fericirea neamului !)

Unirea cu Roma era mai vârtos sguduită pe „pământul Crăesc”, unde Sașii, — ca răsbunare contra Episcopului Inocențiu Micu — îi susținea fățiș pe agitatori!

Violențele contra preoților s'au întezit și mai tare, după ce Episcopul în 9 Dec. 1744 fugi la Roma.

Preoții uniți erau prigonți, și despoiați, și nu li se îngăduia să intre în biserică, și să slujască: iar, unde preoții au rămas în posesiunea bisericilor și a parohiilor, poporul nu cerceta bisericile unite.

După un raport, care se află în cancelaria Curții din Viena, sub Nr. 320 d—1745, locuitorii din Cornățel, Mohu și Paloș au alungat pe preoții uniți din casele parohiale, iar cei din Veștem și Rășinari, au amenințat că vor păsăsi țara și vor trece în România, dacă li se vor da preoți uniți.?)

* * *

1) Dr. Aug. Bunea: Ep. Inocențiu Clain pag. 156.

2) " " " " " " 191.

În anul 1750, în urma măsurilor luate de către Curtea din Viena și de către vicarul P. P. Aaron, agitațiile religioase s'au liniștit.

Biserica unită s'a restaurat și, în afară de Țara Bârsei, numai 13 sate erau neunite!

Liniștea însă a fost de scurtă durată.

În anul 1754, încep agitațiile popii Cozma, care răspândea prin Săliște și jur, scrisori întărite cu sigilul cel mare al cancelariei mitropoliei sârbești din Carloveț, și agita poporul contra uniților.

Cei din Jina, în 28 Sept. 1755, scot pe preoții uniți din biserică, și introduc, în locul acestora, preoți neuniți, sfințiți în Muntenia; iar în 19 Oct. 1755 atacă, și bat cu parii, în ușa cimiteriului, pe trimișii Episcopului.

Tot jinarii, în 1 Apr. 1761, noaptea, au năvălit în casa preotului unit Constantin și i-a tăiat capul.¹⁾

În Sept. 1757, când Ep. Aaron slujia în biserică din Săliște, numai o parte dintre oameni intrară în biserică, iar ceilalți urlau și strigau, în cârciuma din apropiere spre a conturba cultul dumnezeesc.

În anul 1756 reîncep agitațiile lui *Ioan din Acillu*; iar în 1759 sosește și *Sofronie*, cel mai fanatic dintre agitatori, care era ascultat ca un rege, fiindcă amăgise poporul, că dacă vor avea episcop sârb, atunci se vor bucura de toate privilegiile politice și civile, de cari se bucură Sârbii. — „Poporul asculta ca de un alt Moise, trimis de Dumnezeu să-i scoată din robie la libertate“.

Fanatiza poporul cu cuvintele: „**A trecut puterea domnilor, acum noi suntem domni!**“²⁾

Efectele revoluției lui Sofronie sunt scrise lapidar de către protopopul unit din Cib, pe o carte bisericească:

„*Când s'a lăpădat sf. Untre din toată țara Ardealului, au fost anii 1760**“.

Toți dușmanii neamului nostru se bucură că, Românii, nu au știut profita de războiul de șapte ani, spre a-și elupta, cu armele în mână, situația politică, pentru care a luptat vlădica Inochentie, ci s'au sfâșiat între sine, spre a dobândi, în loc de libertate și dreptate, un nou jug, sârbesc, și a se reîntoarce la situația politică și religioasă, în care fuseseră înainte de 1700.³⁾

Maria Terezia, la intervenția Nunțului papal din Viena, tri-

¹⁾ Dr. Aug. Bunea: P. P. Aaron, pag. 236.

²⁾ „ „ „ op. citat pag. 183.

³⁾ Dr. Aug. Bunea: P. P. Aaron, pag. 201.

mite, în Martie 1761, pe generalul Bucow, să facă rânduială în Ardeal.

Generalul Bucow, în 9 Apr. 1761, dă o proclamație în limba română și numește o comisiune aulică spre cercetarea plângerilor. Ordonă, a se face minuțioase conșcripții, pe baza stărilor de fapt din singuraticile comune, și să fie întreat, fiecare credincios, cărei biserici dorește a aparține; și că celor ce cu prilejul acestei conșcripții, se vor declara uniți, le este aspru interzis a mai trece la neunire.

În acel timp, *veștemenii încă erau divizați în două confesiuni, în uniți și neunți.*

Acestei situațiuni, se datorește faptul că, proiectul pregătit în 28 Mai 1761 de către comisiunea aulică spre dismembrarea neuniților de uniți, și trimis magistratului din Sibiu, *a fost citit și în Veștem* de către comisarii Dr. Schüller și Roth.

Poporul se supune poruncilor comisiunii aulice, afară de locuitorii din Sadu și Rășinari.¹⁾

Generalul Bucow, însoțit de Ep. P. P. Aaron, merge la începutul lunii Iulie 1761, la Alba Iulia, unde găsec pe Ep. Dionisie Novacovici, care, asemenea îndemna poporul a se supune poruncilor împărătești.

Ep. Aaron se reîntoarce la Blaj, iar Gen. Bucow, cu comisiunea aulică, pleacă la Zlatna.

Trimisese însă înainte, pe trei căi diferite, trupe împărătești spre a aresta pe Șofronie. Acesta simțind primejdia, fuge în Muntenia și, în 22 August 1761 era în Râmnicu Vâlcea, lângă Nic. Pop Balomireanul, fost protopop unit și vicar al Episcopului Inocențiu Micu Klein.²⁾

De aci trimitea spioni și agitari în Ardeal și, — întocmai ca și Nic. Pop Balomireanul, — îndemna poporul să emigreze, în masă, în Muntenia și Moldova, ca astfel să se împlinească amenințarea mitropolitului sârbesc către Curtea din Viena că, dacă Românii nu vor fi puși sub jurisdicțiunea lui, vor emigra din țară, spre paguba erariului.

Șofronie încasa dela fiecare emigrant câte 6 lei, ca dare pentru voevod, și câte un leu pentru sine.

Numărul emigranților era așa de mare, încât cei din Moldova și din Muntenia strigau: „*tot Ardealul vine la noi!*”

Guvernul austriac a fost nevoit a lua cele mai drastice mă-

¹⁾ Dr. Bunea: op. cit. pag. 215.

²⁾ . . . op. citat pag. 241.

suri, pentru a împedeca aceste emigrări, și anume: împușcarea și arderea celor ce fugeau pe poteci oprite; confiscarea armelor din mâinile Românilor; și prinderea, cu orice preț, alui Sofronie, căci el era principalul agent al acestor mișcări păgubitoare. 1)

* * *

Comuna Veștem, care se găsește la câțiva kilometri de pasul Turnu-Roșu, a suferit în foarte mare măsură, după urma agitațiilor făcute de către agenții lui Sofronie.

În anul 1763, când Veștemul a fost militarizat, și atașat Regimentului I de graniță, agenții lui Sofronie îndeamnă pe Veștemeni să emigreze cu toții în Muntenia.

Abia numai 10 (zece) familii rămân în comună și primesc a fi grăniceri.

Toți ceilalți trec în Muntenia.

Cele 10 familii rămase în comună sunt următoarele:

Radu Cotoră, Dumitru Tomii Popa, Toma Bunii, Barb Tatu, Radu Bașca, Ion Ionașc, Bucur Lup, Ioan Cașolțan și Bratu Nenciu. 2)

Dintre preoți însă, cu acest prilej, nu a rămas nici unul în comună, ci, unii își vor fi urmat credincioșii emigrați, iar ceilalți au trecut la alte parohii din Ardeal, în comunele nemilitarizate.

În acel timp, în Veștem, erau mai mulți preoți, — pe 4 (patru) îi cunoaștem cu numele 3) precum și un protopop, Ioachim.

Despre protopopul Ioachim știm, că a mers în Sibiu și a intrat cu forța în biserica neunită din Măierii Sibiului, unde a funcționat mai bine de 7 ani. 4)

Acesta-i protopopul, căruia, în Sept. 1762, îi scrie din Cătcău-Dej Episcopul Dionisie Novacovici. 5)

Ultimii preoți neuniți, cari au funcționat în Veștem, părăsesc, deci comuna, în anul 1763, deodată cu emigrarea în Muntenia, — ori în sate nemilitarizate din Ardeal, — a vechilor familii din Veștem.

Deși cronicarul I. Zăgran nu pomenește nimic despre stabilirea

1) Dr. A. Bunea: op. cit. pag. 259.

2) Cronica lui Ion Zăgran, Inv. în Veștem, pag. 76.

3) Cultura Creștină, an. 1940 pag. 316.

4) Ședința Magistr. Sibiu din 8 Martie 1773, pag. 155: „Cei doi preoți neuniți de pre curțile măierenilor localnici Ilie și Ioachim, se plâng, conform memoriului, că protopopul Ioachim din Veștem, timp de 7 ani, și, după acest timp, preotul Dan din Mohu, au intrat cu forța în biserica neunită de aci, prescurtându-i în venitele lor. În consecință roagă a se interveni la Episcopul lor, spre a-i îndruma la alte biserici. — Concluzum: Suplicanții se vor adresa direct episcopului lor.

5) Dr. Aug. Bunea: op. cit. pag. 243.

vestemenilor în sate ardelene nemilitarizate, totuș în comună, s'a păstrat tradiția că mulți veștemeni s'au stabilit în comuna Avrig.

O stradă principală din Avrig, se numește și azi: „Strada Veștemenilor“.

* * *

7. Militarizându-se comuna Veștem, neunirea se stinge.

Cu anul 1763, Veștemul ajunge comună grănițerească; iar în locul veștemenilor emigrați, au fost aduși, — cum citim în Cronică lui I. Zagran — „militarii grănițarești“, cari au venit din „provinciașăle sate,¹⁾ și armele de bună voaie li-au luat, și, până a se muta cu toate celea în coace, de pe unde au fost, de acolo, au făcut slujbele cordonului²⁾ și ale ștabului³⁾, în doi ani“.⁴⁾

Abia numai în 1765, se stabilesc grănicerii în Veștem cu familiile lor.

Dar, încă în acelaș an, — „desmântându-i unii și alții,⁵⁾ iar mai cu seamă învecinatele sate, pe cei în Veștem veniți, — au început a fugi în țara rumânească, și întru atâta de gros⁶⁾ cât puțini, ba foarte puțini au fost, de care să nu fie fugit.

Insă toți iarăși cu întoarcere“.

Din cronică lui I. Zagran, constatăm că, agitatorii contra unirii cu Roma, au reușit să-i zăpăcească chiar și pe grănicerii abia stabiliți în Veștem; dar numai pentru scurt timp, deoarece, — dând ei ascultare șefilor lor, — se reîntorc „cu toți“, în comună.

Revenirea în comună, credem că a avut loc: încă în acelaș an.

Cronicarul I. Zagran ne mai spune;

„Cu aci în Veștem veniți militari, au venit un preot, anume: Ștefan Lup, ca paroh după care au urmat fiul său Ioan Lup“⁷⁾.

*

În 26 Febr. 1769, când Episcopul Atanasie Rednic a fost în Veștem, în vizitație canonică, parohia de aci avea:

„O biserică mică și slabă de piatră. Cărți românești: Mineiu, Triod, Evanghelie, Apostol, 2 Octoihuri, Cazanie, Ceaslov mare, Psaltire, Penticostar, și Liturgier. Odăjdii: un singur rînd, și acestea slabe.

¹⁾ Satele nemilitarizate.

²⁾ Patrularea pe graniță,

³⁾ Sediul regimentului.

⁴⁾ I. Zagran: Cronică, pag. 75—76.

⁵⁾ Credem, că agenții lui Sofronie, trimiși din Muntenia.

⁶⁾ În număr atât de mare.

⁷⁾ Cronică lui Zagran, pag. 89—93.

Preoți foarte onești (honestissimi presbyteri) erau trei, toți sfințiți în Muntenia¹⁾

Din cronică lui I. Zagran, am văzut, că unul dintre acești 3 preoți este Ștefan Lup.

Pe ceilalți doi, nu-i cunoaștem.

Se poate că au rămas numai puțin timp în Veștem, deoarece cronicarul Zagran nu-i amintește, și nici alte urme nu s'au păstrat despre ei.

Despre Ștefan Lup știm, că a luat parte la sinodul electoral din 1782, în care s'a ales Episcopul I. Bob²⁾

Altceva, nimic.

Iar pe o icoană veche din biserică este scris că, în anul 1794, preot în Veștem eră Ioan Lup.

Din viața preotului Ioan Lup, asemenea, nu se cunoaște nimic.

Probabil, a murit în anul 1811.

Cronicarul I. Zagran, la pag. 119, scrie următoarele:

„Înainte răpăosării preotului Ioan Lup, s'au poftit de săteani, în anul 1811, ca feciorul acestuiaș, anume Cozma, ca preot să se hirotoniască, precum au și urmat.

„Iară după răpăosaria bătrînului paroh, unii dintră săteani au poftit un *popă străin și învâțat*, care alor poftă s'au împlinit, că tocmai un frate a Măriei Sale Domnului canonic de Blaj³⁾ anume David, au venit și și-a luat șieși muiare pe o fată alui Simion Antinle, și apoi s'au hirotonit.

„Însă trăind în neunire cu preotul de loc, Cozma, s'au cerut de aci și s'au dus la un sat, Sând, în varmeghia Turzii, în anul 1829, cu muiare și cu copii cu tot⁴⁾).

¹⁾ Z. Păclisanu: Cultura Creștină, an. 1936, pag. 99 și 152.

²⁾ I. M. Moldovan; Acte sinodali, tom I. pag. 129.

³⁾ Basiliu Rațiu.

⁴⁾ Dl. Dr. Augustin Rațiu avocat în Turda mi-a trimis următoarele date, privitoare la familia lui David Rațiu:

„David Rațiu născ. 1793 sau 1799 în Turda. Protocoalele bisericești de pe acea vreme s'au pierdut. A fost mai întâi preot în Veștem până la 1830, apoi în Sând până la 1835 (azi Sândești lângă Turda).

„Rămânând văduv în etate de 35 ani s'a lăsat de preoție și s'a căsătorit cu dispense, cu doamna Ana Barbu, — scrie și Bărbuș, — la 13 Noemvrie 1834.

„Preotul David Rațiu a avut trei feciori:

1. Petru, preot în Ghîris — Câmpia Turzii, apoi în Turda, și pe urmă paroh-protopop în Cojocna. Fiul acestuia, Victor, maghiarizat; e șef de gară în Ungaria, dincolo de Dunăre.

2. Ioan (poreclit Ioanu Domnului părinte).

3. Ilie, mort la miliție.

Notă: Petru, fiul părintelui David Rațiu, s'a născut în Veștem, la anul 1822. (cf. Adresa oficială cu No. 194 din 20 Oct. 1927, trimisă Oficiului parohial din Veștem, de către protopop N. Rațiu din Turda,

În Șematismul din anul 1900, al Blajului, s'a strecurat, — fiind vorba de ordinea de înșirare a preoților din Veștem, — următoarea greșală:

Ca succesor al preotului Ștefan (Lup), este trecut preotul Raț (David); iar preotul Cozma Lup este trecut ca succesor al părintelui Raț (David).

Or, preoții din Veștem, între anii 1765—1829, s'au succedat dupăcum urmează:

Din anul 1765 și până prin anii 1786—1790 a funcționat păr. Ștefan Lup, care, în anul 1769 — cu privilegiul vizitațiunii canonice a Ep-lui Rednic, — mai avea încă doi colaboratori, a căror nume însă, nu le cunoaștem.

Lui Ștefan Lup i-a urmat fiul său, Ioan, care a decedat în an. 1811.

În anul 1911, parohia Veștem primește 2 (doi) preoți, pe Cozma Lup și pe David Rațiu, cari păstoresc împreună, până în 1892, când părintele David trece, ca paroh, în Sând; iar în Veștem rămâne un singur preot, părintele Cozma, care continuă a păstori până la moarțea sa, întâmplată în anul 1844.

Preotul David Rațiu locuia în casele parohiale ¹⁾; iar părintele Cozma în casele sale proprii, în care rămâne și după plecarea părintelui David.

I. Zagran, la pag. 121 a Cronicei sale, scrie:

„Întru al 1829-lea an s'au anumit casa, în care au fost popa Raț, școală de nație ²⁾ spre a cărora învățătură Cantorul Moisë Mărginean dascăl s'au făcut cu sâmbrie de 2 Zloți pe lună, în monete de argint s'au rânduit“.

Și continuă:

„În 1821 s'au dat naționalului dascăl, Moisë Mărginean, viile rămase de Onia Lup, și mai pe urmă de preotul David Raț, precum și picicăria, și verzăria, și o livadă de iarbă, pentru care i s'au tras un rând de argint, și numai unul, de aci înainte, i s'au dat pe lună“.

*

¹⁾ Casele acestea parohiale s'au edificat în anul 1786, după marele incendiu din an. 1784, când „au ars satul, care s'au apris de un becisnic, anume Picu, și s'au făcut căsile ceaste de piatră, pentru care au trebuit să plătească meșterii și materialele, pentru fieștecare casă, cu 150 Zloți“, (Cronica lui I. Zagran, pag. 93). — și au slujit ca locuință parohială în anii 1786—1829 și 1870—1934; iar în anii 1829—1870, ca școală națională.

²⁾ Școala națională grănițarească, cu limba de propunere: română,

Cronicarul I. Zagran, — în afară de cele scrise în legătură cu numirea părintelui Raț — nu mai amintește nimic altceva din activitatea acestuia; iar din activitatea părintelui Cozma consemnează: singurul fapt că, în anul 1832, în tovărășie cu italianul Iacob, a făcut „o moară cu 2 roate, în apa Sibiului”.

Ultimele fapte și întâmplări consemnate în cronică lui I. Zagran, — care cronică a rămas neisprăvită — sunt din anul 1836.

*

În anul 1844, murind pâr. Cozma Lup, este introdus în parohia Veștem pâr. *Antoniu Veștemeanu*, care păstorește, aci, până în anul 1852, când moare soția sa Elisabeta, în etate de numai 23 ani, iar el trece la Sibiu ca adm. parohial. În vara anului 1862 este ales, și instalat, canonic regesc la Blaj; iar în anul 1891 este nevoit a se retrage la Sibiu, ca persoană privată, unde a și murit în 23 Iulie 1900; iar, în 25 Iulie, a fost înmormântat lângă biserica din Veștem, în partea de către miază-zi.

Date biografice mai amănunțite se găsesc în Șematismul jubilar din anul 1900 al Blajului.

Antoniu Veștemeanu, ca paroh al Veștemului, a reprezentat compania VI-a grănițarească din Veștem, participând oficial, ca membru, în adunarea generală ținută la 17 Sept. 1848, în Orlat, la sediul Regimentului I grănițareesc, când a semnat, împreună cu ceilalți delegați, memoriul trimis împăratului, în favorul grănicerilor, — prin care se cere: egalitate și dreptate în fața justiției; desființarea serviciilor personale, a robotelor și a dărilor în natură; înființarea de magistrate judiciare pentru grăniceri; revizuirea granițelor de hotar ale comunelor grănițarești, cari granițe, în timpul războaielor, au fost mutate în mod abuziv de către comunele nemilitarizate; înființarea de școli etc. etc.

Antoniu Veștemeanu donează bisericii noastre următoarele cărți rituale, — legate în piele, și bine conservate și azi, — și anume: Euhologiul, Evanghelia și Strajnicul, toate: cu litere cirile și tipărite în Blaj, 1817, sub Ep. Ion Bob.

* * *

8. Preoții cari au funcționat în Veștem după revoluția din anul 1848

Viața și faptele preoților cari au păstorit în Veștem după anul 1848, întocmai ca și a antecesorilor acestora, — ne este prea puțin cunoscută.

Dintre registrele și documentele parohiei noastre, ni s'au păstrat:

- a) Registrele matriculare, începând cu anul 1852;
 b) Registrul cu procesele verbale de ședință pe anii 1877—1916;
 c) Registrul pentru înscrierea corespondenței oficiale pe anii 1913—1916.

d) Foaia Familiară.

Registrele și actele anterioare anului 1848 s'au nimicit în 1849, când ungerii au incendiat întreagă comuna; iar celelalte documente până la anul 1916, parte s'au pierdut în cursul anilor, *parte s'au distrus în anul 1918.*

În registrul pentru înscrierea corespondenței oficiale, pâr. Cornel Andrea, scrie, între altele, următoarele;

„Din 27 VIII 1916, până în 22 Oct. 1916 nu s'a mai scris nimica în protocolul de agende, pentru că luni dimineața, 28 Aug. st. n. (15 Aug. st. v. Adurmirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu), s'a dat știrea, că armata României, peste noapte, a trecut granița și dela Turnu-Roșu-Porcești năvălește încoace.

Parohul văzând agitația crescândă în mijlocul miliției Austro-Ungare, — care avea în comuna noastră încvartirată, deja de 2 săpt. una coloană pentru muniție —; mai departe: atitudinea aspră a jandarmilor unguri veniți în comună; — cu deosebire apoi faptul, că o parte a bărbaților din Tâlmăcel, în mijloc cu preoții, preotesele și copiii acestora, au fost escortați între baionete, prin comuna noastră, în sus către Sibiu, — a prins vacile a car; a pus în car: ce i-a venit în fuga la mână și s'a refugiat împreună cu familia în Sibiu, str. Rozmarin Nr. 14, la cumnatul său Ioan Hurbean.

„În Sibiu rămâne până în 30 Sept. 1916, când apoi s'a reîn-tors iarăș, cu familia, făcând drumul — printre trupe, automobilele militare, sgomot, cadavre de cai, și puține de militari, — tot cu carul.

„Aci acasă, a aflat, — tot ce a lăsat —: stricat; obiectele răpite; **cancelaria-archiva parohială risipită.**

„Numai *protocoalele matric.*, și *acesta de agende*, și *câteva alte cărți și obiecte s'au mai putut aduna.*

„Biserica a fost folosită de miliția germană, spre repaus de noapte.

„Crâsnicul a fost pus, toate cele mobile din biserică, în plivnița sa, așa că din biserică nimic nu s'a pierdut, nici stricat!).

!) Numai datorită inițiativei și spiritului de prevedere al crâsnicului, ni s'au salvat: multele și valoroasele cărți rituale ale bisericii noastre.!! Altcum, a-veau aceeaș soartă, ca și archiva parohială!!

Lipsându-ne deci datele necesare, ne vom mărgini a-i înșira numai, în ordine cronologică, pe singuraticii preoți cari au păstorit în Veștem; iar din registrul de ședință al curatoratului bisericesc, pe anii 1877—1916, voiu spicui: tot ceea ce prezintă vre-o oarecare importanță,

Păr. Iacob Radu (1852—1869).

Păr. Teodor Coman (1869—1897).

În anii 1886—1892 sunt citați înaintea parohului 51 perechi, soți de căsătorie, a căror căsnicie era primejduită, dintre cari, 20 de perechi, s'au împăcat.

În ședința curatoratului bisericesc dela 5 Martie 1892, la propunerea parohului — avându-se la vedere, că „la înmormântarea oamenilor adulți se fac prea multe spese cu colacii și fierturile, și pe lângă aceea multă gâlceavă și sgomot“, care nu se potrivește „cu cazul trist și jalnic“.

Se hotărăște:

„Pomeana de acasă, cu fiertură, se casează. Se va da numai colac și lumină, la ușa cimiteriului, celor cari „au petrecut pe mort până acolo;“ iar „acasă (la pomeneană) să nu se mai întoarcă, nimeni, *nefnivat*“.

„Se va interveni la oficiul comunal (!) spre aprobare și întărire, iar cel ce ar face contra acestei dispozițiuni să fie pedepsit cu 8 fl.“.

Din procesele verbale de ședință, din 13 Ianuarie și 20 Sept. 1894, vedem că în Veștem, — „după *usul de până acum*“ — diferitele reparațiuni („repararea fântânii din curtea parohială,“... „Inchizătura grădinei parohiale“ etc. etc.) „*cade în sarcina comunei*“.

*

Păr. Ioan Papiu (25. VI 1898—27. IV. 1915).

Introduce „foaia familiară“, pe care o conduce cu mare grije, până în anul morții sale.

Din anul 1915 până în 1922 nu s'a mai indus nimic în acest registru.

Păr. I. Papiu a fost om ordonat și destoinic. A reprezentat biserica cu demnitate, la toate prilegurile naționale și culturale.

În an. 1899, la stăruința lui, credincioșii parohiei Veștem au edificat șura și grajdul parohial, — clădire solidă din cărămidă și acoperită cu țiglă; — iar, în an. 1908, cu suma de 1658 coroane, — bani colectați în America de către Alex. Bucur și soții — s'a ridicat „podul“ (Corul) bisericii.

*

Pr. Cornel B. Andrea (19. IX. 1915—21. II. 1921).

Pr. Ioan Spătariu (12. II. 1921—1. V. 1922).

În adunarea generală din 28 Aug, 1921, ia ființă Reuniunea mariană a femeilor unite din Veștem, sub președinția D-nei Rozalia Stoia inv. cu 100 membre: 8 fundatoare; 5 pe viață și 87 ordinare.

Totalul sumelor încasate din taxe de membre și din producțiuni teatrale — sub pastorația părintelui Spătariu — a fost de 5262 lei.

Tot în acest timp au intrat în sinul bisericii noastre din Veștem, — prin trecere dela alte confesiuni — 11 persoane.

Stăruie, și îndeamnă pe sătenii din comună, să-și înmulțească numărul oilor, spre a putea obține pășunat de munte cu prilejul aplicării Reformei agrare.

Cu suma de 29.920 lei, colectați de veștemenii din America, s'au cumpărat pe sama bisericii noastre din Veștem:

1 clopot, în greutate de 272 $\frac{1}{2}$ Kgr.

1 clopot în greutate de 144 Kgr.

Scaunul de fier pentru clopote 455 Kgr.

Pr. Romul Moldovan (2. V. 1922—).

Datele biografice ale preoților se pot cunoaște din Șematisme.

ROMUL MOLDOVAN

(Va urma)

ȘTIINȚĂ ȘI CONȘTIINȚĂ

— SAU: PROCESUL ȘTIINȚEI —

Fiecare veac își are forma sa tipică de cugetare pe care o manifestă în tot ce produce. Nu este prea greu de sesizat tipul culturii unei epoci; ajunge să fie examinate principalele alvii culturale, ca filozofia, știința, religia și morala pentru a putea preciza cel puțin în linii esențiale, zodia sub care se dapănă firul gândirii omenești.

August Comte a mers până acolo în această definiție, încât pe ea și-a fundamentat întregul său sistem filosofic. A distins o fază teologică — corespunzătoare, probabil, locului mediu, o fază metafizică, — pentru epoca Renașterii, și faza pozitivistă, a veacului al XIX. În această categorisire doctorală însă, a scăpat din vedere o lege elementară, aceea simbiozei și a interdependenței factorilor culturali dintr'o epocă, în virtutea căreia — admițând ca evidentă teoria stilului cultural — factorii culturali nu trăiesc de tot izolați, nu sunt îngrădiți cu ziduri chinezești, ci se interpenetrează și fortifică reciproc. Nu găsim epocă în care, pe lângă tendință predominantă majoră, să nu putem desprinde una sau mai multe tendințe culturale minore, de înmugurire. Veacul sau faza pozitivistă în lupta sa îndârjită contra supranaturalului a isbit, nu să-l elimine, dimpotrivă, să-l regăsească, acolo unde se aștepta mai puțin, la sfârșitul luptei. Aceasta numai așa a fost cu puțință că, alături de filozofia pozitivistă, ridicată pe pedestal pentru adorarea masselor, își țeseau viața în tăcere și adâncire, religia și metafizica, neașteptând decât momentul ca reconfortate și oțelite să-și reocupe locul lor firesc, ca științe menite să directiveze lumea spiritului și prin ea lumea materiei.

În ce privește metoda, faza pozitivistă se caracterizează printr'o analiză dusă până la disperare. În știință, fiindcă de ea este vorbă, materia a fost disociată în molecule, atomi încă de Demokrit. Ar fi dat dovadă de neputință dacă veacul științei n'ar fi dus mai departe analiza. Rezultatul a fost seducător: protonii și electronii, cari, totuși, nu sunt încă — se zice — ultimul cuvânt al metodei analitice — materia se poate fărâmița indefinit, (până la spi-

ritualizare?) Și, lucru extrem de interesant, deadreptul uluitor, este faptul că „magnificele reînnoiri pe cari le datorează fizica, deoparte lui Lorentz, Poincaré și Einstein, de altă parte lui Planck, Louis de Broglie, Dirac, Heisenberg, reînnoiesc la fel și stimulează în ea sensul misterului ontologic al lumii materiei; noi găsim o semnificativă dovadă în preocupările filosofice ale unui Hermann Weyl, ale unui Eddington și ale unui Ieans^{*)}. Acest fapt confirmă cele anticipate de noi mai sus: că adecă metoda analitică-positivistă aplicată până la exasperare a ajuns până la un rezultat opus celui așteptat: a întâlnit din nou misterul, ontologicul, spiritualul, în care și fără de care — pe semne, nu se poate rezolva nici problema materiei.

Dar acest lucru nu s'a întâmplat astfel numai cu materia moartă, ci și cu viața. „Biologiiții pricep că metodele de analiză pur materială le lasă cu ușurință bucățile în mână — după vorba lui Goethe — nu le lipsește decât însași viața și legătura spirituală, *fehlt leider nur das geistige Band*, și încep a se îndrepta anume spre filosofie pentru a căuta înțelegerea profundă, *Verstehen*-ul organismului viu; să-mi fie destul a menționa lucrările lui Hans Dresch, cari au făcut foarte mult pentru această nouă orientare a biologiei, și cele mai recente ale lui Buytendiyk, Hans Driesch Cuénot Remy Collin^{*)}. Explicarea suficientă — ultima — în știință, nu este de ordin științific (luat acest cuvânt în sens pozitivist, adecă experimental) ci de ordin filosofic, adecă metafizic. Empiologicul științific razimă, în ultima analiză, în ontologicul metafizic; aci se întâlnește natural, fără să întrebe nici pe Comte nici pe Littré, faza pozitivistă cu cea metafizică, iar cea metafizică cu religioasă; în părțica infimă a electronului-energie, probabil, că se întâlnesc cele două lumi pe cari omenirea zadarnic încearcă să le țină la o veșnică depărtare.

Metoda analitică aplicată întregii activități spirituale dintr'o epocă a avut ca efect o adâncă cunoaștere a părților componente, a particularului redus la ultimele lui expresii. Savanții dau impresia unor operatori chemați să disece universul, cu un dublu scop în aparență antitetic: să-i stoarcă misterul, de o parte; de altă parte, să convingă lumea despre inexistența, sau cel puțin despre alungarea misterului, potrivit doar epocilor de mult apuse ale superstiției și ale mitului. Universul avea aspectul unui cadavru împrejurul căruia se adunaseră candidații dornici de a pune sub len-

*) Jacques Maritain: *Science et Sagesse*, pg. 116.

*) Idem, *ibid.*

tila microscopului celula nervoasă, atomul, ideia, sufletul și credința. — Unde este cadavrul acolo se adună vulturii — vorba Sf. Scripturi. — Așa s'a ajuns la specializări din ce în mai speciale, cu cadavre și orizonturi tot mai strâmte.

Nu se poate nega progresul realizat în domeniul particularului și nici roadele lui uimitoare, cunoscute sub numele de civilizație, tehnică industrială, economică și de războiu. Microfizica a dobândit o importanță considerabilă și tot ea a deșteptat demonul superbiei care dormita în peșterile mai de jos ale sufletului omenesc.

Această epocă este singura căreia îi lipsește așa numitul *Weltanschauung*, concepția despre lume, pe care nu o putea avea din motivul că în considerațiunile sale, pur și simplu, nu există lumea, ca universalitate de legi, ființe și lucruri armonice cărmuite.

Rezultatul cu adevărat pozitiv a consistat într'o cunoaștere temeinică a părților în sine, cunoaștere care a îmbătat de glorie un veac întreg. Această lumină însă, la fiecare pas era pândită de un abis de întunec: elementul material luminat deoparte cu milioane de volți, de cealaltă parte zăcea în beznă. Purtătorii de lumină au scăpat din vedere că natura nu este un conglomerat de date fragmentare și omogene și că analiza nu poate fi decât o semicunoaștere, pentru laturea care din punct de vedere al vieții și al concepției despre viață are importanță mai mare nu este cunoașterea unicului-particular, în sine, izolat, ci cunoașterea poziției, a ordinului și a raporturilor sale cu ansamblul, cu totul, cu universalul. Ori, acest domeniu a rămas complet neexplorat de către pozitiviști. Astfel deși pare paradoxal, nizuință după prea multă lumină, călcând legile luminii, a dus la întunec, pentru că e lege: „sfârșitul unei exagerate specializări este o sărăcie spirituală¹⁾”. Viziunea analitică a lumii curând a ajuns la limită și ar fi fost natural, ca cel puțin aci, raza cunoașterii să fi privit împrejur și la alte lucruri cu care cel vizat era într'o strânsă interdependență, ca părțile față de tot, doar aceasta poartă numele de știință, crearea din nou, spirituală a realității, și s'ar fi convenit ca cel puțin după cunoașterea părților să se cunoască și întregul, ansamblul, lămurindu-se reciproc. „Altfel chiar despre părți vom avea o cunoaștere insuficientă și caricaturală, fără cunoașterea întregului.”²⁾ Aristotel, acest legislator al bunului simț și al rațiunii naturale, a spus: Intregul este înaintea părții — așa încât ce-ar fi fost mai simplu decât să se ia această cale; dar chiar dacă s'a procedat

¹⁾ Dr. Schütz Antal: Őrség, pg. 19.

²⁾ Dr. Schütz, op. cit. pg. 19.

invers, la sfârșit ar fi trebuit ca partea să se fi integrat în ansamblu, evitându-se astfel fatale consecințe.

Dacă nu este precedată viziunea analitică a lumii de viziunea sintetică, savantul pleacă la drum fără ghid, fără entuziasm și fără ideal. Ceea întâlnește nu sunt decât pietre mărunte de diferite culori, bătute de furtuni fără de nici un rost; viziunea sintetică, toate aceste nimicuri le integrează exact în locul și după rangul pe care-l ocupă în planul original al Artistului, lucrare al cărei rezultat este frumusețea și armonia simfonică a universului. În această considerare însă germinează concepția despre lume. Ori, veacul științei pozitivistice a voit să se debaraseze tocmai de concepții și de credințe.

Privirea analitică ignorând raportul și corelația dintre lucruri, a săpat între ele abisuri de netrecut. Această izolare n'a avut loc numai între lucrurile de naturi eterogene, ci au fost dissociate chiar și acele activități, cari prezentau cel mai înalt grad de omogeneitate. Urmărilor acestui proces de dureroasă desmembrare și fărâmițare, abia acuma ne sunt cunoscute și abia acuma am început să le regretăm.

În realitate, noi cari suntem moștenitorii — cu sau fără testament — ai întregului sbucium de cugetare pozitivistă, chiar astăzi, după aproape un veac dela înmormântarea lui, (oficială sau clandestină?) ce observăm?

O privire simplă scoate la iveală stări de lucruri contradictorii, exilări și izolări dramatice chiar între acele domenii de activitate și de comportare, între cari și cea mai neînsemnată sciziune are efectele cele mai tragice. Aci vom cerceta numai două: *Știința și Conștiința*, cu toate că în aceeași stare de război se găsește și *învingerea cu convingerea, forța cu dreptatea, cloștizăfta cu fericirea*.

I.

Darul cu adevărat divin, puterea enigmatică, *al dollea a fi* al omului, care e mai mult decât a fi pur și simplu, lumina care ne scoate din rândul bestiiilor și ne integrează lumii angelice, ochiul care străpunge scoarța lucrurilor și invelişurile minciunii, este: cunoașterea — „*Connaissance*“, *connaissance* — din punct de vedere al teoriei ideilor, este cu adevărat o a doua naștere, o nouă creare spirituală a lumii, în sufletul nostru. Prin ea cerul și pământul, lucrurile sublime și cele urâte, comorile adâncurilor și mizeria lui Iov, *devin* posesiuni ale noastre. Această activitate a intelectului care ferește și nenorocește, atunci când numai reoglindește lucrurile înlăuntrul conștiinței, fără să le iscodească și fără să le des-

coase, poartă numele de *cunoaștere simplă*. Este un fel de intuiție asemănătoare cu cea sensibilă, deși de alt ordin. Dacă activitatea intelectului nu se oprește la această privire simplă, ci în legătură cu obiectul își pune probleme referitoare la originea, natura, structura și rostul lui, precum și asupra raportului pe care-l are cu ansamblul lucrurilor cu care se aseamănă, ori se diferențiază, atunci poartă numele de *știință*. Însă fiindcă cunoașterea noastră nu este imediată și intuitivă, precum este aceea a inteligențelor pure, a ingerilor, (păcatul lui Descartes) între obiect și intelect se interpune conceptul sau *ideia*, în care cunoaștem lucrul, evident nu după ființa lui naturală, ci după ființa lui intențională. Ca intelectul să poată rezolva toate problemele ce se pun în legătură cu obiectul de cunoscut, recurge la demonstrație, care dintr'o evidență simplă deduce o altă evidență ascunsă în și sub cea dintâi. Cele dintâi litere ale acestui alfabet se referă la ființa lucrului, doar cea dintâi propoziție, cea mai elementară și în aceeaș vreme singura în care se rezolvă toate, este următoarea: *Ceva este*. De aci pleacă toate marile probleme ale cugetării. „*Cognitio certa per causas*“ este *știința*, o cunoaștere imediată evidentă și explicativă. Dacă realitatea este adecvată cunoașterii intelectului, atunci ținește *adevărul*, scopul sbuciumului minții omenești. Din adevăr naște *certitudinea* și în fine, pacea, echilibrul și fericirea spiritului.

Deși sub numele de știință se înțelege orice cunoaștere care își dovedește prin demonstrație afirmațiunile sale, indiferent la ce fel de lucruri se referă, totuș acest cuvânt a fost monopolizat în veacul trecut numai pentru cunoașterea referitoare la lumea materiei, deaceea cunoștințele referitoare la viața spirituală a omului, în special metafizica, a fost adânc discreditată, gratificându-o ca antiștiințifică, mai cu seamă din motivul că verificarea experimentală a concluziilor sale era cu neputință, cași cum o demonstrație, cu certitudine și mai mare, pe altă cale nu s'ar putea face.

Cunoașterea realizată conform tipicului uman, însă, în general, este nesatisfăcătoare. Motivul? Ar fi unul simplisim: Astfel este structurată spiritualitatea noastră. Mai există și altele. Nesațiul acesta isvorește din disproporția dintre exigență și sărăcia cu care se cearcă să fie satisfăcută. Spiritul fiind adimensional, nu vrea să se împace cu îngrădirea cunoașterii sale, vrea să cunoască totul, frângând ceea ce numim noi dimensiuni: lățime, lungime, adâncime și înălțime. Ori o astfel de cunoaștere pentru omul înălțuit de aceste condiții materiale prin corp, este cu neputință. Dar atunci de ce se găsește în spiritul nostru năprasnica dorință de a cunoaște fără sațiu? Spiritul omenesc tocmai prin această dorință a sa nesă-

buită, își tradează originea și destinația sa divină și, poate că neastâmpărul și nesațitul acesta provine tocmai din cauza că această exigență este de altă natură — divină — și ca atare numai divinul o poate satisface.

Totuși, cu toate că nu este saturantă cunoașterea omenească, nu se poate spune că nu e împreună cu un anumit grad de mulțumire, grad care atârnă nu numai de puterea intelectului, de deprinderea și familiarizarea lui cu problemele de cunoaștere, ci mai cu seamă, de excelența lucrurilor pe care le cunoaște. Știința pozitivistă nu voia să cunoască decât materia și legile ei, cuprinse între cele trei dimensiuni spațio-temporale, unde ce-i drept, a făcut minuni, cari ne umplu sufletul de continuă uimire.

Ce n'a făcut oare această știință? Cu un cuvânt spunem tot: Când eram copii, în nopțile lungi de iarnă, o bunică brumată și sfâtoasă, odată cu firul din caierul de lână, torcea și firul unei povești care ne cucerea, tocmai pentru că nu era așa precum sunt lucrurile de pe pământ, logice, cârmuite de legi, cari nu frâng niciodată imposibilul, ci pentru fantasticul, irealul și absurdul ei. Ori, știința modernă, aceste lucruri cari odinioară formau elementul esențial al basmului, imposibilul, fantasticul și absurdul — le-a transformat în realități palpabile. Nu i-a succedat însă să producă asupra sufletului nostru farmecul pe care-l aveau pe când încă nu erau scoborâte din lumea lor de vis. (Cine știe? poate că acesta este motivul pentru care astăzi nu mai sunt povești și nici nu mai plac; realitatea în care trăim este mai bogată în realizări, decât imaginația în creațiile ei. Copilul de azi nu mai crede că basmul e numai basm, el s'așteaptă la întruparea lui, care dacă se întâmplă îi produce desiluzie, fiindcă basmele sunt frumoase dacă sunt basme, nu istorii).

Știința a făcut un îndrăzneț pas în frângerea spațiului, contopind limitele cele mai distanțate; a cercat apoi rezistența legilor timpului și i-a reușit să rupă multe din ele; a despiciat ultimele particule cunoscute ale materiei de orice fel, și, după ce le-a dissociat, le-a turnat din nou în retortă și arc voltaic, într'o combinație cu alte proporții și cu puterea deminergică le-a creat din nou. Forțele naturii, cari odinioară inspirau teroare și groază, lăsându-și grele cătușile asupra fragilei ființe omenești, astăzi zac înlănțuite la picioarele noului lor suveran, care le-a imblânzit și pus în slujba sa. Fulgerul năprasnic îl slujește credincios; focul distrugător este strâns în mici ocne de oțel învârtind în zgomot amețitor, aripile vulturului încălecat de om; undele vântului îi duc și aduc din toate

colțurile lumii, cunoștințe, cântece vești de bucurie, dar mai cu seamă de durere.

Și cu toate acestea știința n'a fericit pe om. Cunoașterea lucrurilor amintite n'a produs în sufletul lui toată satisfacția pe care sunt în stare s'o producă lucrurile cunoștibile. De ce? Fiindcă din câmpul cunoașterii omenești a fost eliminată o întreagă ordine de lucruri, din natura lor mai apte de-a produce mulțumire. Aceste au fost: omul cu lumea lui spirituală în care vrând nevrând, este axat divinal fiindcă a fost odată intrupat — apoi a fost nesocotită Causa cauzelor: Dumnezeu.

Această știință de fapt și-a împlinit chemarea; nu putea face decât lucrurile spre cari, din firea și structura sa tinde: realizările în materie, cari, s'o recunoaștem, au perfecționat într'un anumit sens facultatea de cunoaștere și cu aceasta rolul său era epuizat.

Dar — (din acest „dar“, ca odinioară din cutia Pandorei, au izvorit toate nenorocirile) omul nu este numai facultate intelectuală, numai rațiune, căci dacă ar fi așa, fericirea odată cu basmele întrupate ar fi trebuit să se scoboare pe pământul mizeriei omenești. Partea cea mai considerabilă a împărăției spiritului omenesc era lăsată într'o totală nesocotire. Omul — produs al științei moderne este o foarte reușită caricatură, pe când ea avea de gând să fabrice nu oameni de toate zilele, ci titani și supraoameni. Deoparte, rațiunea, înarmată cu uluitoare cunoștințe, imagazinate ca în docurile din porturi, crescută și dezvoltată supranormal; de altă parte o voință pipernicită, stârpită, slăbănogită și neputincioasă, în plus, o sensibilitate bolnavă.

Știința s'a situat exclusiv pe linia adevărului experimental și, pentru ceea ce a realizat, cine i-ar putea face reproșuri? Obiecțiile și imputările i se aduc deci, nu pentru binele ce-a făcut, ci pentru binele care n'a voit să-l facă; dar mai cu seamă pentru răul pe care în mod pozitiv l-a comis. N'a voit să știe absolut de loc de corelația transcendentă care există între adevărul care luminează și între binele care încălzește, inobilează; apoi că nu numai în Prototipul lor original, Adevărul și Binele sunt același lucru, unde poartă numele de Dumnezeu, ci chiar în ordinea ontologică, immanentă și naturală, adevărul, adevărat fiindcă formează obiect al intelectului, iar binele aceeași ființă, ca obiect al voinței. A făcut rău știința, când a cercat să elimine din domeniul său știința binelui — morala cu legile ei; atunci când activitatea sa a fost sus-trasă de sub legile binelui și a răului, și chiar ridicate peste aceste valori, pentru ea fără de sens. Astfel știința a săpat prăpastie între cunoașterea adevărului și cunoașterea binelui, și chiar dacă inci-

dental i s'ar fi strecurat această cunoaștere, ea a făcut tot posibilul ca să fie izolată de *voirea* și realizarea lui. (Cred că e de prisos să spun că nu e vorba aci decât de binele de ordin moral și nu fizic).

Greșala cea mai mare însă n'a fost aceasta. Există una și mai mare. — In ordinea naturală, lucrurile, activitățile naturii și ale omului, nu-și găsesc în sine scopul final, socotindu-se numai ca mijloace intermediare, de aceea nici nu se constituie pe sine ca scop. Conform acestei legi, știința însăși trebuia să tindă la altceva decât sine, fiindcă o astfel de admirație și adorație de sine fără margini, care se resfrânge asupra izvorului său, necunoscând ceva mai înalt și mai desăvârșit, naște idolatria, păcat în care locul divinității adevărate este usurpat de către o caricatură goală și stearpă. Această nouă divinitate — „Știința“ evident — nu era nici nu putea să fie judecată pentru acțiunile sale, de către nimeni. Din potrivă, ea avea să se pronunțe totdeauna și să fie măsura tuturor lucrurilor și a valorilor, atât în ordinea adevărului, cât și în cea a binelui. Această creatură erijată în divinitate s'a socotit însăși înțelegerea sa, atribut care compete numai ființei lui Dumnezeu necreate, fiindcă numai ființa sa este și înțelegerea sa, măsura și cauza oricărei ființe și înțelegeri. (*Suum intelligere, mensura et causa omnis alterius esse*). Astfel, în loc de a se acomoda ființei lucrurilor, știința a pretins să subordoneze realitatea întreagă, caprițiilor sale, dând naștere ereziei filozofice numite idealism.

Positivismul științific cunoaște numai o singură linie pe care pot fi situate lucrurile și acțiunile, abstracție făcând — prin imposibil — de faptul că atât unele cât și altele produc o rezonanță profundă, un ecou în sufletul omului, care nu amuțește, din contră abia atunci începe când acțiunea a fost săvârșită. I-a lipsit astfel cunoașterea unei categorii numite *calitate* sau *valoare*, numită și judecată sau *conștiință*. Iată, aci zace originea tuturor relelor cari au decurs din uimitoarele sale realizări. Pe cât s'au dovedit de precise, clare și ingenioase demonstrațiile ei pe linia existențială a lucrurilor și a acțiunilor, pe atât și-a dovedit și incapacitatea și ignoranța în aprecierea și judecarea valorii efectelor cari decurgeau din realizările sale. Știința a atins un așa mare grad de inconștiință, încât a socotit că lucrurile sunt date în natură numai sub aspectul lor cognoscibil și practic și nu și sub acela al valorii lor morale și — prin urmare — poate scoate de sub orice judecată de valoare faptele sale. Cu alte cuvinte: *știința s'a dovedit fără de conștiință*, fiindcă ce este aceasta din urmă altceva decât o judecată de valoare, care mănecând dintr'un principiu general — ex.

răul trebuie înconjurat — arată că acțiunea vizată se integrează în el; deci, trebuie să lipsească. Aceasta, pentru ca efectele lucrării să nu amplifice răul.

Au fost, și cine știe dacă nu vor mai fi încă? pontifi de ai științei cari au crezut că știința este bună la orice. „Triumful universal al științei va ajunge să asigure oamenilor maximum de fericire și de *moralitate*”, spunea Berthelot. (Eymieu: *Le naturalisme devant la science*) Ce greșală! Când în realitate ea submina temelia fericirii adevărate, substituindu-se acelei oglinzi miraculoase care, cu o uimitoare viteză, reflectează gradul de bine, de fericire, ori de răutate, și imoralitate pe care-l reliza știința: știința s'a substituit conștiinței, balanței care înregistrează și se rostește asupra aptitudinii acțiunilor omenești sau a insuficienței lor din punct de vedere moral. Realizările științei ne mai fiind trecute prin fața acestui tribunal, după cum era de prevăzut — răul pe care l-au cauzat n'a putut fi recompensat prin binele înfăptuit. Înlocuirea conștiinței cu știința s'a dovedit o gravă aberație și din motivul fiindcă știința nu putea nici să cunoască binele ne cum să-l realizeze: ea putea să înarmeze rațiunea, dar nu să întărească voința, care trebuia fortificată în vederea luptei pentru bine.

Și dacă unii preoți ai științei și-au dat seama de acest manometru al moralității, cercând totuși să-l înlocuiască cu unul mai modern, alții mai radicali au crezut că în noul angrenaj al științei nu mai are ce căuta. Conștiința morală? Prejudecată de hotentot, absolut „neștiințifică”. Existența ei a împiedecat doar, veacuri de-arândul, fericirea oamenilor, cu neincetatele ei muștrări și terorizări; știința modernă nu va mai ține seamă de această bătrână înăcrită și cicălitoare. Deci, în lumea pe care o va crea știința modernă și pe care tot ea se va însărcina s'o și ferească, conștiința nu va mai avea loc la masă.

Așa s'a făcut.

Dar oare această concluzie nu era trasă dintr'o ipoteză creată ad hoc? Conștiința morală o prejudecată? Să ascultăm un glas științific autorizat: *„Din punct de vedere experimental este fals că morala ur fi un cuvânt gol. Specia umană se deosebește de alte specii animale, mai puțin prin ingeniositatea științelor aplicate (instinctul animalului ne întrece în multe privințe, ca și resursele sale naturale; care motor de avion va echivala vr'odată sborul rânduicel?); mai puțin prin luptele și urile, cari dinpotrivă, ne apropie de animalitate; încă și mai puțin prin sensibilitatea desfrânată (care face din noi ființe inferioare animalelor: sensibilitatea lor este să-nătoasă, a noastră o degradează). Nu prin aceasta este superioară*

*specia noastră. Prin trebuința metafizică (manifestată în limbaj); trebuința morală; trebuința de a ne ruga este aceea prin care noi ne ridicăm peste bestii: câinele meu nu manifestă nici scrupul moral, nici un instinct de adorație.*¹⁾ Conștiința nu germinează de parte de izvorul științei, fiindcă în ultima analiză, conștiința încă este o știință și încă de o importanță care depășește, în viață, mult știința propriuzisă, doar „Conștiința — zice sf. Toma — este supremul arbitru al adevărului și al binelui”. Doar însuși adevărul își primește viață și circulație socială, nu dela știință, fiindcă aceasta nu-l poate face obligatoriu în lumea sufletului, ci dela conștiința fără de care el ar dispărea dintre oameni. Iar în ce privește binele moral, el își găsește în conștiință fundamentul și legile cele mai apropiate.*

Din momentul în care știința s'a separat de conștiință așezându-se dincolo de bine și de rău, oare nu cumva însuși adevărul a devenit o chestiune de gust? fiindcă nu mai era „imperativul categoric” sau tribunalul suprem care să pledeze pentru el chiar și cu suprema jertfă. Deaci încolo, dela această răscruce, știința a crezut că acțiunile ei pot fi contrare verdictului conștiinței.

Eliberată, în sfârșit, de conștiință, știința a devenit supremul arbitru al adevărului, binelui și frumosului, măsură a pământului și negatoare a cerului, însușindu-și toate atributele divinității. Din zările ei nebuloase într-o zi creatorii ei, zeii minori, au scoborit-o pe pământ încarnându-o în trup de oțel, bronz, crom — cu suflet de foc și respirație de vapori — divinitatea-monstru a fost botezată pe pământ: „Mașină”. Inchinătorii s'au îmbulzit îndată să-i ridice osanale și imnuri de laudă. Templul divinității intrupate sub acest nume s'a numit *uzină*; pontificii au fost botezați, oameni de știință, slujitori (fără conștiință) ai științei; credincioșii (singurii cari nu și-au schimbat numele) sunt muncitorii, recte: cerșitorii, muritorii de foame, șomerii. Totodată s'a creat un „sistem de exploatare a sudoarei” — vorba lui L. Bloy — Deviza unora era: trăiască câștigul (salve lucruri); a celorlalți: jos profitorii, capitaliștii. Din aceste două devize s'a născut noua religie, a Progresului, a urii, care începe să-și aducă astăzi o parte din roadele sale.

În această religie este anacronic să se vorbească de nedreptate, de minciună, de tiranie, răutate — aceste sunt noțiuni a căror valoare se sconta numai la bursa de odinioară a conștiinței și sub stăpânirea ei; ori, aceste vremuri nu mai înviază. Dacă cei din

¹⁾ Prof. Grasset: La Biologie humaine; Droits et devoirs biologiques, la J. Courberive. Les Dieux. pg. 36, (subl. noastră).

urmă s'au încumetat să se revolte, reclamându-și drepturile în numele acestor principii, cari isvoresc din conștiință, li se răspunde că morții nu mai dominează pământul; superstițiile nu mai sperie pe oamenii de știință; deci, reclamația lor este ridicolă. Dacă au și ei un drept care li se recunoaște, atunci este acela de-a dispera în numele științei moderne; ori chiar să moară de foame în templul noii religii, sub privirea de oțel a monstrului cu mii de brațe și mii de guri — Caracatița devoratoare de viață.

II.

Când se va găsi cineva să deschidă în mod formal procesul conștiinței contra științei — și credem că nu-i prea departe vremea, fiindcă deja s'au făcut multe investigații în acest sens, iar dosarele sunt voluminoase — abia atunci i-se vor cunoaște toate crimele și fărâdelegile, publice sau ascunse. Știm că apărarea va fi puternică și bine susținută; știm că până și unele victime vor trece de partea apărării, în numele „Progresului necesar”, în numele unui mit sau a unei mistice a civilizației; știm, mai departe, că atunci când de pe banca apărării se vor ridica acei advocați ai științei cari totdeauna și-au reflectat acțiunile interne și realizările externe, precum și efectele mai îndepărtate ale acestor acțiuni, prin lumina conștiinței creștine, pe care nu numai că n'au trimis-o la plimbare, în numele științei, ci tocmai în numele ei au apelat la luminile ei, atunci pentru procuror va fi momentul cel mai critic, atunci conștiința va fi pe punctul de a pierde procesul. Publicul va avea impresia că s'a făcut greșală deschizându-se procesul: știința n'are nici o vină!

N'avem nici chemarea și nici intenția să începem noi acest proces. Aci nu facem decât simple reflexii și constatări elementare, la îndemâna oricui.

Cred însă că ar fi extrem de spectaculos duelul dintre apărare și acuzare:

— Știința, descoperind microbii a salvat, prin antiseptice, mii de vieți omenești.

— Adevărat. Însă știința nu a descoperit microbii, numai spre a-i stârpi, ci îi și cultivă spre a ucide, la rândul său, mii de ființe perfect sănătoase și nevinovate.

— Știința a înălțuit forțele oarbe cari striveau existența omului primitiv, scoțindu-l din barbarie.

— Dar tot dânsa le și deslănțuie cu o furie și mai sălbatică și cu mai mare precizie în masele omenești.

— A apropiat pe oameni, frângând distanțele.

— Dar după ce i-a apropiat, le-a pus în mână armele cele mai criminale, ca să se stârpească reciproc cu mai mare eficacitate.

— Știința a dat omului stăpânirea oceanelor, pe cari le folosește pentru transportarea bogățiilor din locurile mănoase spre cele sărace.

— Scump plătește omul această îndrăsneală. — Câți dintre oameni și câte bogății zac în adâncurile oceanelor?

— Ea (știința) a dat în stăpânirea omului văzduhul, dându-i aripi, cu cari poate da întreceri cu vulturul.

— Ce glumă sinistră este această stăpânire! Momentanele lui înălțări în văzduh echivalează totdeauna cu o invitație la moartea cea mai cruntă. Aceasta este stăpânire? Câți ajung vârsta de optzeci de ani dintre ceice fac concurență vulturilor?

— Câte boale, odinioară incurabile, astăzi sunt trecute pe tabloul aceloră asupra cărora biruința noastră este definitivă? Ca difteria, turbarea, scarlatina, tifosul etc. etc. Toate aceste nu-ți spun nimic?

— Uitați să amintiți, poate pe acele față de cari falnica știință și-a dovedit totala sa neputință și ignoranță. A vindecat lepra, cancerul, tuberculoza, paralizia, reuma etc.? Voi spune ceva și mai mult, folosindu-mă de un cuvânt al științei cu conștiință, care tocmai din acest motiv, merită crezământ deplin. *Prof. Alexis Carrel*, în vestita sa carte: „L'homme” spune că e foarte probabil, că înmulțindu-se în mod exagerat preceptele noastre igienice, s'a redus puterea de rezistență a organismului. Iar în locul unor boale față de care ne-am dovedit biruitori — spre rușinea noastră, dar trebuie să recunoaștem, că am fost siliți să punem altele noi, mai virulente și mai ucigătoare decât cele învinse. Și cine știe dacă aceste nu s'au născut dintr'o răsbunare a celor dispărute?

— Câtă mizerie a alungat? câte lacrimi a șters? pe cine a fericit știința? Doar contra ei urlă rânjind mizeria de totdeauna — e adevărat — azi ca nici odată atât de savant organizată. Știința a știut seca lacurile, așezând peste ele orașe și culturi de cereale; însă apa n'a încetat să curgă, doar acuma din ochii aceloră cari le locuiesc; cântecele și muzica este adusă dela marginile pământului, prin munți de granit și prin oceane, însă totuși știința nu știe unde stă ascunsă cheia care deschide taina fericirii omenеști.

— Să mai vorbim de război? La ce bun? Se va zice, poate, că știința n'a inventat războiul; el există decând există omul; dacă nu s'ar nimici cu bombe, oamenii ș'ar sparge capul cu silex sau cu despicătura de lemn...

— E adevărat. Inșă mai este ceva, încă și mai adevărat, și anume: știința a perfecționat într'un mod diabolic acest sistem de carnaj. Au cunoscut veacurile barbariei: Yperita, melinita, cianura, clorul, gazele toxice, lacrimogene, vesicante; microbii tifosului, colerei, aruncați din obuse de 500 kg. ? Dar mina magnetică, torpila, granatele, pușca automată, tunul de cincisute? Au cunoscut ei „cavaleria modernă“, carele de asalt, diviziile motorizate și blindate; dar „coloana a cincea“? — Cei vechi erau cavaleri în lupte; barbarii erau civilizați, ei respectau și față de adversar anumite prescripțiuni umane: femei, copii, bolnavi și bătrâni, civilizații de azi îi strivesc. Dacă contra științei ar striga numai un singur comunicat dela radio, care sună astfel: „Bombe de mare calibru, cu lovituri în plin au *distrus perfect* două hangare (citește spitale) și au scufundat un crucișetor, al cărui echipagiu de 600 de oameni n'a putut fi salvat“, zic, dacă contra științei ar striga numai acest comunicat — fără să amintim bombele incendiare etc., credem că acuzarea a adus suficiente motive, pe baza cărora poate cere condamnarea.

Concedem că chiar dacă știința n'ar fi tras cu tunul în conștiință, războiul totuși n'ar fi fost eliminat, dar nu ne îndoim un singur moment, că dacă știința și-ar fi trecut toate realizările sale, precum și efectele viitoare cari puteau decurge din ele, prin prisma unei conștiințe morale adevărate, acest uragan de oțel s'ar fi umanizat foarte mult. De altfel, sub imperiul unei conștiințe radical luminate de sus, nu credem că războiul mai poate fi cu puțință. Deci conchidem; *Știința a făcut cea mai mare crimă cu puțință atunci când a ucis conștiința,¹⁾ prin urmare, în numele acestei victime — a conștiinței, de care viața omenească nu se poate lipsi — cerem condamnarea științei.*

*

Am vrea totuși să nu fim rău înțeleși. Nu dorim cu toate aceste reîntoarcerea la cavernă, poștalion și teleguță. A dori așa ceva, e absurd, fiindcă ar însemna încremenirea trecutului în prezent, a opri cursul și desvoltarea vieții. Dinpotriva, știința, după cum am spus este cel mai special semn al predilecției divine față de oameni, este specificul omenesc; nimic pe pământ nu-i mai sublim decât cunoașterea, așa încât nu cerem stingerea sau împedecarea celui mai strălucit progres al ei. Pedepsa, care trebuie să i se aplice — dacă, natural, se poate numi aceasta pedeapsă — ar fi pentru ea cel mai strălucit mijloc de a-și menține existența

¹⁾ Cfr. *J. Maritain*; Antimodeme.

și de a fi cu adevărat un mijloc de a fericii pe om. În definitiv, ce am dori? Nimic altceva decât revenirea la starea normală. După o experiență de mai bine de un veac, se poate vedea că știința lăsată de capul ei, pe lângă bine, a făcut chiar foarte mult rău. Spre a nu înmulți în viitor relele, i-am da o tovarășă, sfetnică, conducătoare — mai mult — Stăpână, care, după cum va fi cazul, s'o laude și încurajeze, ori s'o mustre și s'o pedepsească, punându-i în față crima în toată golăteala ei, atunci când o săvârșește. *Am urea să-i redăm științei conștiința.* Pentruca astfel înfrățite — de astădată în mod indisolubil, — cele două surori, muncind, ar face extrem de mult bine omenirii chinuite. Fiindcă tot ce există sub cer, Creatorul a pus în slujba omului, deci și știința; omul însă trebuie să rămână în slujba lui Dumnezeu. Ori, știința în ultimul timp a uitat că nu e scop, a uitat că este un *mijloc de servire*, cași politica, comerțul și artele frumoase¹⁾. Când va înțelege că servind își fortifică înșasi existența, își va fi redobândit și conștiința. Până atunci la niciun bine nu ne putem aștepta din partea ei.

Om de știință! Ce frumos atribut. Când îl auzim ni se strecoară în suflet admirație, născută dintr'un mare respect. Inșă, că ne cuprinde groaza când suntem siliți să adaogăm îndată negația groaznică: om de știință, *fără de conștiință*. Căci dacă omul neînvățat, fără de conștiință, este capabil de mari crime, ce va fi în stare să facă acel om fără de conștiință care ține în mână forțele demiurgice ale naturii? Acesta nu este altcineva decât întruparea omenescă a Celui Rău. Omului de știință fără de conștiință, e de prisos s'o spun — că preferim pe omul simplu, analfabet dacă vreți, dar cu conștiință morală. Criza vieții noastre moderne nu izvoarește din ignoranță; veacul nostru excelează chiar și în genii (ale răului); oameni de conștiință, iată ce ne lipsesc. Dar dacă s'ar întâmpla să-i găsiți chiar și în oamenii de știință, atunci, cântați-le laude; ei sunt adevărații binefăcători ai omenirii.

Istoria a avut câțiva dintre aceștia; ei au rămas printre noi ca piramidele; ne provocăm la ei, când lumina lor printre noi se luptă cu întunerecul. „Conștiința îmi va fi în primejdie dacă nu voi recunoaște că Primatul Papii a fost rânduit de Dumnezeu — Nu pot găsi în inimă puterea de a vorbi altfel decât cum îmi spune Conștiința să fac“, îi răspunde lui Cromwel, cel ce se numea *Thomas Morus*, mare Cancelar, care preferă să fie ucis, decât să-și asasineze conștiința, glasul lui Dumnezeu. Să-l amintim pe *Pasteur* și experiențele lui cu vaccinul contra turbării? Numărul lor

¹⁾ Cfr. A. Bessières: Sers...!

este respectabil. Poate că și astăzi se mai găsește puțină din sămânța acestor oameni, cari știu să impace perfect de bine legile științei cu glasul conștiinței. Ei înțeleg că știința înseamnă cunoaștere a tot ce poate fi cunoscut, indiferent dacă izvorul cunoașterii se găsește în rațiune, ori în revelație; aceștia nu închid cunoașterea în cadrul naturii, ci îi deschid calea spre supranatură, fiindcă și aceasta prin revelație a devenit obiect de știință. Acești oameni de știință sunt gata să-și jertfească totul, oricând, chiar și știința, științei infailibile a lui Dumnezeu, dar nu-și vor mutila nicicând conștiința.

Știința fără conștiință astăzi a ajuns pe culmile disperării și, de aci, fără ideal, fără convingere, fără un suflu de viață mai înalt, nu mai știe încotro s'apuce, fiindcă din toate părțile o pânză abisul. Marii scrutatori ai fenomenului științific și cultural contemporan, vorbesc fără înconjur de *un amurg al științei și a civilizației*¹⁾. Cine va mântui de prăbușire acest falnic edificiu? Cine-i va da viață nouă, un nou ideal de cucerit și puteri suficiente pentru a-l putea atinge? Organismului științei și civilizației moderne îi lipsește — vorba lui Bergson — *un plus de suflet*, îi lipsește, deoparte, conștiința; iar de altă parte contactul cu știința și înțelepciunea supranaturală, care singura este în stare să-i fixeze un scop vrednic de ea, care o va călăuzi și ajuta spre a-l atinge. *Laboratorul* trebuie să se logodească din nou cu *Oratoriul*, coșurile uzinelor cu turlile catedralelor, sirenele cu dangătul clopotelor, prevestitoarele învierii unei alte științe cu mai adâncă conștiință. Numai după aceasta se vor arăta zorile unei lumi noi în bunătațe.

IOAN MICLEA

¹⁾ Cfr. O. Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*; J. Maritain: *Le crépuscule de la civilisation*; H. Massis: *Defense de l'Occident*; M. Blondel: *Le lutte pour la civilisation...*

HOLLANDIA DOCET

IV. ACTUALUL CATHOLICISM OLANDEZ: ACTIVITATEA EXTERNĂ

Continuăm să descriem, de tot sumar, activitatea și rezultatele externe și apostolice ale actualului catholicism olandez ¹⁾. Un catholicism atât de viu și activ nu se poate să nu producă și colosale rezultate externe în ce privește îmbunătățirea vieții și condițiilor materiale sau spirituale ale societății olandeze, lucru ce nu poate fi contestat din partea nimănui.

1. Opera socială și caritativă. — Când am tratat despre asociații, am atins multe chestiuni în legătură cu activitatea socială a catolicilor de aci și pe cari acum le vom complecta întru câtva. Și în Olanda, în special în regiunile miniere și industriale, pe la sfârșitul veacului trecut s'a simțit necesitatea unei urgente ameliorări a vieții sociale. Deaceea, în timp ce un preot, Mons. *Dr. Schaepman*, lupta pentru emanciparea politică a catolicilor înființând Partidul catolic, un alt preot, adevărat apostol, *Dr. Alfons Ariëns*, s'a dedicat cu totul apostolatului social, mai ales printre muncitorii din fabricile de textile (cele mai numeroase aci). Prin acțiunea sa a reușit să restabilească echilibrul social al muncitorilor, ameliorându-le condițiile de viață, prin câștigarea de drepturi și apărarea lor, precum și cea morală, extirpând vițiul beției, extrem de răspândit pe atunci printre muncitori. Mulți alții au sprijinit și apoi au continuat până în prezent această acțiune binecuvântată. Așa deja am amintit cum Mons. *Dr. Posls* în regiunile minelor de cărbuni a nimic și prevenit comunismul, dând imbold unei puternice renașteri catolice în rândurile muncitorilor. Asociațiile cu caracter religios-social au jucat și joacă un însemnat rol în această acțiune. În Parlament Partidul catolic apără totdeauna cu îndârjire drepturile muncitorilor. În criza de cabinet din anul trecut, din cauza neclintitei lor atitudini socialo-catolice, câțiva miniștri catolici au fost nevoiți să se retragă din guvern.

Cersitorii sunt foarte rari în Olanda și cu totul inexistenți pe străzi. Multe sunt instituttele (publice sau confesionale) și organi-

¹⁾ Vezi: „Cultura Creștină” nr. 1—6 din acest an.

zațiile cari îi ocrotesc pe cei într'adevăr lipsiți de mijloace materiale sau nenorociți fizice. Când totuși se dă cazul, cerșitoria se face în chip de vânzător ambulant sau, mai rar, la ușile bisericilor.

Servitorimea este bine ocrotită din punct de vedere social și moral din partea diferitelor organizații cu acest scop sau a Acțiunii catolice. Așa pentru servitoare, la orașe, pe lângă birourile de plasare sunt diferite doamne catolice (în genere din înalta societate) cari mijlocesc plasarea lor în locuri ferite de pericole morale. Sunt localuri destinate distracției cinstite a servitorimei, apoi căminuri unde se adăpostesc până la plasare, etc. toate sub ocrotirea și supravegherea autorităților bisericești.

Nu e neglijat apostolatul printre femeile publice. Așa, există o congregație contemplativă de maice pentru „magdalene”, apoi altele care fac apostolat direct în mijlocul lor, acomodat timpurilor prezente, căutând să le adune în diferite case corecționale, asigurându-le apoi o existență cinstită, iar cele bolnave sunt internate în secțiuni speciale-gratuite, la spitalele catolice. Mizeria materială e cauza și aci a acestor nenorociri, de altfel mult mai rare ca în alte țări.

O specială mențiune merită opera caritativă catolică cu privire la milostenia trupească. În Olanda operele de ocrotire socială sunt foarte numeroase, cu toate că Statul are și întreține foarte multe. Cele mai multe sunt comunale sau confesionale. Catolicii primează și în această privință prin mulțimea orfelinatelor, azilurilor de copii, bătrâni, infirmi, etc. și mai ales sanatorii și spitale ce posed și întrețin. Au 18 spitale mari cu 200—750 paturi, 20 cu 100—200 paturi, 32 cu 50—100 paturi, iar 40 mai mici, înzestrate cu tot confortul și tehnica modernă. Toate aceste datorită în bună parte mulțimei ord. și congr. călugărești, mai ales femești, cari cele mai multe s'au jertfit acestui apostolat. Aceste institute sunt proprietatea diferitelor ord. și congr. călugărești sau a diferiților particulari, societăți sau chiar comunități (orașe, sate) catolice mai compacte. Unele primesc ceva subsidii din partea localității respective sau din diferite fundațiuni, etc., altele trebuie să fie susținute exclusiv numai de către pacienți. Spitalele catolice sunt grupate într'o asociație care regulează și relațiile cu Statul. „Apostolatul bolnavilor” este o asoc. a bolnavilor (mai ales incurabili) în cadrele căreia își oferă bunului Dumnezeu suferințele în spirit de apostolat și ispășire. E înființată de parohul din Bloemendaal L. J. Willenborg în 1925, fiind aprobată de Episcopatul local și chear de Pius XI cu titlul de „prima primaria”. Are deja — în Olanda —

peste 50 mii de membri și e răspândită în Nordul Europei, în America, Japonia, Madagascar și Indiile olandeze. Membrii trebuie să ceară personal înscrierea; nu au nici o cotizație; primesc diplomă de membru și o insignă, iar cei săraci medicamente gratuit. Preotul, director de centru, vizitează des și corespundează cu membri; spre a-i mângâia. Anual organizează un triduum, când membrii, chear cu paturi, au ocazie să asiste la serviciile divine, făcute special pentru ei (în biserici).

2. Școlile. — Chestiunea școalelor catolice în Olanda a dat ocazie celei mai înverșunate lupte dintre Stat și catolici, durând aproape un veac și care s'a sfârșit cu o strălucită victorie din partea catolicilor, așa că azi în această privință sunt superiori, poate, tuturor statelor catolice, în mod proporțional. Iată istoria pe scurt:

Prin legea școlară din 1806, exclusiv Statul (protestant) avea monopolul educației tinerimei. În felul acesta instrucția și educația catolică, practice, era exclusă. În 1848, datorită evenimentelor cari frământau Europa, legea e schimbată, dându-se libertate învățământului confesional catolic. Imediat s'au apucat catolicii a edifica și deschide școli, cu mari dificultăți financiare etc. (Statul nu dădea nimic) dar cu un uriaș curaj, muncind și jertfind mult, colectând bani și înființând fonduri. Multe congregații călugărești au fost înființate sau introduse din străinătate spre acest scop. Apoi au început lupta pentru egalitate cu școlile de stat în privința subvenționării financiare din partea Statului, ceea ce au și dobândit în 1920, în următoarele condițiuni: Pentru școlile primare (sunt parohiale!) totală, adecă întreg salariul și penzia învățătorilor (laici sau călugări) dacă îndeplinesc condițiunile prescrise de Stat, variind după numărul elevilor, familia învățătorului etc. Cumpărarea terenului, edificarea, înzestrarea și întreținerea școalei, urmând să o facă comunitatea respectivă sub conducerea parohului. — Pentru școlile secundare (sunt diecezane sau particulare: călug. etc.) parțială: 80% din salariul și penzia profesorilor (laici, clerici sau călugări) dacă au titlu universitar, încălzitul și iluminatul școalei, 75% din chirii (unde e necesar), 90% din dobânda ce trebuie să o achite școala dacă a contras datorii în legătură cu edificarea; iar capitalul și complectarea celor de mai sus urmând să-l achite școala din diferite fonduri diecezane, etc. sau din salariul profesorilor călugări (dacă școala e particulară: a călugărilor). — Pentru cele superioare încă nici un subsidiu; acum se luptă pentru aceasta.

Învățământul în Olanda nu e gratuit (excepție pentru săraci) ci se plătește impozit școlar către Stat după avere, atât pentru învățământul primar cât și secundar, de stat sau confesional. Șco-

lile profesionale au drept de publicitate, fiind supravegiate și îndrumate (din punct de vedere tehnic) din partea Statului; astfel se păstrează o oarecare unitate între toate școlile. În Olanda Statul a dat tuturor deplină libertate cu privire la educația tinerimei — de drept și de fapt, căci nu se ocupă nici de spiritul școlii, nici de formarea și numirea personalului, nici de alegerea manualelor, etc. cu excepția școlilor de Stat zise neutre, foarte numeroase, de toate gradele, totdeauna mixte (băieți și fete) și foarte frecventate chiar și de catolici (unde nu au proprii). — Anul școlar începe la 1 Sept. și se termină pe la sfârșitul lui Iulie la cele primare, sau jumătatea lui Iulie la cele secundare. Deci aici tinerii cât și adulții muncesc!

Organizația învățământului catolic e fără pereche în alte țări. E sistematizat și acomodat timpului în toate privințele. În Haga au un Birou central al învățământului și educației catolice (deci și pentru asociațiile tinerimei) care colaborează cu Ministerul educației și publică un Anuar general, cu statistici etc. Au școli de toate gradele și specialitățile:

Grădinițe de copii, circa 1000 cu 113.000 copii, având multe cursuri Montessori, atât aici cât și la cele primare.

Școli primare 2752 (deci mai mult de 40% pe țară) cu 503.220 elevi și 4019 învățători călugări, 9549 laici. Învățătorii laici, ca să nu vorbesc de călugări, sunt bine pregătiți, în spirit catolic, din punct de vedere intelectual și religios. Toți trebuie să aibă cel puțin un examen special despre cunoștințe superioare religioase; cel puțin la 6 ani odată fac exerciții spirituale închise, 3 zile. Au o viață morală (individuală sau socială) exemplară. — Învățământul primar e obligatoriu în Olanda din 1901, dela etatea de 6 ani până la 14 ani, fiind 6 clase pentru ceice urmează cursul secundar și cel puțin 7, plus ceva cursuri complementare, pentru ceice nu mai studiază. Elevii sunt separați unde e posibil, după sexe și chiar clase sociale și starea materială. Materiile de studiu sunt cam aceleași ca și la noi. Au 3 ore de studiu a. m. și 2 p. m. — Sunt și școli primare speciale pentru copiii abnormali, conduse de călugări.

Catecheza. La școlile primare $\frac{1}{2}$ h. pe săpt. de fiecare clasă, parohul sau capelanul explicând și întrebând catechismul, iar învățătorul de 5 ori pe săpt. $\frac{1}{2}$ h. la clasa respectivă explică și întreabă istoria bisericească, sf. liturghie, sărbătorile etc. La cele secundare catechetul predă cel puțin 2 h. pe săptămână. — Nu e subvenționată de Stat.

Școli secundare. Aici învățământul secundar e un lux, costă enorm (taxa școlară, etc.). Deci studiază numai cei bogați sau să-

racii talentați (au burse), ceilalți meserii, etc. Elevii sunt bine selecționați în decursul anilor de studiu (5—6 clase), căci aci nu există protecție nici „preparatori”, și apoi într'o clasă maximum sunt 30 elevi. — Materiile de studiu și examenele sunt cam aceleași ca și la noi. În genere se dă mare importanță studiului limbilor, atât clasice cât și moderne. Zilnic au 7 ore de clasă! — Viața spirituală a elevilor este ceea ce trebuie să fie. Toți fac la începutul fiecărui an școlar exerciții spirituale de 3 zile iar cei din ultima clasă în case de ex. spir. închise pentru a-și alege statul de urmat în viață. Se înțelege, capela nu lipsește nici unei școli. Internatele aproape toate sunt conduse de călugări. Au tot confortul modern, dar costă între 500—1000 florini (=50—100 mii lei) anual, și asta numai vîplul fără spălat, reparații, cărți, etc. Pentru cei săraci e gratuit. Sunt pilduitoare din punct de vedere pedagogic și catolic. Aci se formează adevăratele caractere și incolțesc vocațiunile eroice. Mai ales e promovată viața spirituală: Elevii zilnic asistă la sf. Liturghie cuminecându-se cel puțin 50 * (zilnic). Disciplina e de fier: Știu observa chiar și silențiul. Cei interni sunt total și tot timpul anului separați (excepție în clasă) de cei externi, chiar și în privința asociațiilor religioase, sportive, etc. Ba cei interni sunt separați și între ei după clase, în 3 grupe de câte 2 clase, cu sală de preparat studiile proprii, curte separată, arenă de sport, sală de recreație (cu radio și mici ateliere), dormitoare, etc. În dormitoare fiecare își are cabina proprie cu pat, dulap și spălător. Un control sever li urmărește pretutindeni; nici în dormitor nu sunt lăsați singuri. Aici internatele sunt pepiniere de virtuți proprii tinerimei (diligință, simplitate, curățenie, etc.). — Corpul profesoral e compus din 396 preoți de mir ori călugări, și 718 laici.

Școli pregătitoare de institutoare pentru grădina de copii; 23; de **învățători** (normale la noi): 41.

Școli industriale, de arte și meserii: 83 cu 2400 elevi și 9300 eleve. Au 5 internate de băeți, pentru astfel de școli și 70 pentru fete.

Școli de agricultură, horticultură, etc.: 39 cu 3.565 elev (băeți) și 6 internate.

Gimnaziile (liceul dela noi) cu 2 secții: A (clasic) și B (real); *H. B. S.* (școala comercială dela noi, de regulă în acelaș local cu gimnaziul) tot cu 2 secții: A, mai multă contabilitate, matematică, iar B mai mult științe pozitive. Apoi *licee*, mai ales pentru fete (mijlociu între gimnaziu A și B). În total 67 cu 9675 elevi; 3674 eleve, 23 internate de băeți și 28 de fete. La sfârșitul studiilor în aceste 3

categoriile de școli are loc un fel de bacalaureat pe baza căruia pot urma cursurile învățământului superior.

Seminariile mici, diecezane și călugărești: 54, cu 7015 elevi. Nu sunt subvenționate de Stat.

Apoi multe pensionate, conservatoare de muzică (2), cursuri de specializare, etc.. Din lipsa de mijloace materiale au și câteva școli secundare mixte (externate).

Școli superioare. Fiind catolicii mai săraci, și apoi mulți călugărindu-se, formează numai 17 $\frac{1}{2}$ % din totalul studenției olandeze. Supremul for cultural catolic de aci, de o importanță la fel cu evangelizarea Sfântului Willibrord și restabilirea ierarhiei bisericești (1853), este Universitatea din Nijmegen (1923), prima pe care a confirmat-o Pius XI. Pentru înființarea și susținerea ei s'a creat „Fundațiunea S. Radboud” de către Episcopatul olandez: fondurile se adună din colecte parohiale anuale. Are până în prezent 3 facultăți: Teologie, Drept, Litere și filosofie, cu 408 studenți și 124 studente. Profesorii sunt cei mai mulți preoți seculari sau regulari, elita științei catolice olandeze. Deja posedă o bibliotecă cu 200 mii volume.

Școala superioară catolică de economie din Tilburg (1927) cu 237 studenți.

Seminariile mari pentru teologie sau filosofie, a diecezelor sau ale călugărilor: 71, cu 3282 studenți.

Au apoi *Universități populare* cu 3000 cursiști, catedre de filosofie tomistică, ect. la cele trei Universități de Stat (Utrecht, Leiden și Groningen) și la propria Universitate a Amsterdamului.

În cadrele învățământului catolic se editează 14 reviste și periodice de specialitate pentru învățători și profesori, 10 pentru elevii diferitelor colegii (școli secundare cu internat).

Cultura. În diferite părți ale articolului (mai ales în partea I: Istoria) am amintit ceva și despre cultura catolică olandeză din veacurile trecute.

În evul mediu cultura olandeză era foarte înaintată, producând opere neperitoare în toate ramurile de activitate posibile pe atunci. A excelat mai ales mistică, prin marii săi reprezentanți amintiți în I parte a artic.; poezia anonimă (florilegia) și artele, în special *plctura*: Frații van Eyck (v. XV), inventatorii picturii în oleiu; Breughel (v. XV) vestit pentru „diavoli” săi. (El a dus școala olandeză în Italia, etc.); *Arhitectura*: mărețe catedrale în stil gotic rămase multe până azi, însă, durere, în bună parte protestante, ca: Domul din Utrecht, cu cel mai înalt turn din Olanda (115 m.), catedrala din Delft, mausoleul fam. regale (ambele protestante), cate-

drala catolică S. Ioan din s'Hertogenbosch, etc. apoi *muzica*: compozitorii Obrecht (+1505) și Lassus (+1594), cari, ambii, trăind în Italia, sunt în privința stitului și al metodei predecesorii lui Palestrina.

Erasmus din Rotterdam (începutul v. XVI), teolog și filolog, este ultimul mare reprezentant al culturii mediavale olandeze. El era deja simpatizant al ideilor lui Luther, deaceia e și considerat ca predecesorul reformei în Olanda. Odată cu venirea Reformei, cultura catolică în Olanda e suprimată, luându-i locul cea protestantă, aproape exclusiv, până pela începutul veacului trecut. Cultura catolică a mai avut însă, din când în când, câte un mare reprezentant, dar caracterul ei e singular. Așa: genialul poet Vondel, pictorii van Dijck și Rubens, arhitectul Iacob van Campen (Palatul regal de azi din Amsterdam), sculptorul Quelliju, muzicantul Sweelinck (predecesorul lui Bach), toți în v. XVII.

Cam prin 1830, perioada romantică a culturii olandeze, protestanții încep să aibă admirație, dar pasivă, față de cultura medievală. Stilul arhitectonic la catolici este neo-gotic, excelând Dr. Cuypers.

În 1853, odată cu restabilirea ierarhiei, se începe (datorită mai ales clerului) adevărata perioadă de pozitivă emancipare a culturii catolice, trezindu-se din somnul de veacuri. A luat un mare avânt de prin 1900, când în privința artelor se acomodează stilului de pe atunci, iar de prin 1920, curentul așa zis „junior” se inspiră din artele medievale. Azi cultura catolică olandeză e în plină dezvoltare, urmându-și cursul natural și original, regenerată din rădăcini și nutrită prin seva absorbită din credința medievală. Misterul rapidului ei progres în decurs de numai câteva decenii se află în solidaritatea familiară a catolicilor de orice condițiune socială; ambiția, capriciile personale și desbinările în diferite partide, etc. lipsindu-le. — Iată, pe scurt, icoana acestei perioade:

Știința: În *Teologie* a excelat G. van Noort, preot secular, care a scris numeroase și foarte valoroase opere în l. latină, mai ales dogmatice, între anii 1901—26. Mai însemnate sunt 8, printre cari și: *De Ecclesia Christi*, *De Deo uno et trino*, *De gratia Christi*, etc.. Sunt mulți și renumiți profesori de Teologie la Universitățile din străinătate (Roma, etc.). În *filosofie* s'a distins J. V. de Groot O. P. (+1922) fiind primul profesor preot la Universitatea orașului Amsterdam, ocupând noua catedră de filosofie tomistică (1894). A scris mult, între altele „*Summa apologetica*”. Sub influxul lui, al Card. Mercier și al dominicanilor francezi, a luat un mare avânt și în Olanda filosofia neoscholastică. *Pedagogia* catolică-modernă e promovată din răspuțeri datorită numeroaselor congregații de frați școlari. Vestit e fr. Rombouts. În prezent se răspândește tot mai

mult sistemul Montessori (Principii: 1. autoeducație, 2. baza și directivele dela natură, 3. educație în deplină libertate, supravegheată și, dacă e necesar, ajutată). D-na Montessori își are domiciliul în Olanda. În *filologie* are renume mondial J. van Ginneken S. I. prof. la Universitatea Nijmegen. Pentru *sociologie și economie* joacă un rol important Academia din Tilburg, unde se propune pe baza principiilor social-economice catolice (enciclicele sociale ale lui Leo XIII și Pius XI). Ultimul ministru al economiei naționale a fost un absolvent al acestei Academii. *Științele pozitive* încă își au vestiți reprezentanți printre catolici practicanți. Așa Dr. Buijtendijk, (convertit în 1937) prof. de fiziologie la Univ. din Groningen; Dr. Roels, prof. de psihologie experimentală la Univ. din Utrecht; renumitul psihiatru Dr. Carp, prof. la Univ. din Leiden care tinde să pună la baza acestei științe principii catolice, combătând freudismul.

Literatura. În *poezie* e mult cultivat genul liric, inspirându-se din misticismul medieval. Vestit e poetul van Eeden (convertit 1922) și I. Engelman. În *proză* catolicii sunt foarte tari (nu așa în poezie). Subiectul romanelor îl formează viața catolică cotidiană și simplă. Un mare reprezentant e Anton Coolen. În *critica literară* se distinge Anton van Duinkerken, foarte apreciat chiar și de necatolici, dovadă e faptul recent: lui i-a fost încredințată catedra de litere (Vondel) dela Univ. din Leiden cu toată opoziția protestanților. *Teatrul* nu e prea cultivat azi în Olanda căci costă mult, înlocuit fiind prin cinematograful.

Arta: *Muzica*, mai ales cea bisericească, e mult cultivată și în special cantul gregorian. Franciscanii lucrează mult în această direcție. Compozitori mai renumiți sunt: Dr. Alf. Diepenprock, pe la începutul acestui veac, pentru muzică bisericească în stil modern, iar în prezent Adriessen, compunând mai ales „Missae” polifonice în stil modern combinat cu gregorian. Catolic e și dirigentul, cu renume mondial, al orchestrei din Amsterdam: Willem Mengelberg. (N. B. Nici o compoziție nouă nu poate fi executată în biserică fără aprobarea unei comisii episcopale). *Arhitectura* bisericească s'a acomodat gustului modern. Este un stil nou, propriu olandez, cu unele nuanțe din stilul roman (cupolă) și gotic; e grav, măreț și simplu. Pereții sunt construiți dintr'o cărămidă specială, așezată în diferite figuri, fără să fie tencuiți (atât în interior cât și în exterior) așa că pictura e înlocuită prin puține, dar foarte prețioase mozaicuri (tablouri). Altarele (de regulă 1 sau 3) sunt mici și simple, dar expresive și prețioase: marmoră și mozaic. Câteva lumânări au înlocuit mulțimea lămpilor electrice (cel puțin pe altar). Băncile sunt înlocuite prin ingenunchetoare — scaune individuale. În genere to-

tu e simplu, dar prețios și confortabil. *Pictura* încă e simplă, acomodată timpului; nu mai e atât de cultivată ca în trecut (vestita școală flandrză). *Pictorul* mai renumit e *Toorop* (convertit în 1900). E simbolist; a pictat multe idei abstracte ca: iubirea, rugăciunea, etc. *Sculptura* nu a fost atât de mult cultivată ca și *pictura*. Astăzi însă e destul de înfloritoare, foarte expresivă a sentimentelor interne și acomodată timpului modern. O grandioasă realizare a arhitecturii, *picturii* și *sculpturii* din ultimii 25 de ani este „Țara Sfântă” din Nijmegen: Un muzeu în aer liber, pe o întindere de câteva zeci de hectare, fiind reprodusă, cu multă măiestrie, fidel și în mărime naturală, până în cele mai mici amănunte istoria Noului Testament. E foarte vizitată chiar și de protestanți și de pelerinii din străinătate. La fel sunt Catacombele din Valkenburg (în galeriile subterane a carierelor de piatră de aci), o imitație a celor din Roma, tot în mărime naturală. În general arta bisericească este în plină înflorire, acomodându-se în toate privințele timpului actual. Așa de ex. vitreurile nu mai sunt în culori vii, ci închise, spre a se reda umbre. Ornatele sunt gotice, foarte prețioase ca material; la fel vasele și obiectele sacre, toate simple, dar prețioase. Catolicii au un mare muzeu de artă religioasă, proprietatea arhiepiscopiei Utrecht.

De mare însemnătate pentru promovarea culturii catolice sunt și cele ce urmează: *Asociațiile intelectualilor catolici*, ca: „Asoc. pentru promovarea științelor printre catolici”, destul de recentă. Pot fi membri numai cei promovați ca doctori la Universitățile olandeze. Apoi asoc. „Credință și știință”; asoc. „S. Adalbert”, de tot recentă, cu scop practic: plasarea catolicilor în posturi înalte, — ambele sunt pentru intelectuali în genere. Un mare rol are pentru cultura olandeză (flandrză) „Asoc. științifică Ruysbroeck” din Anvers (Belgia) a iezuiților flandri (din Belgia) și olandezi. Are scop științific și apologetic: reconstruirea culturii medievale din Țările de jos (Belgia-Olanda), în special asceza și misticismul, prin editarea și interpretarea operelor de acest gen, cu mult aparat critic, prin conferințe de popularizare, etc.. (N. B.: Intre Olandezi și Belgienii flandri (Noord) sunt strânse legături culturale, având aceeași limbă, perspective culturale, scriitori comuni, ș. a.). Artiștii catolici încă își au asoc. lor în Olanda.

Reviste: Cel puțin 7 pentru cultura catolică în genere, așa „Studiën” a PP. iezuiți, „De Gemeenschap” (Societatea) editată de laici, etc.. Apoi aparte pentru fiecare ramură de științe sau arte: Cel puțin 7 teologico-filozofice, ca „Studia catholica”, etc., sociologice 2, filologice 2, critică literară 2 (una, de ex., editată de PP.

iezuiți recenzează toate cărțile ce apar într'o lună în Olanda sau pe cele mai valoroase din străinătate), pentru arhitectură 2, muzică (gregorian) 1, a medicilor catolici 1 (toți își fac studiile la Universități necatolice) avându-și și asociația lor. Toate aceste reviste apar cel puțin lunar.

Un monument al recenteii culturi catolice este „*Enciclopedia catolică*“ (1933—39), în 25 volume ilustrate, de câte cel puțin 400 pag. fiecare (800 coloane).

Gigantic rol are și va avea în cultura catolică olandeză „*Universitatea din Nijmegen* „*Impăratul Carol cel Mare*“ sau „*Alma Mater Carolina*“. Carol cel Mare a rezidat și în acest oraș, putându-se vedea și azi urmele capelei regale, Orașul este foarte vechiu (s'au aflat și urme de lagăr roman). Datorită acestui fapt, Nijmegen este un însemnat centru științific, o adevărată oază a culturii catolice din Olanda, tot aci având-și cele mai multe ordine călugărești case de studii superioare. În sfârșit un alt factor cultural de mare însemnătate sunt mulțimea *bibliotecilor populare* catolice.

4. Presa și radio. Catolicii olandezi sunt exemplari și unici și în această privință, căci au înțeles din bună vreme însemnătatea acestor eficace mijloace moderne de propagandă și luptă spirituală, și nu s'au socotit mult ci îndată, datorită solidarității și spiritului practic ce-i caracterizează, cu mari jertfe spirituale și materiale, le-au pus în slujba luminei și al adevărului, al propagandei, afirmației, apărării și consolidării ideilor genuine catolice.

Presă catolică în Olanda este la înălțimea ce o pretinde noblețea credinței pe care o reprezintă. Din fiecare jurnal catolic dimănă un îndrăzneț „sentire cum Ecclesia“, cu toate că directorii și redactorii sunt în bună parte laici. Talente spre acest scop nu lipsesc, iar condițiunile materiale sunt satisfăcute de marele număr al cititorilor, mai ales abonați (cinstiți), căci nu ex'istă familie catolică care să nu aibe abonat cel puțin un cotidian (catolic), pe lângă foile și revistele (catolice) lunare sau săptămânale. S'a dezvoltat mult în ultimii 50 de ani, așa că astăzi numără 35 cotidiene, dintre cari două sunt mai mari: „Maasbode“ și „De Tijd“, răspândite în toată Olanda și citite mult chiar și de către necatolici, cealalte având mai mult un caracter regional. Toate au început ca mici foi săptămânale, dar pe încetul, în mod normal, au crescut, formându-și totodată redactori și cititori. „De Maasbode“ (Curierul Meusei) este unul din cele mai mari cotidiene catolice din lume, foarte lăudat de Pius XI la expoziția presei catolice din Vatican. Poate fi pus alături de cele mai mari ziare „neutre“ (cel puțin o-

landeze). Apare în Rotterdam din 1868, zilnic în două ediții (dim. și seara) cu excepția Duminicii, fiecare număr pe 14—16 pag., având cel puțin 50 mii abonați și 225 agenturi. (N. B.: În Olanda e respectat repausul duminical de toată lumea, căci nici un ziar nu apare duminică seara și luni dimineața, cu excepția unuia singur: care având dispensă specială apare luni dim.). Al doilea cotidian mai mare este „De Tijd” (Timpul), care apare în Amsterdam din 1845, fiind cel mai vechiu ziar catolic din Olanda. Mai apar peste 64 periodice (gazete săptămânale sau lunare) a diferitelor parohii.

Ceva despre organizație: De regulă societăți anonime sunt proprietare a diferitelor ziare, puse sub conducerea câte unui director. Directorii ziarelor catolice își au propria asociație, cu scopul de a păstra o oarecare unitate de vederi între diferitele ziare, spre consolidarea presei catolice. Această asoc. e atașată „Asociației presei cotidiene olandeze” a directorilor tuturor cotidianelor olandeze și al cărui vice-președinte este totdeauna, din oficiu, președintele „Asoc. directorilor ziarelor catolice”. La fel ziaristii catolici sunt grupați în asociație proprie spre a se forma. Ziarele catolice, cari editează și cărți, reviste, broșuri, sunt [atașate „Federației editorilor olandezi”. Catolicii au și un „Birou internațional al presei cat.” în orașul Breda, care dă informații întregii presei catolice din lume, iar celei olandeze împreună cu „Biroul general al presei olandeze. Unele ziare mai mici sunt asociate în „Uniunea presei” spre a-și ușura redactarea, prin ajutor reciproc (știri, etc.).

Radio. În 1925 a luat ființă Emițătorul catolic olandez K. R. O., mai întâiu în Amsterdam, apoi în Hilversum (orașul artiștilor), unde în 1938 și-a inaugurat noul „Studio”, în care, dela frontispiciu până în cele mai mici amănunte, „verum, bonum, pulchrum” este fidel executat, dar spiritul de jertfă (materială mai ales) a catolicilor Olandei a fost pus la cea mai grea încercare. O artă catolică modernă (arhitectură, sculptură și pictură), combinată cu ultimele rezultate ale tehnicii, îl face să aibă cea mai perfectă sală de radio-concert din Europa. Este înzestrat cu săli de conferințe, apoi cu aparate de recepționare, control și transmisiune prin cablu telefonic la apropiata Stațiune de radio difuziune. Neputând dispune încă de proprie stațiune, trebuie să împartă programul cu celelalte trei mari emisiuni olandeze: protestantă, neutrală și socialistă, toate cu studiouri în Hilversum. Statul (Direcțiunea postelor) are 2 stațiuni cari difuzează pentru Europa (una pe aceeași lungime de undă cu Brașovul) și 1 cu unde ultra scurte pentru colonii și restul globului, puse în serviciul celor 4 emițătoare cari, la rândul lor, achită taxe de emisiune Statului pentru folosirea stațiunilor. — K.

R. O. face săptămânal o emisiune de 45 ore, compusă dintr'un select program religios, cultural și artistic, acomodată timpului și spiritului catolic, anume: Predici duminicale sau ocazionale, de ex. în Paresimi săptămânal 1 h. meditații despre Patimile Domnului, etc. ținute în diferite biserici (raportaj) de cei mai buni predicatori olandezi; conferințe religioase (în fiecare sâmbătă p. m., foarte ascultate chiar și de necatolici), sau științifice, economice, ș. a.; în fiecare duminică 1 h. program pentru Apostolatul bolnavilor; program pentru copii; muzică religioasă și profană (orchestră sau plăci), teatru, știri, etc. apoi diferite raportaje ocazionale, chiar și din alte orașe, de ex. Ss. Liturghii solemne, ș. a. Transmite sau reproduce (de pe plăci), emisiunile Vaticanului, cu comentarii în l. olandeză. În fiecare Duminică de 3 ori (dim. amiază și seara) câte 1. h. pentru coloniile și misiunile olandeze din Est, Sud și restul globului, dând astfel un prețios concurs misionarilor. Conducerea și inițiativa (P. Perquin) e a PP. dominicani. Inceputul a fost foarte umil: simple raportaje ocazionale parohiale din Amsterdam, transmise prin Radio-stațiunea Statului. Pe încetul, prin multă propagandă, colecte, etc. s'a ajuns la neîntrecuta realizație de azi. Se suține din fonduri, colecte parohiale anuale (Duminică K. R. O.-ului) și abonamentele catolicilor. Lozinca K. R. O.: „Totul pentru toți; totul prin toți” este înțeleasă. Editează săptămânal revista program „Ghidul Radio catolic”. (N. B.: Marele fabricant Philips — Radio, lămpi electrice, etc. — e olandez, avându-și aci, în orașul Eindhoven, grandioasele uzini centrale în cari mai anii trecuți lucrău 20 mii muncitori).

Filmul catolic încă aduce mari servicii operei constructive a catolicilor olandezi, dar încă e în faza începătoare. Se activează mai mult negativ încă, de ex. prin comisii de cenzurare a filmelor, dar au deja o asociație națională a filmului catolic și o revistă de propagandă cu scopul de a strânge fonduri necesare unei instituții pentru turnare de filme în spirit catolic (au și turnat câteva mai mici).

5. Misionarismul (apostolatul propriu zis):

I. *Interne: Protestanți și neo-păgâni.* După cum am spus în partea I-a a artic. (Istoria), protestanții sunt împărțiți și aci într'o mulțime de secte, cari însă pot fi așezate în 2 grupuri mai mari: Una ortodoxă, care ține cu încăpăținare un fel de calvinism, sau, mai puțin, luteranism; alta, care stă sub influxul diferitelor curente liberale sau moderniste, — ajungând să nege dumnezeirea lui Isus Hristos și alte adevăruri fundamentale, cei mai mulți nefiind de loc sau invalid botezați, degenerând astfel până la un fel de neo-

păgânism modern, total indiferenți față de orice chestiune religioasă, numindu-se liberali sau fără religie și formează azi $\frac{1}{7}$ (1.150.000) din populația Olandei. Apostolatul direct printre necatolici (protestanți și liberali sau neo-păgâni) începe prin 1915, precedat fiind (în primii ani ai v. XX) de o crâncenă aversiune din partea acestora contra catolicilor, manifestată mai ales prin presă. Atunci și catolicii s'au simțit nevoiți să înceapă o polemică defensivă, la început negativă, dar pe încetul s'a schimbat într'un apostolat pozitiv, care azi a înlocuit cu totul apologia. Mijloacele întrebuințate, la început simple și puține, dar cari s'au înmulțit și perfecționat mereu, au fost caracteristice S. Bisericii catolice: rugăciunea în primul rând; apoi, după pilda americanilor, diferite lămuriri asupra doctrinei catolice, publicate în ziarele neutrale, — predici și conferințe despre același subiect în biserici și săli de reuniune, — catehisme, broșuri, etc., scrise spre acest scop, au fost și sunt expuse liberei cumpărări în vestibulul bisericilor, ș. a. Rezultatul a fost și el pozitiv începându-se șirul numeroaselor conversiuni, căci nu au lipsit și nu lipsesc nici astăzi și între necatolici suflete cu bunăvoință, cari caută sincer adevărul iar când l'au aflat, nu ezită de a-l îmbrățișa, exclus fiind orice interes material, din contra pe mulți costându-i amar acest act căci, deși de drept este deplină libertate, de fapt, în unele cazuri singulare, e altfel. Conversiunile, în genere, au fost și sunt încă individuale (chiar și în familie) deci costă multă muncă și timp (luni sau ani de-a rândul) atât pe convertit cât și pe convertitor, și mai ales acesta are nevoie de multă prudență și știință, răbdare și tărie sufletească fiindcă adeseori rezultatul așteptat nu e obținut. Astăzi e foarte bine organizat și acomodat timpului modern acest apostolat, muncind mult în această direcție PP. dominicani, franciscani, iezuiți, etc.. Iată câteva forme de apostolat actual: „*Conferințe pentru necatolici*”, începute în 1919 de P. J. van Ginneken S. I., se țin anual de mai multe ori, în diferite biserici din orașele mai mari. Înainte se face o intensă propagandă prin avizuri publicate în ziarele neutrale și catolice, afișe la ușile bisericilor din localitatea respectivă, placate pe străzi, invitații distribuite de către membrii diferitelor cluburi parohiale de propagandă, pe la fiecare familie catolică și necatolică despre data, locul și scopul acestor conferințe. Apoi, preotul călugăr care se ocupă exclusiv cu acest apostolat, expune cu multă tactică doctrina pozitivă catolică, fără critică sau aluzie la altă credință, odată pe săpt. în decurs de 8 săptămâni în biserică tixită de catolici și necatolici (se cunosc după ziarele din buzunar!). După fiecare conferință se distribuiesc broșuri gratuite despre doctrina catolică, iar în ultima

zi se cere numele și adresa celor ce doresc să urmeze mai departe un curs special (1 an), mai intim sau chiar individual (conversații, corespondență, etc.). Aceste conferințe au un mare succes, așa de ex. P. Fr. Hendrichs S. I. din 1923 până la moarte (1938) a convertit 1400 persoane, iar succesorul său astăzi, în Haga, 70, iar în Amsterdam 50 astfel de cursiști. Tot spre acest scop există 2 asociații: „*Cercul S. Ignatius*”, în fiecare oraș mai mare, pentru intelectualii catolici și necatolici, în cadrul cărora se discută foarte intim (convorbiri de salon) chestiuni religioase. Alta e „*Asoc. apologetică S. Petru Cantisiu*” care editează și un periodic de polemică religioasă.

Pentru încreștinarea neo-păgânilor P. J. van Ginneken S. I. a întemeiat în 1919 congregația „*Asociația femeilor Bethaniei*” cu 2 secțiuni: contemplative și active (catehiste). E aprobată și de Sf. Scaun. Cele ce se dedică acestui extrem de delicat apostolat în cadrele „*Bethaniei*” sunt, de regulă, fete din clasele superioare, trebuind să aducă cu sine și o bogată zestre materială (pentru propria susținere) pe lângă cea morală și intelectuală. Sunt un fel de „*iezuite*”, foarte bine încercate, având: 1 an de postulat, 2 ani noviciat, după care cele 3 voturi călugărești, dar temporale, apoi 2—3 ani studii necesare apostolatului (teologice, filozofice, sociologice pedagogice, etc.) după cari depun voturi veșnice și încep activitatea publică. Zilnic, înafară de Sf. Liturghie, au 1 h. meditație, de 2 ori pe zi examen de conștiință, etc. Apoi lunar 1 zi de reculegere, anual 1 lună, iar la 5—10 ani odată 1 an de viață contemplativă. Nu sunt cunoscute drept călugărițe de cei între cari activează, de aceea când sunt în public au costum civil ca orice damă modernă. Au deja 6 case: 1 noviciat (casa mamă), 1 de studii proprii, alta pentru vacanța copiilor „*catehumeni*” și 3 așa zise „*Case Reinhihda*” în cari activează (în marile orașe). Se ocupă mai ales cu ceice nu sunt botezați (orice etate, sex și clasă socială), silindu-se să le inculce o idee clară despre Dumnezeu și creștinism prin mijloace, la aparență, naturale ca: jocuri de distracții, șezători, inițiere în artele frumoase, etc. în cadrele cărora plasează și instrucția religioasă. Dacă au reușit (nu totdeauna, și atunci după luni sau ani de zile) fiecare e liber să-și aleagă religia în care dorește să se boteze. Se înțelege, întru cât pot îi catolicizează, dar asta e pe planul al doilea. Congregația înfloarește mereu, activează foarte intens și cu mult succes.

Datorită acestui apostolat, între protestanți și neo-păgâni, astăzi s'a ajuns să se creeze o atmosferă favorabilă catolicismului, ne mai fiind atacat direct de nimeni, din contră atacă el conștiin-

țele prin adevăratul său zel apostolic: exemplu bun de viață într'adevăr catolică, iubire sinceră și respect reciproc față de necatolici. Catolicii (chiar și cei mai simpli) au ajuns să simtă necesitatea unei conversiuni cât mai apropiate a confracțiilor, jertfind mult spre acest scop, căci operele de apostolat trebuiesc susținute. Inșiși protestanții, chiar și cei „ortodoxi“, au simțit necesitatea unirei religioase căci au aderat și ei la „mișcarea ecumenică“ pentru unirea religioasă a tuturor popoarelor. — Conversiunile sunt relativ dese. Așa în dieceza Haarlem e socotită ca medie 6 conversiuni pe zi. Așa se face că în prezent numărul catolicilor olandezi a ajuns să fie 3.165.000. Foarte frecvente sunt conversiunile marilor personalități politice sau culturale; pe unele le-am amintit deja în diferite părți ale articolului, mai adăugând acum acea a ministrului Marchant (1935), care în urma acestui act a trebuit să părăsească guvernul și partidul politic al cărui șef era.

Pentru convertirea *Evrellor* (foarte numeroși aci) încă activează individual diferiți PP. călugări.

Nici chiar *Țiganii*, cari nu lipsesc nici aici, nu sunt uitați. Adeșori au capele în mijlocul cartierului unde s'au stabilit. În colo ei tot ei sunt și aci. Puțin doar mai civilizați.

II. Extern, în special printre păgâni. — Dacă Olanda nu e pusă în rândul așa ziselor „mari puteri politice“ ale lumii, cari deșori își arată „puterea“ în războaie duse contra adevărului, pornite și nutrite din ura diabolică, a căror sfârșit este în ultima analiză un compromis rușinos, — pe tot dreptul are întâietate printre „marile puteri spirituale-misionare“ ale lumii catolice (faptele vorbesc!), cari poartă un crâncen război contra iadului, a întunericii material și spiritual, pornit din dragoste fraternă supranaturală și nutriț prin jertfe eroice (sfinte), a cărui victorie totdeauna e sigură — mai târziu sau mai de vreme. Adevărul acesta îl confirmă cel mai competent aci: „Papa misiunilor“ Pius XI, când spune catolicilor olandezi (cu ocazia pelerinajului național din ultimul an sfânt) că ceea ce face ca Olanda să ocupe primul loc în inima Sa părintească, este generoasa ei dragoste pentru misiuni, arătată nu numai prin multe contribuții materiale, ci chiar prin oferirea propriilor fii (misionari). În timpul celor 17 ani de pontificat ai lui Pius XI numărul misionarilor olandezi a crescut cu 2000, așa că azi sunt 5300, formând 11% din totalul misionarilor catolici din lume, cu toate că nici 2% nu formează catolicii olandezi din țările cari pot trimite misionari. Energia folosită odinioară pentru susținerea luptei contra prigonirilor interne, azi e transformată într'o strașnică forță de expansiune a Impărăției lui Hristos, inflăcărați fiind cu toții, dela co-

pilul de școală primară până la prof. univ., general sau ministru, de sincera dorință „Ca tot pământul să se închine Ție“. Așa se explică marele număr de vocațiuni misionare (de la 600 catolici 1 misionar activ), mai ales călugări (1750 preoți din 30 ord. și congr., 1100 frați școlari sau ajutători din 10 ord. și congr., 2450 surori din 50 ord. și congr.), clerul secular fiind suficient în Patrie (de la 200 catolici 1 student cleric, de la 100 catolici 1 călugăr), iar ca misionari sunt puțini printre protestanții din țările vecine și în China, etc. Apoi Olandezii sunt o națiune colanizatoare, având un mare imperiu colonial, cu o populație aproape în întregime necreștină. Misionarii încă nu se identifică cu spiritul colonizator, ci urmează directivele Romei, respectând însă și interesele naționale. — Dovadă faptul că în întreprinderile coloniale sunt puțini catolici. Mai mult: toate congregațiile misionare sunt de origine străină, chiar dacă au casa mamă în Olanda, aci fiind refugiul celor persecutați... dar asta și din cauza că Olandezii sunt o fire docilă, mai capabili de a persevera decât de elanuri, foarte susceptibili influențelor streine, dar în mod activ. Misionarilor olandezi le sunt încredințate teritorii misionare pe întreg pământul, nu numai în propriile colonii, pentru că sunt foarte adaptabili oricărui mediu, depășesc ușor peste barierele propriului temperament, a limbei materne, etc. Conștii fiind de micimea națiunii lor, au un caracter universal. Iată unele misiuni și numărul misionarilor bărbați (preoți și frați) a ord. și congr. mai mari: Carmelitani 100 în Indiile olandeze de Est și Brazilia. Se poate spune că misiunea lor principală e în Indiile olandeze de Est, cu excepția: Montfortanilor 90 în Congo belg., Congr. Sf. Spirit 80 în Africa, și Părinții albi 280 în Africa, Capucini 85, Dominicani în ambele Indii olandeze, Africa etc., Minorități 170 China, America de S. etc., Congregația „Soc. Cuvântul dumnezeesc“ 80 China, etc., Iezuiți 175, Lazariști 110 China, Brazilia, etc., Congr. Misionarilor Mill-Hill (Soc. Sf. Iosif) 230 Filipine, Africa etc., Congr. „Misionarii P. S. Inimi“ 230 Brazilia, Australia, etc., Preoții Inimei lui Isus 100 Brazilia etc. Redemptoriști 120 Indiile oland. de Vest, Brazilia etc. Apoi 31% din Vicarii și Prefecții apostolici în misiunile din lumea largă sunt olandezi.

Acțiunea misionară în Olanda a luat un mare avânt de prin 1917, fiind apoi prin conciliul provincial bisericesc din Utrecht (1924) sistematizată și organizată în așa fel încât mai târziu Pius XI și cardinalul olandez (redemptorist) van Rossum, prefect al Congr. pentru răsp. Credinței (1918—32), au prescris-o pentru întreaga lume catolică (1929 și 1937). Iată prezenta activitate în țară: Pro-

pagandă intensă, utilizând toate mijloacele moderne, ca: film, radio, teatru (piese misionare), conferințe, biblioteci, literatură misionară, presă: cel puțin 60 periodice misionare editate de organizații naționale sau particulare (congregații misionare). Așa: „Opera misionară”, organul oficial al „Asoc. misionare a preoților”, apare de 5 ori pe an, calendare (de ex. unul ilustrat a 80 congr. misionare), expoziții misionare: odată la 10 ani în fiecare oraș; congrese misionare (deja au fost multe diecezane, 2 naționale și 1 internațional în Utrecht) au și un muzeu misionar în Tilburg etc. În școli copiii deodată cu alfabetul își însușesc și dragostea pentru misiuni (toți au casetă proprie de economii pentru misiuni); așa se explică cum anual secția misionară a congregațiilor mariane dela cele 3 mari colegii alei ezuiților adună prin loterii, etc., 4000 fl. pentru misiuni. Numeroase sunt asociațiile pentru promovarea misiunilor. Principale sunt cele 3 pontificale: Opera pentru răspândirea credinței (pentru adulți; cu cotizație lunară); a S. copilării (pentru copii, cu o cotizație de 2 cenți lunar) și cea a Sf. Petru pentru creșterea clerului indigen (pentru toți). Toate sunt organizate pe parohii, cu comitete aparte, chiar și diecezane și naționale, iar apoi un comitet central le unește pe toate trei. Mai ales ultima este exemplar organizată și foarte răspândită (în 1000 parohii fi filii). Având multe donațiuni susține 1/2 din seminariile indigene din lume. În 1938 Operele pontificale au colectat 601.333 fl. = 60 milioane lei. „Asociației misionare a preoților” pentru clerul secular și regular, i s'a atașat și „Asoc. S. Fr. Xaveriu” a celor 5 seminarii mari diecezane. Prin această asoc. se face conducerea întregii activități misionare-naționale. Președinte e Arhiepiscopul Utrecht-ului. — Ajutorul dat misiunilor e spiritual și material. Primul constă din SS. Liturghii celebrate sau ascultate, cuminecări, rozare, mortificări, fapte bune, etc. în cadrul diferitelor asociații, iar totalul (zeci de mii) se publică lunar în revistele misionare. În „Dumineca misionară a bolnavilor” anual, pe la Rusalii, bolnavii, mai ales cei din „Apost. bolnavilor”, își împreună în mod special suferințele cu ale Mântuitorului, pentru misiuni. La fel de „Săptămâna misiunilor coloniale olandeze”, când se colectează din greu, pe lângă ofrande materiale, și mai ales spirituale și asta în primul rând (mama trebuie să o facă în familie, pentru ambele, în caseta specială primită dela paroh). Ajutorul material: În „Dumineca misiunilor” e colectă misionară în biserică exclusiv pentru operele pontificale, fiind interzisă altă colectă misionară în Octomvrie; adaptarea câte unui vicariat apostolic mai nevoiaș de către o dieceză, care apoi îl susține spiritualicește și materialicește. Numeroase sunt fundațiunile și donațiu-

nile bogățiilor generoși. În sfârșit cercurile misionare feminine (parohiale) cari adunându-se săptămânal brodează ornate, ș. a. pentru misiuni (direct sau indirect). — Încă și mai intens activează ord. și congr. pentru propriile misiuni, acțiune zisă particulară. E inexprimabil ajutorul ce-l primesc anual, fie în cadrele asoc. (de ex. uezuiții au „Asoc. S. Petru Claver” de 50 ani, pentru misiunile proprii din Java), fie din donațiuni: fiecare ordin își are binefăcătorii săi în familia cărora își lasă casele pentru colecte (mici economii ocazionale) și cari nu lipsesc nici din sala de așteptare a medicilor, etc. — În sfârșit, așa zisa acțiune independentă: Biroul medical misionar din Rotterdam, format din specialiști catolici, cari constată dacă persoanele destinate misiunilor sunt apte pentru clima respectivă, apoi dau cursuri medicale misionarilor, etc. totul gratuit; biroul colonial pentru culturalizarea catolică a Javei (principala colonie și misiune olandeză) trimițând medici catolici, advocați etc.; biroul științific pentru industrializarea agriculturii în misiuni; M. I. V. A. (originară din Germania) procură misionarilor mijloace de comunicație: avioane, bărci, etc. — Toate acțiunile misionare în Olanda stau sub supraveghierea centrală a „Comitetului national pentru cooperarea misionară”. — Mai adaug: În Olanda ord. și congr. misionare au cel puțin 70 case și seminarii pentru misiuni. — La Universitatea din Nijmegen s'a creat (1930) catedra de misiologie.

Activitatea în misiunile din colonii: În Indiile olandeze de Est (înainte de 1600 portugheze) încă de pe timpul Sf. Fr. Xaveriu a existat totdeauna un mic număr de catolici. Reforma din Olanda s'a simțit și aci fiind și azi o piedecă serioasă pentru misionarii catolici, căci, au aci, și protestanții misiuni înfloritoare, sprijinite mult de Stat, însă cel mai gigantic obstacol a fost și e mahomedanismul fanatic al indigenilor (în genere morali: poligamia rară, copii foarte mulți). Abia în 1808 au pătruns primii 2 misionari catolici, iar în 1834 se și înființează Vicariatul apostolic al Indiilor olandeze de Est cu 4 preoți seculari. În 1855 vin primele surori, iar în 1859 ie-i zuiții, cari apoi până în 1902 sunt singurul cler al acestui Vicariat. Deatunci progresul e surprinzător, așa că azi sunt 9 Vicariate și 6 Prefecturi apostolice, 14 ord. și congr. preoțești (570, din cari 161 indigeni), 7 congr. de frați din cari 1 e indigenă cu 520 membri, (46 indigeni), și 1 ord. și 36 congr. de surori, una fiind indigenă (1841 din cari 164 indigene). Intreg clerul e călugăresc, având 4 Seminarii mic cu 265 elevi (10 europeni) și 2 mari cu numai 80 clerici (22 europ). căci mulți studiază în Olanda. Populația catolică e de 549.690 suflete, din cari 85.000 europeni. Catehumeni sunt 62.572. Misionarii au 799 școli primare (subvenții de Stat) și 622 (ne subv.), 286 școli

secundare, 1138 învățători și profesori călugări și 3048 laici (și indigeni). În școli se predă în limbile indigene (iavaneză, chineză, malaeză) și olandeză (în unele); au 103 internate de băieți (5319) și 81 de fete (4172), și multe orfelinate. Mai au 50 spitale și leprozerii, dispensare etc. Sunt 126 congregații mariane în rândurile credincioșilor. Catolicii au și aci partid politic propriu. Presa: 1 cotidian și 31 periodice în l. olandeză, 6 periodice în limba iavaneză și 6 în limba malaeză (din cari un mare ziar săptămânal). Bisericele și capelele și le zidesc misionarii fără nici un ajutor dela Stat sau dela credincioși, cari sunt în genere foarte săraci (e una din cea mai deasă populație de pe glob: în Java media 315 pe km²). Arta religioasă s'a acomodat stilului iavanez (chinez). În Java sunt 3 case mari de ex. spirituale pentru bărbați și 1 pentru femei. Tot aci Statul olandez are 3 stațiuni de radio pe cari le folosesc și catolicii. — Indigenii au (caractere) alfabet propriu.

Indiile olandeze de Vest: Suriname (Guyana olandeză, în Nord. Braziliei) cu o populație băștinașă (indieni și negri foarte înapoiți) de 167 mii, din cari 30 mii catolici. E vicariat apostolic încredințat redemptoriștilor cari au: 86 școli primare cu 10.162 elevi, 342 învățători și 4 internate; 3 școli de comerț și meserii cu 152 elevi și 6 profesori; apoi leprozerii. — Insula Curacao (în Nord. Americii de Sud) e Vicariat apostolic al domicanilor. Populația e de 76 mii din cari 72 mii catolici. Au 50 școli primare cu 13.862 elevi, 340 învățători și 4 internate; 2 școli de meserii cu 214 elevi și 15 profesori. (Are mari porturi petrolifere).

Misiunile printre protestanții din Europa nordică, toate sunt încredințate Olandezilor. În Danemarca lucrează conventuali, dominicani, norbertini și montfortani; în Suedia și Finlanda: Preoții Inimii lui Isus; în Norvegia mariști, iar în Islanda montfortani.

În fine ceva despre *apostolatul pentru unirea schismaticilor orientali*, pentru cari încă au catolicii de aci o deosebită simpatie (frumuseța ritului) și o sinceră compătimire, dar activă. În congresul euharistic internațional din Amsterdam (1924) pentru prima dată, cu astfel de ocazii, s'a organizat și secțiunea orientală. — Există asociația interdiecezană „Apostolatul reuniunii“ (1927), secțiunea olandeză a „Uniunii catolice“, organizată pe parohii, cu 62.500 membri (în bună parte persoane selecte) în cadrele căreia se roagă pentru unire și se studiază și popularizează chestiunile religioase orientale, mai ales în „zilele de studiu“ (anuale) din timpul Octavei mondiale de rugăciuni (Ianuarie), când 2 zile în Nijmegen profesori universitari, și alți conferențiază despre acest subiect, de mai multe ori pe zi, în fața unui public select, servindu-se cu această ocazie

și o Sf. Liturghie orientală (vin benedectini din Belgia). Ajută și materialicește la formarea clerului oriental (de ex. armeni). Condițiile de membru sunt: Zilnic 1 Născătoare și 2 rug. scurte pentru unire, și 1 fl. cotizatie anuală; preoții în plus o Sf. Liturghie pe an). Editează o revistă trimestrială de studii orientale religioase. — Deja sunt misionari olandezi de rit oriental (călugări) în Țările baltice (capucini) și în Bulgaria (pasioniști și asumpționiști). — Nu cumva ne întrec Olandezii și aci?...

Incheere. Iată comoara scumpă a sf. Credințe catolice, încredințată Olandezilor acum 1200 ani de S. Willibrord, n'a fost pierdută sau fructificată în negurile trecutului vijelios, ci păstrată cu sfințenie și înfrigorată cu mari jertfe în favoarea milioanele de suflete de pe întreaga suprafața pământului, spre gloria S. Apostol și cinstirea fiilor săi vrednici de un astfel de părinte. De aceea n'au lipsit și nu vor lipsi niciodată binecuvântările Sfântului asupra fiilor săi, albine muncitoare, și asupra muncii lor care face ca acest iubileu să fie o revărsare de bucurie în cer și pe pământ. — Sfântul a avut și are printre fiii săi mai mulți urmași mai intimi, eroi cari s'au distins în apărarea și fructificarea sf. patrimoniu încredințat lor, așa S. Lidwina și mulți alții în evul mediu; apoi cei 18 SS. martiri din Gorcum (den Briel 1572); s. Doctor al Bisericii Petru Canisius S. I., originar din Nijmegen; mai nou P. Joan Roothaan († 1853), general al Soc. lui Isus, P. Ariens apostolul muncitorilor, P. Donders, misionar redemptorist, toți trei având cauza beatificării introdusă, și multe alte persoane, moarte în faimă de sfințenie în ultimul timp, ca diferiți fondatori de congr. călugărești, misionari martirizați în China în 1900 (de ex. episc. Hamer, s. a.). În genere Olandezii nu au mulți sfinți canonizați din cauza firii lor și din cauza amortirii catolicismului până în veacul trecut. — Evident că astăzi influxul catolicismului în viața publică a Olandei e puternic în toate ramurile de activitate, așa că un catholic eminent a fost chiar prim-ministru: Ruys de Beerenbrouck (1919-26), iar mai recent, un general catholic e numit subșef al Statului-major, etc. — Ca un ultim elogiu adus catolicismului olandez țin să spun că aci Enciclicele papale nu numai sunt traduse, comentate și editate imediat ce apar, ci sunt citite, aplicate și trăite întru totul, după cum ușor se poate observa. — Las bunăvoinței cititorilor să tragă concluziile practice „quoad nos” din acest lung, și totuși scurt, articol. Unele chestiuni au fost tractate mai pe larg, văzându-le mai potrivite pentru noi, altele amintite numai sumar, sau cu totul omise, căci spațiul și timpul nu permit. — Sper că articolul va cauza cel puțin o curată mângăere sufletelor mari, cari au ocazie să cunoască un catolicism genuin, modern și viril într'o țară cam necunoscută la noi, a cărei locuitori catolici au înțeles să folosească darurile materiale și spirituale, naturale și supranaturale spre mai marea mărire a lui Dumnezeu și mântuirea sufletelor.

H. DOESCHATE — EMIL PUNI S. I.

REALITĂȚI ȘI FRAZE

Cu prilejul intrării triumfale, în ziua de 15 Septembrie, a regentului Horthy în Clujul suferințelor și umilirii noastre de azi, care, orice s'ar întâmpla, rămâne Clujul nădejdilor noastre de mâine, s'au făcut câteva afirmațiuni ce reclamă a promptă și temeinică punere la punct. S'a afirmat în acea splendidă zi de Duminică cu cerul albastru și soarele cald, că Românii, pe cari sângeroasa sentință dela Viena i-a aruncat din nou sub oblăduirea coroanei sf. Ștefan, n'au nici un motiv de-a privi cu îngrijorare soarta lor viitoare, fiindcă în Ungaria există legi care le garantează deplina libertate națională și pentru că Maghiarii sunt cavaleri și, cavaleri fiind, își vor respecta în viitor, cum și-au respectat și în trecut, toate legile și toate angajamentele și astfel, precum nu s'au putut ridica în trecut plângeri îndreptățite împotriva tratamentului minorităților etnice din Ungaria, nu se vor putea ridica nici în viitor.

Nu știm în ce măsură cunoaște autorul declarațiunilor dela Cluj isoria veche și nouă a patriei sale; noi însă o cunoaștem, din păcate, foarte bine, și chiar această cunoaștere a ei face să ni se strângă inima de durere când ne gândim la soarta care-i așteaptă pe cei peste un milion două sute de mii de frați, victime ale sentinței dela Viena din 30 August, anul dezastrului 1940. Am trăit și noi o jumătate de viață sub oblăduirea legilor ungurești și am sângerat și noi de binefacerile legalismului și cavalerismului unguresc. O scurtă reprivire sumară asupra trecutului mai apropiat al acestui legalism și cavalerism va convinge și pe cei mai optimiști dintre noi despre îngrijorările pe cari le avem în cece privește viitorul nației rămase dincolo de fatalele fruntarii.

I. Dualismul Austro-Ungar

Dintre diversele formule, făurite pentru a da monarhiei habzburgice o organizație care să satisfacă aspirațiile naționale ale numeroaselor popoare care o locuiau, conducătorii ei au acceptat, impresionați de dezastrul dela Königgrätz-Sadova, și de dârza rezistență pasivă a Ungurilor, formula dualismului austro-ungar din 1867. Ideea fundamentală a acestuia era împărțirea monarhiei într-o *Austrie-germană* și *Ungarie-maghiară*; amândouă state indepen-

dente, unite numai prin persoana domnitorului, având însă politică externă comună, o armată comună și, pentru nevoile acestei politici și ale acestei armate comune — și numai pentru ele — un minister de finanțe comun.

Monarchia austro-ungară cuprindea în însăși structura ei germeii descompunerii viitoare. Dualismul însemna sacrificarea a 21 milioane Cehi, Slovaci, Români, Poloni, Ruteni, Sârbi, Croați, Sloveni și Italieni, de dragul a 15 milioane Germani și Maghiari. Nici unul însă din aceste popoare nu se voia sacrificat, ci fiecare din ele tindea spre viață națională proprie.

Istoricul maghiar Albrecht Ferenc spune în lucrarea sa *Aprecierea politice minoritare a epocii acordului cu dinastia* (A kiegyezési korszak nemzetiségi politikájának értékeitelése, tipărită în Iancsó Benedek Emlékkönyve, Budapesta 1931) că Maghiarii au acceptat sistemul dualist, căci, în schimbul renunțării la drepturile lor naturale firești — dinastie proprie, politică externă și armată proprie — nădăjduiau să poată realiza un *stat național maghiar*, care să excludă luptele naționaliste (p. 155). Acelaș lucru îl spune și contele Albert Appony care a avut, din anul 1879 până la 1933, o parte atât de însemnată în politica Ungariei, scriind în *Memoriile sale* (p. 139) că numai *politica minoritară* ne dă criteriul aprecierii dintr'un punct de vedere superior a guvernării partidului liberal (1875—1906). Pentru realizarea *națiunii maghiare unitare* și pentru învingerea dificultăților legate de realizarea acestui ideal, Ungaria avea nevoie de sprijinul unei *puteri mari*, și astfel se explică devotamentul ei față de dinastia habsburgică: avea nevoie de armonia deplină cu regele, ca să evite întoarcerea lui spre minorități și, în fine, era necesar ca guvernele să aibă puteri discreționare nelimitate. Deci, abdicări față de monarch pentru a avea mâni libere față de populația nemaghiară. (*Emlékratáim*, ed. 3. Budapesta 1926).

La fel a înțeles rostul dualismului și baronul Desideriu Bánffy, fost primministru al Ungariei din Ianuarie 1895 până în Februarie 1899. În cartea sa *Magyar nemzetiségi politika* (Politica minoritară maghiară) apărută în 1903, baronul Bánffy scria textual: „E înafară de orice îndoială că autorii legii 12 din 1867 (legea despre dualism) au fost călăuziți de ideea fundamentală de a asigura egemonia elementului german în Austria și de a asigura *caracterul complet maghiar* al Ungariei... Este apoi iarăș mai presus de orice îndoială că bărbații de stat maghiari au năzuit, nu totdeauna cu destulă energie, să mențină și să asigure statului maghiar caracterul național unitar“. Și acelaș autor afirmă categoric, că Ungaria poate avea importanță politică numai dacă devine *națională maghiară* (pp. 9—19)

Acest ideal al creării statului *național maghiar* lămurește, cum spune contele Albert Apponyi, servilismul politicei ungurești față de dinastia de Habsburg și șovinismul ei în interior față de populația nemaghiară (op. cit. p. 138). Ori cât ar fi fost însă de mare și servilismul și șovinismul amintit de contele Apponyi, oricât ar fi fost de nelimitate puterile discreționare ale guvernelor ungurești, și oricât ar fi fost de larg sprijinul acordat de monarch, realizarea idealului autorilor dualismului austro-ungar era o imposibilitate. La data creării dualismului Ungaria avea 13,579,000 locuitori, din cari maghiari erau numai 5,656,000 față de 7,930,000 nemaghiari, așa încât realizarea aceluia ideal ar fi însemnat asimilarea de către *minoritatea maghiară a majorităților* nemaghiare.

Dar realizării statului național maghiar i-se opunea nu numai numărul covârșitor al populației nemaghiare, ci și conștiința națională, puternic dezvoltată, a acesteia. Dualismul a fost apoi și o mare greșală din punct de vedere uman sentimental: cea mai mare parte din popoarele nemaghiare au luptat crâncen în revoluția din 1848/49 contra maghiarilor, și aceste lupte au lăsat profunde resentimente în sufletul și al unora și al celorlalți. Astfel supunerea tuturor acestor popoare elementului maghiar, înfrânt în luptă și silit să capituleze la 13 August 1849, a fost o dureroasă sfidare. Maghiarii vedeau în popoarele nemaghiare dușmani ai lor, precum dușmani ai lor vedeau și acelea în Maghiari.

Sub asemenea asupriri a început dualismul austro-ungar. Și nu trebuie uitat nici faptul că în imediata vecinătate a Ungariei se dezvoltau și se întăreau regatele libere ale României și Serbiei, și Slovaciei și Rutenii din nordul țării priveau cu admirație religioasă la imensul imperiu rusc.

II. Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților (1868).

Pentru a arunca praf în ochii popoarelor nemaghiare, și pentru a le potoli desnădejdea care le cuprinsese văzând că în locul realizării idealului pentru care și-au vărsat cu atâta abundență sângele înainte cu două decenii, majestatea sa chesaro-crăiască dela Viena le-a dat monstrul cu două capete — monarhia austro-ungară — guvernul dela Budapesta a întocmit, și parlamentul a votat, în anul 1868, faimoasa „*Lege pentru egala îndreptățire a naționalităților*”. Legea, în realitate, nu era făcută pentru egala îndreptățire a naționalităților, ci pentru egala *neîndreptățire* a aceluia sau, mai bine, pentru egala *desfîlnțare* a lor. Într'adevăr, legea începe cu declarația că în Ungaria există o *singură națune, una și îndl-*

vizibilă, națiunea maghiară, și toți cetățenii, indiferent de neamul cărui aparțin, sunt membrii acestei națiuni maghiare „una și indivizibilă”. Iată, deci, un stat poliglot declarat prin lege stat național și toate popoarele lui pur și simplu desființate și înglobate în națiunea maghiară, care nu forma nici cel puțin majoritatea populației.

Legea cuprinde și câteva lucruri bune; ea acordă cetățenilor nemaghiari și unele drepturi și impune statului unele îndatoriri, care dacă ar fi fost respectate, viața culturală și socială a acelorora ar fi avut alte posibilități de dezvoltare. Această parte a legii n'a fost însă aplicată niciodată și de nici un guvern unguresc, nici în Ungaria dinaintea de 1918 și nici în Ungaria de după 1918.

Art. 3 al legii spune că în adunările județene și în acelea ale municipiilor, membrii pot folosi sau limba maghiară, sau limba lor maternă. Iată însă cum era respectat acest drept atât de precis garantat de lege: În ședința dela 26 Maiu 1902 a consiliului județului Liptó, membrii slovaci Emil Stodola, Adolf Kállay și G. Jaczkó au prezentat următoarea propunere: „Având în vedere dispozițiunile art. 3 al legii 44 din 1868 (legea de care ne ocupăm) se îngăduie tuturor membrilor ca în ședințele publice ale adunărilor județene să poată vorbi și limba maternă”. Cum vedem, o propunere care într'un stat de drept nici nu trebuia și nici nu putea fi nici făcută nici discutată, fiind textul legii în această privință absolut clar și categoric. Cu toate acestea propunerea fost respinsă cu motivarea că în adunările județene s'a folosit *totdeauna limba maghiară* și astfel, folosirea altor limbi ar constitui o manifestație îndreptată contra limbii oficiale a statului. Pentru înțelegerea și mai deplină a acestui legalism și cavalerism unguresc, amintim că după datele recensământului oficial din 1900, județul Liptó avea 81.920 locuitori, din cari 75.938 erau Slovaci și numai 2708 Maghiari (restul erau Germani și alte minorități mai mărunte).

Asemenea legea dă drept comunelor să-și stabilească ele limba în care să fie redactate procesele verbale în toate actele de administrație internă a lor (art. 20). Textul e și aci clar și categoric. Ce se întâmpla însă în realitate? La 15 Martie 1873 subprefectul județului Arad a trimis tuturor comunelor din județ ordinul Nr. 2385 poruncindu-le ca toate procesele verbale, bugetele și toate actele oficiale ale lor, să fie redactate numai în ungurește. Observăm că și la 1910, după datele recensământului oficial, județul Arad (fără municipiul Arad, capitala lui) avea 229,476 locuitori Români din totalul de 351,222 al populației. Secretarii cari s'au opus aceluși ordin ilegal au fost destituiți, iar recursurile lor făcute la ministrul de Interne au fost respinse.

Legea dă drept bisericilor de a folosi în chestiunile lor interne orice limbă (art. 15 și 26). În anul 1900 preotul rutean Ivan Chanat din comuna Csertész (jud. Zemplén) a propus în sinodul protopopesc al protopopiatului său (Virava) ca procesele verbale să fie redactate în limba ruteană. Propunerea a fost primită cu 11 voturi contra 5. Conform acestei hotărâri, în sinodul din anul următor (1901) ținut la 17 Iunie în comuna Vidrany, procesul verbal a fost redactat în limba ruteană. Lucrul a părut atât de grav, încât primpretorul l-a comunicat cu adresa confidențială Nr. 10 din 23 Iunie subprefectului, iar subprefectul a trimis la 10 Iulie cu adresa Nr. 13308 raportul primpretorului Ministerului de Interne spunând că, având în vedere dispozițiunile categorice ale legii, nu poate lua, pe cale administrativă, nici o măsură împotriva faptuitorilor. Ministerul de Interne a intervenit la cel de Culte cu adresa confidențială Nr. 4806 din 5 August, comunicându-i referatul și rugându-l ca, având în vedere că redactarea în limba ruteană a acelui proces verbal „Nu poate exercita o influență favorabilă asupra maghiarizării populației de limbi diverse a regiunii, care maghiarizare, reclamă și colaborarea populației”, să intervină la episcopul ca să împiedice introducerea limbii rutene în administrația bisericească. Deci una spune legea și alta vrea guvernul, și fiindcă legea era literă moartă, iar guvernul putere vie, evident, acesta din urmă rămânea totdeauna învingător.

Ar. 17 al legii prevede că limba de predare în școlile statului o fixează ministerul Instrucțiunii; acesta este însă dator să ia măsuri ca în regiunile locuite de un număr mai mare de minoritari, aceștia să poată fi instruiți în limba maternă, iar art. 18 prevede ca în școlile secundare și superioare din regiunile în care sunt în uz mai multe limbi minoritare, să se înființeze catedre pentru fiecare limbă. Și aceste dispozițiuni legale au rămas literă moartă: în întreaga Ungaria n'a existat nici o școală de stat, de nici o categorie și de nici un grad, având ca limbă de predare o limbă minoritară ori în care limba minoritară să fi fost admisă cel puțin ca materie de învățământ.

Legea dă dreptul cetățenilor minoritari ca, pentru promovarea intereselor lor economice și pentru cultivarea limbii și literaturii lor, să poată înființa asociații, să poată aduna fonduri de care, sub controlul statului, să poată dispune după bunul lor plăc. La 22 Maiu 1875 Ministrul de Interne dă însă *ordonanța* Nr. 1508, care anulează, în cece privește minoritățile, cea mai mare parte din drepturile acordate *de lege*. *Ordonanța* dă drept cetățenilor de limbă maghiară să înființeze orice fel de asociații (politice, de binefacere-

culturale, economice) cetățenilor minoritari li se îngăduie să înființeze numai *asociații literare și culturale* (art. 2). Ce dă, deci, *legea*, le ia *ordonanța*, care în afară de acest drept constituie o incompatibilă violare a celor mai elementare principii de egalitate și dreptate, făcând brutala deosebire, într-o chestiune atât de esențială, între cetățenii de limba maghiară și cei de limba nemaghiară.

Felul cum a fost aplicată chiar și această bizară ordonanță îl arată cazurile următoare.

1. În 1885 Românii din câteva comune ale județului Năsăud hotărăsc înființarea în Borgoprund a unei *Case de cetire* românești. Conform ordonanței amintite, trimit ministerului de Interne statutele spre aprobare. La 9 Septembrie 1885 ministerul cere, cu adresa Nr. 48487, avizul prefectului. Prefect era baronul Bánffy, ajuns mai târziu șef al guvernului maghiar, care răspunde la 24 Noembrie cu adresa Nr. 1210 că înființarea *Caselor de cetire* este numai un pretext ca „Valahii” să se poată întruni și discuta nelimpiedecați. De aceea viitorul prim ministru al Ungariei propune ca, atât înființarea acestei *Case de cetire*, cât și a acelorora, a căror înființare s'ar intenționa în alte părți, să fie împiedecate. La 31 Decembrie 1885, Ministrul de Interne, cu adresa confidențială Nr. 1278, refuză aprobarea statutelor.

2. O casă de cetire voiau să înființeze la 1888 și Românii din orașul Turda. La 1 August trimit Ministrului de Interne statutele pentru aprobare. Acesta cere, cu adresa Nr. 52164 din 9 August, avizul prefectului. Prefectul răspunde la 31 August cu N. 475, propunând neaprobarea statutelor, fiindcă această *Casă de cetire* va fi locul de întâlnire al intelectualilor români din împrejurimile orașului. La 12 Septembrie, cu adresa confidențială Nr. 492, ministrul refuză aprobarea.

3. În anul 1892 femeile române din Lipova (jud. Arad) înființază o „*Asociație ortodoxă română*” și trimit statutele pentru aprobare Ministrului de Interne. Ministerul cere, cu adresa Nr. 35517, avizul prefectului. Prefectul răspunde la 31 Mai cu adresa confidențială Nr. 27, propunând să nu se aprobe statutele, fiindcă persoanele dela conducerea asociației au idei naționaliste. La 27 Iunie 1892, cu adresa confidențială Nr. 377, Ministrul de Interne refuză aprobarea statutelor.

4. În 1897 locuitorii români din Gurahonț (jud. Arad) înființază o *Casă de cetire*. La 8 Ianuarie 1898, cu adresa confidențială Nr. 1028, trimisă prefectului, Ministrul de Interne refuză aprobarea statutelor cu motivarea că populația comunei fiind mare parte analfabetică, nu are nevoie de *Casă de Cetire*.

5. În 1906 Românii din Beiuș (jud. Bihor) înființează societatea muzicală *Lyra*. Înainte de a soluționa cererea de aprobare a statutelor, Ministerul de Interne cere avizul prefectului cu adresa Nr. 11055 din 20 Februarie 1907. Prefectul răspunde, că formal nu poate indica nici o obiecție contra statutelor. Totuș propune să nu fie aprobate, deoarece „cântarea e cel mai puternic mijloc de agitație naționalistă” și astfel — adaugă prefectul — toate asociațiile de acest fel trebuiesc interzise. La 26 Maiu 1907 Ministerul de Interne, cu adresa Nr. 28238 refuză aprobarea statutelor, cu motivarea că, societatea muzicală *Lyra* nu e *asociație culturală*; ori, spune ministrul, conform ordonanței Nr. 1508 din 1875, minoritățile pot înființa numai asociații literare și culturale.

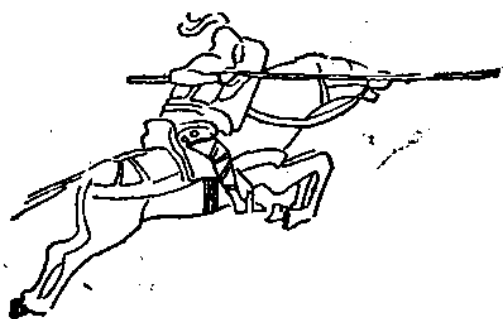
6. În acelaș an, 1906, populația sârbească din comuna Izbiste (jud. Timiș) înființează o *Casă de cetire* și trimite prin subprefectul județului statutele spre aprobare Ministerului de Interne. Subprefectul scrie ministrului cu adresa Nr. 26840 din 3 Septembrie (1906) să nu aprobe statutele fiindcă conducătorii *Căsei de cetire* au luat parte în alegerile parlamentare trecute la campania electorală a candidaților naționaliști sârbi. Ministrul cu adresa Nr. 99052 din 25 Septembrie refuză aprobarea statutelor cu motivarea că, potrivit art. 1, 4 și 5 ale lor, *Casa de cetire* are caracter sârbesc, ori, conform ordonanței Nr. 1508 din 1875, pe baze naționale se pot înființa numai asociații culturale și literare. Cum vedem, în concepția Ministrului de Interne maghiar, o asociație pentru înființarea unei *Căse de cetire* nu era asociație culturală, precum nu era asociație culturală nici societatea muzicală *Lyra* din Beiuș.

Așa se prezenta, în realitate, legalismul și cavalerismul popoului maghiar, pe cari ni-l aruncă azi în față conducătorii statului vecin. Conducătorii de azi ai acestui stat nu au, cel puțin, sinceritatea antecesorilor lor din 1903, 1914 și 1920. În anul 1903 baronul Bánffy, care a fost, cum am anunțat, primministru al Ungariei din Ianuarie 1895 până în Februarie 1899, scria în cartea citată (*Magyar nemzetiségi politika*) că *viața practică* a scos din vigoare o considerabilă parte a legii pentru egala îndreptățire a naționalităților din 1868 „fiindcă — scrie autorul — imposibilul, inexecutabilul și absurdul nu poate fi executat, chiar dacă e prevăzut de legi”. Pentruce era legea imposibilă, inexecutabilă și absurdă, ne-o spune acelaș baron Bánffy în aceeaș carte (p. 29): fiindcă nu corespundea năzuințelor de a *înfăptui statul național maghiar*. La 20 Februarie 1914 contele Ștefan Tisza, primministru al țării ungurești, a declarat oficial în discursul rostit în camera deputaților că „unele dispozițiuni foarte importante ale legii din 1868 nu pot fi executate”,

pentru că executarea lor ar fi însemnat pentru statul național maghiar *nebunie și sinucidere*, și de aceea nici guvernul său nu e dispus să le execute. E poate unicul caz în istoria parlamentarismului când primministrul în funcțiune al unui stat constituțional declară oficial că nu vrea să respecte o lege votată de corpurile legislative, sancționată de suveran și promulgată cu toate formele legale. Guvernul din 1920 a recunoscut și el că legea pentru egala îndreptățire a naționalităților nu a fost respectată. A recunoscut acest fapt în memoriul *Esquisse de l'évolution parlementaire de la question des nationalités en Hongrie*, prezentul conferinței de pace scriind textual „du reste le gouvernement, lui aussi, a été obligé de refuser l'exécution de la loi, ayant égard surtout à cette circonstance qu'elle a été mise, sinon expressément, du moins par l'existence même d'un nombre d'autres lois, hors vigueur dans la pratique et est devenue aussi obsolète, ne pouvant pas être exécutée dans son interprétation littérale sans ébranler dans ses fondements la structure de l'état“.

De altfel informațiile care ne vin de dincolo de frontariile impuse de sentința dela Viena, și care au trebuit să revolte orice inimă cu simțire omenească, dovedesc că nimic nu s'a schimbat în țara coroanei sf. Ștefan. — De aceea toate gândurile noastre să fie la frații ajunși iarăși în suferință!

Z. PĂCLIȘANU

CEVA DESPRE MUZICA NOASTRĂ BISERICESCĂ

Harnicul profesor dela Sibiu, care este d. *Petru Gherman*, a avut o norocoasă inspirație scoțând în broșură lucrarea sa: *Muzica bisericească din Ardeal-Generalități* (Sibiu 1940) publicată mai întâi în primăvara trecută, în volumul omagial tipărit cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de arhipăstorire a I. Psf. Mitropolit Dr. N. Bălan. Lucrarea bătătoarește, într'adevăr, un drum „neumblat de cugetarea românească”, încercând „un smerit început de luminare a trecutului nostru muzical atât de puțin lămurit” după cum însuși autorul mărturisește. Cuprinzând în ea pe toți Românii din Ardeal, este natural să atingă unele chestiuni cari ne interesează pe toți, și dintre cari unele azi sunt încă viu discutate de istoricii nostri.

Astfel afirmă că încreștinarea Românilor a fost „efectuată de misionari din răsărit, iar noua biserică românească ce a luat ființă era supusă până în veacul IX patriarhului din Roma”. Dacă Românii au fost încreștinați de misionari din răsărit, ar fi poate mai natural să îi aparținut patriarhului din Constantinopol din punct de vedere juridic. Nu este în competența mea a lămuri această chestiune, îmi amintesc însă că un profesor dela Facultatea de teologie din București — mi-se pare cel de istorie — într'o preafrumoasă conferință la radio spunea în primăvara trecută: „Strămoșii noștri — reproduc după memorie — în urmă cu 1500 de ani cântau în limba latină „Te Deum laudamus”, făcând aluzie probabil la sf. Nichita al Remesianei, apostolul Românilor și autorul acestui imn. Și-atunci oare nu este mai naturală teza istoricilor noștri cari susțin că noi am primit creștinismul în întregime în forma lui latină adecă: credință, limbă și rit latin, supuși fiind prin „Prima Iustiniana” Romei eterne a vârhovnicului Petru?! Această formă latină, a creștinismului nostru pierzându-o numai la sfârșitul veacului al IX, rupând legăturile noastre jurisdicționale cu Roma prin Bulgari. în urma „fatalului destin al istoriei noastre”, (vorba lui D. Onciul).

Departate însă gândul de a polemiza pe această temă cu confratele, mai ales că atunci când vorbește de: „Unirea unei părți a românilor ortodocși cu Roma” are aprecieri juste și cuvinte de strictă obiectivitate față de noi. De altfel o putem spune de pe acum,

că ori de câteori vorbește despre biserica noastră, buna credință nu i-o putem nega cătuși de puțin. Să lăsăm deci diferendul istoric pe seama istoricilor, nouă rămânându-ne a ne lămuri reciproc, în unele chestiuni strict muzicale, ce ne privesc de aproape și pe unul și pe altul.

Vorbind despre muzica bisericească din Ardeal, o împarte în trei diviziuni: I. Muzica din Ardeal propriu zis, II. Muzica bisericii greco-catolice (Blaj) și III Muzica din Banat și Crișana.

Ar urma că în biserica noastră română unită se folosește numai unul și același fel de cântare și anume cântarea dela Blaj. Am fi mândri dacă aceasta ar fi realitatea și sincer regretăm când spunem că nu este așa. Eparhia de Lugoj își are cântarea sa mai mult sau mai puțin deosebită de cea dela Blaj. Oradea la fel. Un caracter cu totul deosebit îl are cântarea bisericească a fraților „moroșeni” din acum iarăși Instreinatul nostru Maramureș, unde prin ruteni s'a încetățenit cântarea recitativă rusească. Nu știm dacă aceeași influență rusească a avut vre-o înfrăurire și asupra muzicii bisericii ortodoxe de acolo.

Privitor la cece afirmă despre caracterul cântării noastre bisericești, care „începe să se laicizeze” în urma „influenței supărătoare a muzicii laice, populare” ne simțim îndreptățiți a face următoarele observații!

La baza cântării noastre bisericești stă evident muzica greacă pe care am primit-o prin intermediul sârbilor. Cântarea grecească a suferit o primă transformare fiind adaptată gustului și felului de-a fi al poporului sârbesc. Dela aceștia în urma vitregelor împrejurări istorice, fiind noi cești din Ardeal sub influența și directă lor conducere prin mitropolia din Karlovitz, am primit odată cu ritul și limba slavonă și glasurile în forma lor sârbească.

Aceste cântări trebuiau să se adapteze sufletului românesc din aceste locuri. Iată deci a doua transformare întâmplată mai ales atunci când cărțile bisericești traducându-se în limba română, cântarea bisericească trebuia să se adapteze prozodiei acesteia.

La aceasta se mai adaugă și faptul că, atât Sârbii cât și noi Românii din Ardeal, n'am avut nici un fel de notațiune până către sfârșitul veacului trecut. Și-apoi este știut că „poporul privit ca colectivitate, este peste tot, din punct de vedere muzical, un agent de deformare atât prin suprimare cât și prin adausuri de note”. Este acesta un „fapt sociologic” care nu poate fi împiddecat (vezi *J. Combarthen* „La musique, ses lois, son évolution” pag. 114). Să mi-se permită un exemplu: Cântecul și dansurile moderne, în drumul lor — durere — dela oraș la sat, sunt supuse aceluiaș pro-

ces de deformare, pe care oricine îl poate observa. Și te pomenești că cutare tango-română va deveni vre-o doină scâlciată, iar cutare slow-fox sau vals englezesc va deveni poate o sârbă, „hodoroagă” sau „șchioapă”. Cu atât mai vârtos va deforma colectivitatea cântarea bisericească, aceasta fiind mai aproape de sufletul său decât cântecul și dansul modern dela oraș.

Prin prisma acestor considerații să vadă confratele nostru influența populară în muzica noastră bisericească. În lumina acestor adevăruri să privească transformările ivite în cântarea noastră bisericească în cursul veacurilor. Iar dacă astăzi avem notat câte un model pentru fiecare gen de cântare, asta nu înseamnă că s'a oprit acest proces de deformare.

Un lucru este cert: Românul nu-și poate îmbrăca cântarea decât în haina pe care însuși o poartă. Iar dacă în muzica poporană originară din Ardeal nu se găsește acel caracter oriental, din cauza lipsei celor una sau două intervale de secundă mărită cu una sau două sensibile din construcția tonală a gamei noastre naționale ardeleni, (cântecele cari au aceste intervale sunt importate din Vechiul Regat, vezi *A. Bena: Teoria muzicii*, pag. 112), cântecele de strană întâlnind în cântarea bisericească intervalul de secundă mărită și neavându-l în ureche, îl va transforma conform individualității sale etnice. Regretatul meu tată, simplu cântăreț dela sate, niciodată nu cânta antifonul glasului II cu acest interval caracteristic. În loc de mi-fa-sol diez-la, el cânta mi-fa diez-sol diez-la. În felul acesta își explică subsemnatul această „laicizare” a gamei bisericești. (Afirmatia de mai sus poate avea o valoare cel mult subiectivă. În pasagiul amintit fa diez intonat cu vocea are o înălțime nesigură, neprecisă, iar la pian pare un sunet strein de acest pasaj, explicându-se acest lucru prin existența probabilă a sfertului de ton în muzica noastră atât bisericească, cât și populară).

Este foarte adevărat: Muzica bisericii ortodoxe din Sibiu, atât din punct de vedere melodic cât mai ales al gamei bisericești, este „cea mai apropiată de muzica bisericilor din Muntenia și Moldova și deci de cea ortodoxă grecească”. Dar oare în muzica bisericilor din Vechiul Regat nu se află o oarecare influență populară locală? Cântările nemuritorului ieromonah *Macarie* nu sunt oare o reacțiune a etnicului românesc contra influenței greco-turcești? Iată ce scrie acesta despre influența turcească și grecească: „Și au început... a se cânta câtece lumești și de mulțori se auzi în sfânta biserică chiar acelea, cari le cântau turcii în cafenelele și adunările lor”; și „De-ar fi cel din neamul acela (grecesc) cât de ticălos, de-ar cânta căprește, de-ar găngăni ca dobitoacele... dar

pentru că este din neamul acela, este și dascăl și desăvârșit și cu ifos de Țarigrad. Dar Românul de-ar avea meșteșugul și iscusința lui Orfeu și glasul nu al lui Cucuzel, ci al arhanghelului Gavril, pentru că este Român, îndată îi dau (Grecii) titlul că nu este nimic de el, cântă „Vlahica“ n'are profoză de Țarigrad și îi împletesc mii de defaimări. (Vezi *Dr. B. Ciresan*: Tezaurul liturgic t. II. p. 528—29). Și iată ce spune *N. Ploeșteanu* în „Cartea de muzică bisericească“ (pag. 58): „Aceste melodii, așa cum sunt alcătuite de Macarie, nu se găsesc la nici una din bisericile ortodoxe orientale“. Nul pentru că aceste preafrumoase și curat religioase melodii sunt alcătuite „după genul și gustul de cântare al poporului Român“.

Astfel privite lucrurile, este discutabil dacă influența muzicii populare în cântarea noastră bisericească este „supărătoare“ sau nu. — Vechiul Regat poate avea întâietate față de noi cel mult prin aceea că are o mai bună tradiție în păstrarea cântării bisericești, având notațiunea psaltică în românește dela începutul sec. XVIII, pe când încercările de transcriere a cântărilor noastre bisericești pe notațiune liniară se fac de abia la sfârșitul veacului trecut și începutul celui pe care îl trăim.

Gu toate acestea cântarea psaltică de azi nu mai este cântarea originară grecească (bizantină), deosebindu-se de aceasta foarte mult (păreră a pâr. *I. Petrescu*). Aceeași situație o are și cântarea bisericească bulgară, sârbă, rusă și chiar greacă de azi.

Dat fiind, deci, faptul că atât muzica bisericească a Vechiului Regat cât și cea din Ardeal — în special a noastră — s'a îndepărtat în cursul veacurilor de originara cântare bizantină, în urma influențelor locale și streine, iar de altă parte acestea având un caracter deosebit una de alta, este nespus de greu de-a se vedea care este mai corespunzătoare din punct de vedere muzical teologic și nu știm cine ar putea spune aici un ultim cuvânt, în aceeași situație aflându-se și cu muzica populară deoparte și de alta. Fiecărui îi place acel fel de cântare ce s'a plămădit în cursul veacurilor pe aceleași plaiuri pe cari s'a născut, au trăit și murit moșii și strămoșii săi, care înduioșind inima acestora din cele mai îndepărtate timpuri, mângâie azi sufletul părinților săi ca și al lui.

Ci de va vrea Dumnezeu ca neamul nostru într'un viitor apropiat sau îndepărtat să fie „o turmă și un păstor“ — când de bună-seama se va pune și problema unificării cântării bisericești pentru ca toate inimile românești să preamărească „cu slobode glasuri“ pe același bun Dumnezeu cu același fel de cântare românească — fie ca pâr. *I. Petrescu*, care cu multă pricepere, de ani de zile lucrează la descifrarea cântării bizantine, să fi nimerit un drum bun

pentruca să poată mulțumi și împăca toată suflarea românească.

Când am vorbit despre influența populară în cântarea noastră bisericească nu m'am gândit și nu mă pot gândi la felul de cântare uzitat în vreun satuitat, pe meleaguri îndepărtate din Ardeal, unde într'un mod ordinar de rustic cântă în triluri doinice un cantor cu glas pițigăiat, căci această stare de lucruri este mai mult decât „supărătoare” — și aci răspundă Statul Român care, neplătind pe cântăreții noștri bisericești, și aprobând din când în când cursuri de cantori numai pentru câteva luni, acestora nu li se poate da o educație temeinică — nici nu mă gândesc la acea priceasă celebră „Lăudați” de pe „ceglău”, precum nici la acele câteva contururi melodico-doinice ale irmosului nostru dela Crăciun, cari trebuiesc privite ca niște excepții. Ci mă gândesc la majoritatea cântărilor noastre, așa-cum sunt cântate în centrele noastre bisericești, cari dacă au unele ornamente melodice populare, acestea nu le schimbă, substanțial, caracterul lor bisericesc. Sau ca să spunem vorba cea dreaptă: cântarea bisericească poate fi desbrăcată — cu înțelegere și pricepere — de această haină populară mai mult sau mai puțin împodobită.

La orice caz, introducerea, cu gust și neabuzând, a ornamentelor (apogiaturi, broderii, mai rar mordent și grupet) nu poate schimba substanțial caracterul acestora și regretăm că, din motive tehnice, nu putem ilustra aci acest lucru cu câteva exemple comparative între unele din cântările noastre ce se aseamănă cu cele dela Sibiu.

Înainte de-a termina să ni-se permită o mică rugămintă: În cazul că această lucrare va fi dezvoltată ulterior într'o adevărată istorie de proporții mai vaste, am dori să nu se uite că biserica noastră, alături de distinsul nostru profesor, pâr. *C. Cherebețiu*, l-a avut pe regretatul — și binecunoscutul — *Iacob Mureșianu* care în acele vremuri de asuprire și opresiune a oricăror încercări de emancipare a sufletului românesc oropsit, își cântă compoziții proprii în catedrala din Blaj pe trei coruri alternative (mixt, bărbătesc și de copii) ca: Ochiul inimii și Heruvicul, cari au rămas până astăzi unice în literatura noastră muzicală; biserica noastră îl are astăzi pe talentatul fiu al acestuia, *Iuliu Mureșianu*, — care, deși a activat la Dumbrăveni, Turda și Cluj, ne place să-l considerăm tot blăjan — a cărui liturghie pentru cor de bărbați poate fi socotită printre cele mai bune ale noastre. Și mai ales, rugăm să nu fie uitat seninul „papă Bach” al nostru, pâr. *Fr. Hubic* dela Oradea, ale cărui „Patimi”, „Prohod”, cele peste patru liturgii și alte nemărate compozițiuni bisericești, vor rămâne nemuritoare.

Iată, în scurt, câteva observații pe care ne-am crezut datori să le facem pe marginea lucrării confratelui dela Sibiu, care merită altfel toată lauda noastră. Le-am făcut nu pentru a polemiza, ci — repetăm, — cu gândul sincer de a ne lămuri.

I. FLOREA

ICOANE DIN VIAȚA IEZUIȚILOR

În vreme ce înclăștarea sângereroasă ia proporții nebănuite de prăbușire a patrimoniului moral și spiritual; când trăim clipa îngrozitoare, în care se pare că dreptatea divină cântărește și judecă faptele omenirii, *Societatea lui Isus* comemorează patru veacuri de bogată și rodnică existență.

Apariția acestei providențiale Instituții a Iezuiților are loc în vremuri de cumplite frământări și prefaceri în Biserica Domnului. Neopotolita pasiune pentru gândirea și cultura păgână, vrăjise și exaltase în așa măsură mințile, încât adeseori doctrina creștină era nesocotită și așezată pe plan inferior. Slujitorii Regelui Hristos, din luminători ai lumii și pilde de viață, se schimbaseră adeseori în năimiți certați cu imperativele morale ale Codicelui sacru. Nesupunerea națiunilor și aroganța conducătorilor de popoare sfășie unitatea catolică, deschizând drum larg dureroaselor erori și rătăcirii încă nelecuite. Alături de scăderea râvnii apostolice, disordinii intelectuale și sociale, se impunea apostolatul misionar. Noile mulțimi indigene ce se iveau în lumina Istoriei prin descoperirile din Apus și Răsărit, lipsite de lumina adevărilor mântuitoare, așteptau dornice darul grației divine. (Cfr. Scrisoarea Sf. Părinte *Pius XII* din 6 Iulie 1940 adresată Prepozitului general al Iezuiților, *Vladimir Ledochowski*, din prilejul patrucentenarului).

Dar în clipele apăsătoare de nesiguranță și desorientare se verifică un admirabil și binefăcător fenomen. Primejdiile amenințătoare se isbesc de o bogată reînnoire spirituală. O nouă primăvară surăde grădinei Bisericii, scrie poetic din cetatea de veghe Vicarul lui Hristos. Flori minunate ale sfințeniei încolțesc, înfloresc și împrăștie parfumul vieții creștine. Bărbați și femei, eroi ai virtuții, înalță bariere puternice impietății, predică cu generozitate credința, cu vorba și în scris, și îndeosebi prin exemplul sfințeniei readuc la izbăvire sufletele nenorocite aruncate în mocirla răsvrătirii.

Printre sufletele de elită ale vremii este socotit la loc de frunte omul providențial, Sf. *Ignațiu de Loyola*, și Congregația Iezuiților înființată de el. Aprobarea publică și solemnă a acesteia, urmă prin bula dată de *Paul III „Regimini Militantis Ecclesiae”* din 27 Sept. 1540, după lungi și încurcate discuții între alternativă, teamă și nădejde. Prin aceasta, o nouă miliție auxiliară se înrolează în marea

armată a lui Hristos în vederea noilor bătălii ale veacului. Istoria mărturisește pe dreptul rapida înviorare și întărire a catolicismului prin intensa și variata operă a Sf. Ignațiu și a fiilor săi. Dărzenia muncii neînfricate a acestora, opri biruitoare răsvrătirea ereticilor. Reforma moravurilor devine preocuparea de căpetenie. Disciplina și viața clerului, înviorată și dirijată spre înălțimile perfecțiunii creștine. Tineretul se încadrează în sănătoasă pietate și erudiție, pregătindu-se o posteritate cu adevărat creștină. Reîntoarcerea necredincioșilor se face pe întindere mare și cu mult zel, iar lățirea împărăției lui Isus prin noi și răsunătoare cuceriri. (Cfr. *Plus XI*, Ep. Apost. *Meditantibus Nobis*, 1922).

Vigoarea și suflul inepuizabil de zel apostolic se dovedește lămurit din expansiunea rapidă pe toate continentele. La moartea Intemeietorului, (1556) noua familie, pătrunsă de idealul chemării de a se dăruii binelui altora, adaptându-se împrejurărilor și lipsurilor vremii, desfășoară o rodnică misiune. Trăiește intens viața interioară, urcând adeseori culmile științei. Apostolatul multiplu și variat, însuflețit de acelaș spirit și centru de directivare, în permanentă și specială supunere față de Papalitate și Superiorii proprii, lăsând în aceeași vreme libertate de acțiune singuraticilor membrii, garantează lămurit continuitatea faptelor și țelurile urmărite. Numai după mai bine de un deceniu Congregația numără 12 provincii, aproape 100 case și 1000 membri. După un veac numărul membrilor se urcă la 16,000, împrăștiați pe glob. Ultima statistică din acest an jubilar menționează 26,309 membri, 1531 case și 50 provincii. Armată spirituală de respectat și disciplinată, pusă în slujba Bisericii și idealurilor evanghelice. Organizație unitară ce-și multiplică cu rodnicie în șirul veacurilor posibilitatea de acțiune fără inutile împrăștieri de forțe.

Fericita împrejurare a meritatei comemorări patrucentenare, prilejuiește posibilitatea unei sumare sinteze, în cadrul unor cifre, a bogatei activități iezuite. La loc de frunte menționăm cu admirație *ascetica* Sf. Ignațiu, care, în directivarea și formarea conștiinței are de țintă „toate și în toate Hristos” (Col. III, 11). Totul este îndreptat spre unicul scop suprem, mărirea lui Dumnezeu: „*Omnia ad majorem Dei gloriam*”. Această ascheză din patrimoniul Congregației a trecut în cel public. Este explicată și împărtășită celor ce râvnesc mântuirea vecinică prin așa zisele *deprinderi sufletești* preconizate în Cartea de aur a sf. Ignațiu. Iluștri maiestri ai spiritului s’au distins aiurea și la noi, numeroase case s’au deschis în acest scop. Câte suflete subjugate, de patimi și încătușate în vâltoarea preocupărilor vremelnice, în urma exercițiilor spirituale, considerând

realitățile suprafirești, nu și-au găsit seninătatea conștiinței, grației și păcii! În această privință preoțimea noastră este mărturie nedesmințită. În 1938 numai Iezuiții au împărtășit din această fântână a darurilor 100.000 preoți și călugări, 200.000 călugărițe, 30.000 bărbați și 500.000 femei. (Cfr. La Civiltă catolica, 3 Agosto 1940 pag. 171—176). La aceasta se adaug *misiunile populare* ca extensiune a operei precedente. Grupuri de preoți iezuiți anume pregătiți, cutreeră mii de parohii ducând lumina Evangheliei în sufletele chinuite de besna fărădelegilor. În această muncă uriașă de apostolat spiritual se vădește luminos întreagă spiritualitatea sf. Ignățiu, desprinsă din paginile cărții sfinte. Spiritualitate metodică, ascetică rațională-voluntară, militară, de unire și oferire totală Regelui cersc. Trăsături caracteristice, ce-ar avea nevoie de lungi și complicate expuneri. (Cfr. P. A. Brou: S. Ignace maitre d'oraison. Paris 1925).

În vederea aceluiași înalt scop de reînnoire și trăire a vieții creștine, activează multiplele și ingenioasele forme de *asociații de existență religioasă și socială* tip popular. Peste o sută mii, îndeosebi tineri și bărbați, îmbrățișează pe nesimțite viața integrală catolică, sau își mențin și augmentează râvna spre bine și virtute. Cu mijloace proprii contribuie la același țință *Apostolatul rugăciunii*, a cărui importanță a devenit mondială prin existența celor 125,787 centre ivite într'un singur veac de înfloritoare popularizare. Cele 35 milioane de membri închinători ai Inimii lui Isus primesc 72 periodice în 44 limbi deosebite. Sunt cifre acestea ce grăiesc singure. Pentru promovarea zelului apostolic și sfințirea mai adâncă, intensă și îngrijită, personală, și de aceea mai eficace și bogată în roade, lucrează *Congregațiile Marlane*, adaptate cu multă iscusință lipsurilor diferitelor clase sociale. Sub steagul imaculat al Preacuratei sunt până în prezent agregate canonic la Prima Primaria din Roma 67,117 de asociații, printre care activează cu multă râvnă și frumoase realizări și biserica noastră.

Educația tineretului în virtute și știință este un nou și bogat fragment din istoria glorioasă patruzeculară a Congregației. Sf. Ignățiu n'a scăpat importanța acestei nobile misiuni. A inculcat și imprimat fiilor săi sufletești dragostea și cultul tineretului, iar munca fără odihnă pentru instruirea celor ignoranți a formulat-o în comandament. Soarta neamurilor și Bisericii — spunea pe dreptul — atârnă de spiritul de muncă, disciplină și conștiință câștigat în școală. Cetățenii și credincioșii vor fi nădejdea viitorului în proporția în care reprezintă viu idealul vieții creștine. De aceea tinerii sfinți iezuiți Aloisiu Gonzaga, Ioan Berchmans și Stanislau Kostka, ce și-au păstrat neatins crinul purității fecioriei, sunt aduși ca exemple stră-

lucite de imitat și urmat, în institutele de învățământ ale Iezuiților. Până când — scrie Sf. Părinte în Scrisoarea jubilară — există țări unde tinerii sunt nevoiți să cerceteze școli și institute în care neadevărul este prezentat sub aparențele adevărului, iar contagiunea impietății sdruncină sufletul celor tineri, să nu lipsească niciări case de sănătoasă educație și instrucție, în care elevilor, pe lângă temeinică doctrină, să li se împărtășească și cultivarea virtuților creștine. Cele 15 Universități conduse de Iezuiți cu 3500 studenți, și 4121 Institute de educație superioară și secundară cu aproximativ 140.000 elevi, formează de sigur titlu de merit necontestat și pagină de glorie în această privință.

Preocupările și promovarea *științelor sacre și profane* n'au lăsat indiferent pe Intemeietor și fiii Sf. Ignățiu. Pentru Iezuiți știința este un apostolat pus în slujba înfăptuirii înaltelor țeluri evanghelice, urmărit cu aceeași dărzenie ce caracterizază evanghelizarea Indiilor și Japoniei de către sf. Francisc Xaveriu. Mărturie, în această privință eclatante, avem transmise posterității dela origine și până în vremile de față. Operele monumentale, presa vastă și alte publicații de valoare, sunt și rămân dovezi netăgăduite a seriozității științifice și profesionale. O icoană sumară a acestei realizări ne oferă colecția în 12 volume a lui Sommervogel, care indică lucrările de vastă și temeinică cercetare și divulgare a științelor sacre și profane. Dovadă lămurită, că Biserica Domnului îndrăgește lumina, iar nu întunerecul. Este de altfel îndeobște cunoscut că în 1936—37 acest ordin a prezentat Mostrei presei catolice 1112 reviste, dintre care 26 de cultură generală, iar 152 de studii și cercetări științifice. Iar „Indicele bibliografic” publicat în 1938 înfățișază munca rodnică a celui an în 2468 titluri, broșuri și cărți scrise de membrii Congregației.

Cuvintele Domnului: „Mergeți, învățați toate neamurile”, și îndemnul marilor Păstori, au răsunat adânc în sufletele urmașilor sf. Ignățiu. De aceea în *misiunile externe* eroismul și jertfelnicia evocă vremile apostolice. Cei 3785 misionari sunt distribuiți în 54 centre misionare. Cu zel înflăcărat preotesc cultivă conștiința celor trei milioane catolici și 300.000 catehumeni; în vremece se străduiesc să aducă la lumina lui Hristos două milioane și jumătate eretici și 167 milioane necredincioși. În această mulțime, împresurată de întunerecul rătăcirii, răsar ca cetățui pe munte cinsprezece universități și colegii universitare, cu nouă mii studenți, 169 școli medii cu cincizeci mii elevi, 67 școli normale și catehetice, 95 industriale, 7817 școli primare și 155 orfanotrofii cu treisprezece mii orfani. Iată o muncă și apostolat îndreptat spre alinarea atâtor mizerii. Fapt ce dovedește adevărătatea Bisericii.

Mențiune specială merită truda rezervată viei Domnului nădejdlor Bisericii și biruinței Crucii. Numai în părțile misionare 40 Seminare pregătesc pentru apostolatul ierarhic aproape trei mii aspiranți la preoție. Iar 42 institute universitare, facultăți și colegii ecleziastice, împrăștiate pe glob, cultivă mințile iluminându-le cu razele credinței și disciplina virtuții, pregătind aluatul ce va fermenta și fructifica pentru Hristos și Biserică.

În cartea Ordinului și istoria Bisericii se vor scrie cu litere de aur și alte fapte mărețe săvârșite dela înființare și până în zilele noastre. Apărarea integrității credinței catolice împotriva sofismelor și rătăcirilor, revendicarea drepturilor eterne ale Bisericii și Papalității, propagarea religiei creștine până în cele mai îndepărtate colțuri ale globului, munca eroică a semănătorilor cuvântului divin, sunt pagini de glorie și mândrie iezuită. Spontan apar în minte figurile covârșitoare de sfinți, ca Petru Canisiu și Robert Bellarmin, pioneri ai adevărului și doctori ai Bisericii. Petru Claver, Ioan Francisc Regis, Francisc de Geronimo, neîntrecuți misionari. Francisc Borgea și Iosif Pignatelli iscusiți maestri ai spiritului și neînfricați soldați ai lui Hristos. Francisc Xaveriu, apostolul Indiilor și patronul misiunilor, și alți mulți eroi și martiri ai datoriei și credinței. În această viziune istorică strălucesc cu aureola sfințeniei 24 sfinți canonizați, între care 12 mucenici; 141 fericiți înaintați la cinstea altarelor, 136 martiri, 185 venerabili și servi ai Domnului, propuși de pildă strălucită și eroism creștin.

Dar dușmanii credinței au prigonit cu ură particulară Congregația Iezuiților. Acesta este un titlu de mândrie, un dar ceresc, iar nu desonoare. „Cine — scrie Sf. Părinte — cu credință neînfrântă și dragoste jertfelnică urmează căile Domnului, în mod necesar întâlnește și vrășmășia și răutatea omenească. Insuși Mântuitorul a prezis Apostolilor: „veți fi urâți de toate neamurile pentru numele meu“ (Mat. 24, 9). „Dacă ați fi din lume, lumea ar iubi ce este al său; dar pentru că nu sunteți din lume, ci eu v'am ales din lume, de aceea lumea vă urește“. (Ioan 15, 19). Dar oricare ar fi prigonirile, calumniile, adversitățile, nu vă pierdeți curajul. Amintiți-vă cuvintele: „Fericiți sunt cei prigonți pentru dreptate. că acela este împărăția cerurilor“. (Mat. 5,10). Perseverati cu ardoare în munca voastră bucurându-vă cu Apostolii: „că s'au învrednicit pentru numele lui, Hristos să sufere ocară“ (Fapte 5,41). (Cfr. Lettera Apostolica di S. S. Pio XII, 6 luglio 1940).

Augurăm de încheere, că în ziua jubilară (27 Sept. 1940) spiritul animator din lumea dreptilor, al Sf. Ignațiu, să plutească imbelșugat asupra glorioasei familii. Noul inițiativă reclamată de veacul sbuciumat, același spirit, aceiași supunere nesdruncinată Scaunului Apostolic, să însuflețiască miliția spiritului spre strălucite cuceriri. Iar aceste rânduri fugare, fie semn de omagiu și admirație!

SEPTIMIU I. TODORAN

S'APROPIE SFÂRȘITUL LUMII?

Văzuse bine în taina lucrurilor vechiul gânditor elin Heraclit, care spunea că, în lumea aceasta, toate trec și nimic nu rămâne locului așa cum a fost și cum este: *Πάντα ῥεὶ καὶ ὁδὸν ἔχουσιν*. Cercetări și adânciri științifice de veacuri i-au dat dreptate. Astăzi nimeni nu se mai îndoiește că în tot cuprinsul necuprins al firii nu se află un singur punct fix, o singură entitate materială ori ființă viețuitoare carea, cu vremea, să nu se schimbe, să nu ia altă formă, să nu treacă. În lumea atomilor ca și în universul sideral; în regnul mineral, ca și în cel vegetal, ori în cel zoologic. Dela infuzorii până la om, și dela firul de praf până la astri, totul e în necurmată mișcare și prefacere. Altfel zis: În natură totul moare ca să învie, și totul învie ca să moară. Asta mereu așa, prin veci de veci, până când Ziditorul-a-toate nu va rândui alt mers zidirii sale.

O să „moară”, așadar, odată și odată, și Pământul nostru? — Fără îndoială că da. Mai mult: Aceeaș este soarta miliardelor de stele — frați fără număr ai Soarelui nostru, — ca să-i pomenim numai pe ei și nu și însoțitorii lor fideli, planetele. — Cu voia lui Dumnezeu, moartea e o Suverană în fața căreia caută să se plece tot ceea ce poartă pecetea vremelniceii.

Dar să fim bine înțeleși: moartea la care ne gândim aici nu e numai decât nimicire, aneantizare. Dumnezeu toate lucrurile sale le-a făcut întru înțelepciune (*Ps. 103*). Ceea-i făcut însă întru înțelepciune, și încă de o Minte nemărginită, aceea-i făcut ca să dureze. Iar materia e creație divină, având și ea menirea să vestească, în felul său, slava Ziditorului. Decât, cum observă sf. Toma de Aquino, dacă scoaterea lucrurilor dintru neființă întru ființă vădește puterea Creatorului, reducerea lor la neant ar fi piedecă tocmai în calea acestei vădiri, odată ce puterea lui Dumnezeu se arată mai ales în faptul că ține toate în ființă, după spusa Apostolului: Purtând toate cu cuvântul puterii sale. (*Evrei 1, 3*)¹⁾. — Și de ce

¹⁾ Cf. *Summa Theologica*, Pars I, quaest. 104, art. 4: Dicendum, quod hoc quod res in esse productae sunt, postquam non fuerunt, declarat potentiam producentis; sed quod in nihilum redigerentur, huiusmodi manifestationem impediret, cum Dei potentia in hoc maxime ostendatur quod res in esse conservat, secundum illud Apostoli: Portans omnia verbo virtutis suae.

ar și purcede Atotputernicul împotriva tendințelor firești a lucrurilor? Materia însă, dela firea sa, deși tinde spre schimbare, nu e mai puțin adevărat că în aceeași vreme își păstrează nestrămutată tendința de a rămânea, în permanență, materie ¹⁾).

Filosofia creștină și știința pozitivă sunt de acord intru a susținea că nu nimicnicia, ci ființarea, e partea tuturor celor zidite. A spiritelor, ca și a materiei. Cu o deosebire: Tot ce-i materie, e supus schimbării. Imbracă o formă, ca să treacă într'alta. Se ofilesc tinerețele, ca să facă loc bătrânețelor. Apune o stare de lucruri, ca să răsară alta: La început tu, Doamne, pământul l-ai întemeiat, și ceriurile sunt lucrurile mâinilor tale... Toate ca un veșmânt se vor învechi, și ca o haină le vei întoarce, și se vor schimba: iară tu același ești și anii tăi nu vor avea sfârșit. (Ps. 101).

Da: Toate se vor învechi. Toate vor îmbătrâni. Chiar și cerurile. Adecă puzderia de stele și constelații, câte le prinde ochiul cu unelte astronomice și câte le bănuiește. În univers nu există tinerețe fără bătrânețe. Există însă altceva: reintinerire. Asta în ce privește lumea astrilor. Câtă vreme omul: ca iarba zilele lui; ca floarea câmpului, așa va înflori: Că vânt trece peste dânsa, și nu va mai fi, și nu se va mai cunoaște nici locul ei (Ps. 102).

Dar asta-i altceva. Pe noi acum ne interesează problema: Avea-va, în general, universul sideral, un sfârșit? Dar Pământul nostru? Și dacă da: Cum, și când, va fi acel sfârșit?

Știința a precizat axiomatic adevărul că în natură, sub raportul cantității: „Nimic nu se pierde; nimic nu se mai crează“. Cât a fost, și ce a fost, atâta, și aceea, are să rămână. Legea de temelie a termodinamicii este cea a păstrării energiilor (mecanice, electrice, chimice, de lumină, de mișcare, ș. a.). Soră cu aceasta este legea, așa zisă, a entropiei, stabilită de Carnot-Clausius. În sensul acestei legi va veni o vreme — peste miliarde și miliarde de veacuri — când toate energiile tuturor corpurilor cerești se vor preface în energii de căldură ce se vor risipi în imensitățile interstelare, năzuind spre echilibrare. Când aceasta va fi fapt împlinit, orice viață va fi cu neputință. Atunci va înceta orice mișcare, lumină, ori undire electrică. Tăcerea morții va cuprinde creațiunea întreagă. Pe veci de veci. — Dacă Atotputernicul nu va rândui altfel de zidirea sa acoperită de giulgiul Suveranei ce încremenește zimbetele și jocurile, și tot ce-i svâcnire de viață ²⁾).

¹⁾ Cf. *Farges-Barbedette*: *Cours de Philosophie Scholastique*. I. Paris. 1933. pag. 342.

²⁾ Cf. *Zborovazky Ferenc*: *A Keresztény Bölcsélet*. I. *Természetbölcsélet*. Budapest. 1928. Pag. 196—201.

Și mai sunt și alți factori cari pot pricinui sfârșitul lumilor stelare de azi. Așa, în temeiul de observații făcute asupra unor fenomene radioactive, se presupune ca posibilă desfacerea materiei în ultimele sale componente, în protoatomi. Ceeace ar fi egal cu o catastrofă a universului. — Se bănuiește și aceea că, după veacuri ce nu le poate prinde mintea, materia, care-i în cantitate mărginită — oricât de necuprins de mare e numărul corpurilor cerești — se va pulveriza în imensitățile spațiilor cosmice. — Alții, în sfârșit, sunt de părerea că, în urma împrejurării că mișcarea tuturor corpurilor cerești, datorită gravitațiunii universale, scade fără încetare, deși încetinel, va veni o vreme când toate aceste corpuri cerești, atrase una de alta, vor forma un singur și imens corp ceresc. Iar asta va fi tot una cu sfârșitul ceriurilor de azi cari, și în forma aceasta, tot vor pieri, amăsurat vedeniei inspirate a Psalmistului (*Ps.* 101). — Va mai dăinui însă, până pe atunci, Pământul nostru și omenimea de pe el?

Asta una-i de necrezut. Și motive sunt destule. Pierirea acestuia, și cu atât mai vartos a tot ceea ce viețuește pe el, o pot cășuna o mulțime de agenți gata oricând să asculte de Cel ce știe sa-și facă crainici din vânturi și slujitori din flăcările focului (*Ps.* 103). Vestitul astronom francez *Camille Flammarion* prinde, într'un tablou captivant, pândarii cari poartă Sâmbetele planetei noastre, fără ca noi să știm care va fi slobozit de Stăpânul stihilor asupra păcătosului de Pământ. Scrie numitul astronom ori, mai bine zis, popularizator de astronomie:

„Se poate întâmpla să întâlnească un soare, care ar mistui-o pe loc ca un cuptor plin de jărătic în care ai arunca un măr. Poate să întâlnească un roi de uranoliți, care ar avea asupra ei efectul unei descărcături de gloanțe asupra unei mierle. Poate să întâlnească o cometă de 10 sau 20 ori mai mare decât ea, compusă din gaze ucigătoare care ar otrăvi atmosfera noastră respirabilă. Poate fi prinsă într'un sistem de forțe electrice cari ar exercita acțiunea unei frâne asupra celor 12 mișcări ale ei și ar topi-o, sau ar face-o să ardă ca un fir de platină sub acțiunea unui dublu curent. Ea poate să își piardă oxigenul, care ne face să trăim. Poate să pleznească ca și capacul unui vulcan. Poate să se nimicească într'un imens cutremur de pământ. Poate să-și începe suprafața dedesubtul apelor și să sufere un nou potop, mai mare ca cel din urmă. Poate să fie atrasă de trecerea unui corp ceresc, care ar desprinde-o de lângă soare și ar arunca-o în prăpăstiile înghețate ale spațiului. Poate să-și piardă nu numai ultimele resturi ale căldurii interne, care nu mai au acțiune asupra suprafeței sale, dar și scoarța sa ocrotitoare, care păstrează temperatura vitală. Într'o bună zi se poate întâmpla să nu mai fie nici luminată, nici încălzită, nici fertilizată de către soarele întunecat și rece. Din contră, ar putea fi arsă de o descărcare neașteptată, a căldurii solare analoagă aceleia observate în stele trecătoare, fără a mai socoti multe alte cauze de accidente sau de boli mortale, a căror înșirare ușoară o lăsăm în seama domnilor geologi, paleontologi, meteorologi, fi-

ziciani, chimiști, biologiști, medici, botaniști și chiar veterinari, știut fiind că o epidemie bine stabilită, sau sosirea neprevăzută a unei noi armate de *microbi noi producători de boale*, ar putea ajunge ca să nimicească omenirea și principalele specii animale și vegetale, fără a produce cea mai mică vătămare astronomică planetei propriu-zise¹⁾.

Precum vedem, Pământul cu vieața de pe el, e pândit de multe primejdii. Din care-i va veni pierirea? Știe singur Cel de sus. E cu puțință însă ori și care. Una — dacă nu i-o iau altele înainte — e absolut sigură: moartea prin îngheț în urma stingerii Soarelui. Carea va avea loc negreșit. Fiindcă de unde iai și nu mai pui cât ai luat, se găta. Iar uriașul bolții însoțite pierde imens zi de zi, ceas de ceas. După socoteli făcute de astronomul englez Jeans, numai prin radiație Soarele pierde în răstimp de-un an 131 bilioane tone din greutatea sa. Ceeace înseamnă 250 miliarde kg. pierdere la minută. Și asta așa de bilioane de ani. Și până să ajungă la vârsta astrului Krüger 60 și să fie o stea roșie, pentru Pământ rece, o să mai treacă alte 500 bilioane de ani²⁾. Din partea aceasta noi, pământeni de acum, putem să ne vedem de treburi în tihnă.

În schimb ne paște o altă pacoste ce poate fi cu mult mai pe aproape de cum ne-ar plăcea nouă: isbirea de sămburele mai masiv al unei comete vagabonde, de cari sunt cu sutele de mii, și incendierea atmosferei globului terestru. Sfârșitul lumii în acest caz ar fi de nelncunjurat. Tragedia omenirii s'ar dăpăna într'un ritm zorit, și într'o formă de o măreție cutremurătoare. Flammarion zugrăvește acest final posibil, în chipul următor:

„În timp de mai mult de 7 ceasuri, sau mai bine zis într'un timp și mai lung căci rezistența cometară nu poate să fie nulă, se va întâmpla o prefacere neconținută a mișcării în căldură. Hidrogenul și oxigenul vor arde combinate cu carbonul cometei. Aerul se va ridica la o temperatură de mai multe sute de grade; arborii, grădinile, plantele, pădurile, locuințele omenești, orașele și satele, totul va fi mistuit cu repeziciune; marea, ghețarii și fluviile, vor începe a clocoti; oamenii și animalele, cuprinși de acea arzătoare suflare a cometei, vor muri asfixiați, înainte de a arde plămâni, neputând respira altceva decât foc. Aproape imediat toate cadavrele vor fi carbonizate, prefăcute în cenușă, și în mijlocul imensului incendiu ceresc, numai Ingerul neartzător din Apocalips ar putea face să răsună prin trâmbița sa vechiul cântec funebru, răsunând din cer încetșor ca un glas de moarte:

Solvat saechum in favilla! (El preface universul în cenușă).

Toată partea pământului atinsă de imensa masă cometară, va fi suferit această soartă înainte ca locuitorii celeilalte emisfere să-și fi dat socoteală de

¹⁾ Cf. C. Flammarion: *Sfârșitul lumii*. Trad. M. Costin. (Bpt. Nr. 379. Pag. 9—10).

²⁾ Cf. Lenz *Iaocos S. I.: Az egek hirdetik*, Budapest, 1936. pag. 78—83.

catastrofă. Aerul este rău-conducător de căldură, și aceasta nu s'ar transmite numaidecât în partea opusă.

Dacă partea noastră ar fi întoarsă exact către cometă în primele minute ale ivirii cometei, sosind, să zicem așa, în timpul verii, — tropicul Cancerului, — locuitorii Marocului, Algeriei, Tunisului, Greciei, Egiptului ar fi cei dintâi loviți, pe când locuitorii Australiei, Nouel-Caledonii și ai insulelor Oceaniei, ar fi cei mai favorizați. Dar cuptorul european ar stârni un curent de aer atât de tare, încât un uragan, mai îngrozitor decât toate ce se vor fi pomenit în tempestele cele mai grozave, și mai formidabil încă decât curentul de 400 km. pe ceas ce domnește neîntrerupt pe ecuatorul lui Jupiter, ar începe să sufle către Europa, răsturnând totul în calea lui. Pământul, învârtindu-se în jurul lui, ar aduce succesiv în axa ciocnirii țările situate la Estul meridianului atins întâiu. Un ceas, după Austria și Germania, ar veni rândul Franței; apoi Oceanul Atlantic, după aceea America de Nord, care n'ar veni în aceeași axă, puțin oblică în urma mersului cometei către perihelie, decât 5—6 ceasuri după Franța, adică către sfârșitul trecerii cometei.

Mulțumită luțelii nemaipomenite a cometei și a pământului, preslunea cometară fără îndoială că nu va fi enormă, dată fiind extrema rarificare a substanței străbătută de pământ; dar această substanță cuprinzând carbon, este combustibilă și, în exaltația ardoarei lor perihelice, se observă adesea aceste astre căpătând o lumină proprie pe lângă aceea ce o primesc dela soare: ele devin incandescente. Ce ar aduce aceasta în ciocnirea cu pământul! Aprinderea stelelor căzătoare și a bolizilor, topirea ușoară a uranoliților care sosesc arzând la suprafața solului, totul ne face a crede că căldura cea mai puternică va fi întâia și cea mai considerabilă urmare a întâlnirii, ceea ce vădit că nu va împiedica elementele massive, ce formează capul cometei, de a sdrobi punctele atinse prin trecerea lor, și chiar de a disloca un continent întreg.

Globul pământesc fiind în întregime acoperit de masa cometară timp de 7 ceasuri, pământul învârtindu-se în acest gaz arzând, curentul de aer suflând cu putere către incendiu, marea începând a clocoti și umplând atmosfera de vapori noi, o ploaie caldă căzând din cataractele cerului, furtuna răvășind pretutindeni, descărcările electrice ale fulgerului zvârlind trăznete în toate părțile, hubuiturile tunetului adăogindu-se la urletele furtunii, vechea lumină a frumoaselor zile pământești făcând loc luminii triste și palide a atmosferei înroșite, globul întreg n'ar întârzia a fi copleșit de răsunetul glasului de noapte, și cataclismul ar deveni universal, cu toate că noaptea locuitorilor de partea cealaltă va fi fost fără îndoială diferită de a celor dintâiu. În loc de a fi consumați imediat de focul ceresc, ei vor fi murit înăbușiți de aburi, sau prin predominarea azotului, oxigenul diminuându-se cu repeziciune, sau otrăviți prin oxidul de carbon: incendiul n'ar face altceva decât să prefacă în cenușă cadavrele, în timp ce Europeanii și Africanii vor fi murit arși de vii. Tendința bine cunoscută a oxidului de carbon de a absorbi oxigenul, ar avea ca efect oprirea morții imediate pentru oamenii cei mai depărtați de punctul de plecare al cataclismului *)

Pierirea lumii va fi prin foc. Așa ne lasă și întrevedem sfârșitul și Sf. Petru: „Ziua Domnului va veni ca un fur noaptea: în care cerurile cu sunet vor trece, stihile arzând se vor strica, și pă-

*) Cf. C. Flammarion, o. c. pag. 24—28.

mântul și cele de pe el vor arde". (II Petru 3, 10). Ceeace se poate întâmpla, cum spuserăm, prin incendierea atmosferei. A-ceeaș soarte — pierirea prin foc — am avea-o și prin căderea Pământului în Soare, ori în urma ciocnirii Soarelui nostru cu vre-un astru stins. După teoria cu temeiul a lui Valier, globul nostru în goana sa prin spațiu caută să înfrunte neîncetat o anumită împotrivire care, deși nu-i grozav de mare, dar se resimte. Urmarea firească este că viteza Pământului, mereu-mereu scade. În acelaș timp însă, și pe aceeaș măsură, crește puterea de atracție a Soarelui. La o anumită dată, cunoscută numai Ziditorului, mândrul nostru Pământ ar fi silit să zboare în brațele de flacări ale Soarelui. Și mai curând, ori mai târziu, va trebui să facă la fel și celelalte planete ale sistemului nostru solar, dimpreună cu lunile ce împodobesc acum cerurile lor¹⁾. Și va fi ceriu nou. Și va fi lume nouă. După ce cele ce au fost, au trecut. Cum s'a arătat văzătorului din Patmos. (*Apocalips* 21, 1).

La aceeaș încheiere de flacări a dramei terestre ar duce și întâlnirea Făt-Frumosului bolșilor noastre cerești cu vre-un astru stins. Care lucru, pe lângă tot vidul imens ce stăpânește între corpurile cerești, nu-i eschis. Ba dimpotrivă: se prea poate să fie o realitate fatală când nici nu gândim. Căci astri stinși, cari scapă telescoapelor astronomice, sunt nespuse de mulți. Cum scrie Ch. Nordmann: „Intocmai cum omenirea este compusă din mai mulți morți decât vii, Universul stelar, în întregime, pare să târască după sine, în cutele prăpăstiilor sale reci, mult mai mulți astri morți, stinși pentru totdeauna, decât stele lucitoare și vii. Este legea melancolică a întregii lumi sensibile, anume că ceea ce trăiește, ceea ce vibrează, ceea ce arde și radiază, să nu fie deapururi decât o scăpărare, fulgerătoare întrerupere în eternul cortegiu al lucrurilor în-tunecate și al lucrurilor moarte²⁾).

Valorosul astronom francez, Abatele Moreux, ocupându-se cu această posibilitate, prinde precum urmează această apocaliptică viziune de sfârșit de lume:

„Soarele nostru poate întâlni în calea sa un alt soare, și acesta e și el un sfârșit de lume care, chiar și dacă nu-i acela la care ne-am gândi cel mai adesea, totuși e cât se poate de verosimil.

Ce s'ar întâmpla în acest caz? Ce împrejurări vor întovărăși acest fenomen? — Aceasta e o problemă de mecanică cerească

¹⁾ Cf. Lenz, o. c. pag. 78.

²⁾ Cf. Charles Nordman — S. Paves: *Impărăția Cerurilor*. Ceva din secretul stelelor. București („Cugetarea“). pag. 1-5.

destul de greu de înțeles. Dar putem da, cu toate acestea, cititorilor noștri, o idee despre ea.

Vă puteți închipui spaima locuitorilor planetei noastre în ziua când un astronom ar telegrafa observatorului unde se centralizează toate noutățile astronomice, o frază ca cea de mai la vale, reprodusă a doua zi de agențiile de informații ale lumii întregi:

„A fost observat un soare întunecat în plină Calea Laptelui. Diametru: o minută treizeci secunde. Mișcare de apropiere pronunțată!“

Iar în zilele următoare astălaltă telegramă:

„Soarele întunecat înaintează cu două sute kilometri la secundă. Diametru: o minută treizeci și opt secunde. Volum: de opt ori cel al Soarelui nostru“. — Decât, pentru cel ce știe calcula, o atare telegramă ar desluși numaidecât faptul că ciocnirea între Soarele nostru și acea masă se va produce, negreșit, peste treisute patruzeci și patru de zile.

Din acest moment fenomene neobișnuite vor urma, una după alta, cu o repeziciune înfricoșătoare.

La trei luni dela anunțarea acestui eveniment fără precedent în analele neamului omenesc, astrul întunecat va avea un diametru cam de două minute și va fi vizibil cu ochii liberi.

Va străbate sfera în care gravitează Neptun, și atracția sa formidabilă se va face simțită asupra mersului tuturor planetelor; viteza de orbită a pământului se va schimba; calea inelară a stelelor nu se va mai face în jurul actualilor poli cerești; ceasornicele noastre nu vor mai fi în acord cu cursul Soarelui; anotimpurile nu vor mai avea loc la termenele fixate, și orice calcul astronomic va deveni cu neputință. Cu patruzeci și trei de zile înainte de ciocnire, Soarele cel întunecat va avea un diametru aparent egal cu a treia parte din cel al Lunei, și va străbate orbita lui Jupiter. Astrul zilelor noastre va da deja semne de o agitație strașnică și dăre puternice de foc, protuberanțe uriașe, se vor sălta înafară de învâlișul său, iar căldura pe Pământ va crește.

Încă o lună de așteptare cu groază. Omenimea nu mai trăește. Toată febra sa intelectuală e îndreptată spre evenimentul așteptat. Mulțimile asaltează bisericile. Singur gândul morții răvășește creerii.

Sub acțiunea astrului năprasnic ce vine întru întâmpinarea sa, Soarele se deformează pe încetul și ia aspectul de fus pe care-l avusese în epocile primare ale planetei noastre. La suprafața sa exploziile se succedeză fără încetare. Din acest cuptor reînnoit se răspândește o căldură și o lumină necunoscute pânăci de pământeni.

Zilele ne sunt de o strălucire neobișnuită. Peste tot nu-i alt-
ceva decât o scânteiere. De pe piscurile zăpezilor veșnice se
prăvălesc cascade cutropitoare. Evaporația oceanelor produce o
atmosfera umedă și năbușitoare. Ploile și nesfârșitele revărsări de
ape pustiesc ținuturi imense. Luna, deranjată în mersul ei de vea-
curi, își schimbă linia orbitei și ceasurile mareelor.

În fiecare seară crepusculul vine fără să mai aducă întune-
recul. Bezna a dispărut pentru totdeauna..

Sus, pe orizont, marele astru orb reflectează razele Soarelui
dispărut la apus. Cu fiecare zi discul său se lărgește. În curând
egalează pe cel al Lunei, strălucirii căreia îi împrumută raze pa-
lide, dând astfel primelor ore nocturne o măreție necunoscută. —
În adâncimile cerești planetele lucesc ca totatătea faruri gigantice.

Peste puțină vreme minunățiile acestea sunt acoperite de-un
val greu de nouri în cari tunetul bubuie fără încetare.

Încă done zile!

Cerul s'a luminat ici și colo. La lucirea acestor străfulgerări
de lumină, se adaugă cea a bolizilor și a stelelor căzătoare.

Bolta cerească e în foc. Incendii imense s'aprend în toate
punctele orizontului. Oamenii tremură de groază și își aduc aminte
de cuvintele apostolului; „Și toți oamenii vor fi mai morți de frică,
așteptând ceea ce se vor întâmpla pe pământ, pentru că țările
ceriurilor s'au clătinat“.

Încă o zi! — Astronomii au calculat, până la o secundă, mo-
mentul când se vor ciocni cei doi astri dușmani. Pentru ultima
dată Soarele, deformat, s'a lăsat încetinel spre apunere, tăinuind în
flancurile sale umflata geneza catastrofei.

Toți ochii omenești sunt fixați asupra astrului și sunt nebuni
de spaimă. Măine, de ziua fatală, groaza va atinge culmea. După
atâtea veacuri se reînoesc spaimetele anului o mie! Numai cât de
astă dată nu mai e îngăduită nici o îndoială. În orașe străzile sunt
pline de o mulțime îngrozită. Ca ieșiți din minți, locuitorii a-
leargă spre mahalale s'apuce la câmp. Și cu ei alătura aleargă
și profeta teribilă.

De altfel, unde se și duc? Nici ei singuri nu știu. Dintr'odată
oamenii se opresc din mers și isbucnesc într'un râs fioros. Ne-
bunia cuprinde mințile. La Paris spaima e de nespus. Observatorul
astronomic e asaltat; lumea se urcă pe coperișe, pe clădiri. În
Champs-Elysée mulțimea Inghesuită nu mai poate circula. Și cu
toate acestea niciodată seară splendidă ca aceasta n'a mai fost.

De îndată ce-a apus Soarele, un puternic talaz roșu se ridică
la apus, însângerează nouri și își întinde purpura-i tragică în dosul

Arcului de triumf. Nu peste mult apare pe cerul în flacări un disc palid argințiu. Acesta-i Soarele cel întunecat, vagabondul spațiilor, sosit cu grabă năpraznică, să înghită astrul luminos care, de milioane de veacuri, prezidase destinele planetare.

Noaptea a trecut într'o febră dementă. Zorile vin, mai zorite ca altădată și totuși, Soarele, deși e considerabil mărit, lucește cu mai puțină strălucire. Numai decât, înainte de ora fixată pentru înfiorătoarea întâlnire, o unduire de lumină cu mult mai fierbinte ca oricând, străbate lumia pământeană. Sus, aproape de vatra de jăratec a Soarelui, se destăinuie privirilor o altă vatră de foc. — E astrul stins care s'a trezit.

Sub acțiunea vechiului nostru Soare, flancurile stelei întunecate se deschid, și gazurile lăuntrice explodează cu violență. Țâșnesc flacări. Ciocnirea are loc în mijlocul unei străluciri îngrozitoare.

Niciodată vedenie mai frumoasă, și nici mai teribilă, n'a lucit privirii omenești. Sub acțiunea înfricoșatei isbituri, materia solară se împrăștie în dăre de foc până la orbita lui Mercur. Soarele întunecat a prins și el strălucire și își amestecă gazurile scânteitoare, vaporii metalici și lucirile incandescente, cu fusul luminos al umilei noastre stele. Din astrul reinviat izbucnesc două spirale de foc. Balauri de fulgere, își lipsesc unul de altul capetele în spre planeta Mercur, pe care o strâng în inelele lor; cutele lor lungi cresc văzând cu ochii; în patru ceasuri au atins planeta Venus, și steaua dimineții pâlpaie ca un tăciune. — Volbura incendiară ne va atinge și pe noi?

Pe Pământ s'a și făcut o căldură teribilă. Clocot teribil de ape ieșite din alviile lor năpădește continentele. Pădurile ard. Saatele și orașele se prăpădesc. Lungi cutremure sismice agită solul. Hăuri se deschid și înghit orașe întregi. Munți alunecă și se surpă. Toți vulcanii stinși se aprind din nou. Guri noi scuipe materiile arzătoare ale focului central. Delușoarele din Auvergne varsă torrente de lavă.

Căldura crește mereu. Omenimea înebunită, învârtindu-se în acest cuptor, caută scăpare în pivnițe, năvălește în caverne, se coboară în mine. — Precauțiuni zadarnice. Din minută în minută telegrafia fără fir aduce noutăți înspăimântătoare: Londra e distrusă; Lisabona, Amsterdam, Bordeaux, New-York, San Francisco, întreagă Coasta de Azur, Sicilia, Neapolul, Japonia, Antilele: toate acestea au dispărut, s'au dărâmat, inundate de apele cutropitoare...

Aerul se încarcă de electricitate. Lungi scânteii țâșnesc din rețelele telegrafice. Tunetele răzbubeie. Pământul e străbătut în

lung și lat de cicloni. Toate elementele sunt învâlmășite și deslănțuite...

În plin ceriu, printre norii zdrențuiți, cei doi sori își desvoaltă spiralele și flăcărează mereu. Numai câteva ore încă, și pe Pământ nu va mai fi nici un ochiu omenesc care să contempleze acest spectacol înfiorător, vrednic de geneze de altădată.

Pământul se învârtă în jurul unui Soare nou, ivit din părțile Cassiopeii. Nimenea, în cerul sideral, nu știa de prezența sa. Pentru un astronom din sistemul stelar Vega, dispariția omenirii s'ar petrece fără să fie observată. Dar, pe registrele observațiilor sale, astronomul nostru ar încresta fără îndoială, faptul inexplicabil: „Soarele de mărimea 6-a, care se îndrepta spre noi, a crescut, pe neașteptate, în strălucire. În sfârșit — fenomen straniu — i-s'a schimbat mișcarea proprie. Noua stea se îndreaptă spre Crucea Sudului¹⁾).

Grandioasă, dar și cumplită, perspectivă! Care e verosimilă. Nu ca fantasmagoriile unuia sau altuia²⁾. Și se prea poate să fie realitate mult mai apropiată decât catastrofa, la fel de măreață și teribilă, ce ne așteaptă pentru clipele întâlnirii cu oaspeții de foc și flăcări pe cari li vedem cu telescoapele că aleargă spre noi, și știm și iuțea cu care străbat incoace depărtările ce ne despart. Așa-i colosul Alpha Aquilae, care se repede spre sistemul nostru solar, cu 33 km. la secundă, dela actuala-i depărtare de 14^{1,2} ani de lumină. Peste 1.320.000 de ani am și da față, dacă n'ar fi alții mai în apropiere, și tot în sbor spre noi. Cum e Alpha din constelația Andromeda, Gamma din Secerătorul, Mira din Chitul, Delta din Lebăda, Gamma din Leul, Zeta din Hercule, și alții destui, ca de ex., Alpha din Centaurul, soarele triplu, care nici nu se află la 10—20—40, ci abia la 4^{1,2} ani lumină distanță dela noi și care tot spre noi vine cu iuțeală amețitoare. Și decumva între timp n'o să se întâmple altceva, o să ne topim în oceanul său incandescent cam peste 60.000 de ani. — Dacă nu ne-ar târî și pe noi, cu întreaga-i familie, Soarele, în goană nebună de 20 km. pe secundă, spre constelația Hercule! Unde tot hăuri de foc ne așteaptă. (Lenz, o. c. pag. 137—139).

(Va urma)

DUMITRU NEDA

¹⁾ Cf. Abbé Moreux: *Les Énigmes de la Science*. Tom. II. Paris. 1926. Pag. 137—144.

²⁾ G. H. Wells, a speriat lumea cu locuitorii din Marte care ar stârpi pământeni. (Vezi romanul *Năvălitorii din Stele*, tradus de S. Rădvan. Ed. Socec et. Co.). Prof. univ. I. Detre (tot într'un roman; *Lupta între două lumi*, Trad. Dr. B. Iosif. Edit. „Rex”) vede pierirea omenimei venind dela... furnici. Cu cari însă se poate pacta. — R. L. Sheriff, (iarăși într'un roman: *Világvége*, Bpest, Athenaeum. Trad. Nagy András), smulge Luna de pe Ceriu și o aruncă în ocean, — mai mult spre spaima peștilor, decât spre pierirea lumii.

OAMENI ȘI FAPTE

Calvar românesc

Credeam că suferința nu mai poate avea pentru noi nici o surpriză. O cunoaștem din leagăn. De când s'a prăsit neamul nostru în Dacia romană, la răscrucea vânturilor, în căile barbarilor, pe platouri râvnite de toate lăcomiile și pândite de toate urtile — necazul ne-a fost frate și durerea soră nedespărțită. Nici o formă și nici o înfățișare a ei nu ne-a rămas cruțată. Pe toate le-am trăit din plin, dela cele mai crâncen bestiale până la cele mai rafinat umiltoare; dela pârjolul tătăresc până la bacșișul turcesc, și dela furcile ce străjulau în dealul satelor de lobagi până la viclesugul legilor ungurești. Pe toate le-am răbdat și — prin indestructibila noastră răbdare — pe toate le-am biruit.

Totuși anul de urgie 1940 ne-a prăbușit în absurd a căror adâncime n'o puteam bănuți; ne-a svârțit în vâltori la care nu ne puteam aștepta. În calvarul românesc bimilenar, vara această ne-a adus momentul culminant: răstignirea. Neamul românesc a fost crucificat. Trupul țării a fost sfăștat în bucăți; sufletul neamului strivit în mârșavă umilire.

Bucovina și Basarabia, mai întâi. Pe ele le-a rupt ghiara fiarei apocaliptice în care s'a intrupat Antichristul zilelor noastre. De-acum, în văile lor nu va mai răsuna dangățul de clopot, nici crucea nu va mai străjui pe creștetul turelor de biserici și la răscrucea drumurilor. Peste un milion și jumătate de frați ai noștri au plecat spre zări întunecate, spre experiențe satanice. — Apoi am dat, de pomană, sudul Dobrogei, străvechlu pământ roman, stropit cu sânge de martiri. — În urmă, mai barbar și mai absurd decât orice imaginație diabolică: Ardealul! Ardealul nostru drag, a fost sfâștat în două prin sabia otrăvită a unui „arbitraj“ nedrept și nevitabil. Iadul n'a putut născoci o lovitură mai stupidă și mai dureroasă. Fiindcă Ardealul nu este o parte oarecare a pământului românesc. El e leagănul neamului nostru. E vatra lui familiară. E inima românismului. În munții lui s'a născut doina noastră, pe văile lui am învățat să răsturnăm brazdele mănoase.

De aici a plecat spiritul românesc la toate drumurile de înălțare materială și morală, culturală și politică din trecut. De aici au pornit descălțătorii de țară, ca și dascălii de rumânie, cari au turnat țările de fier în sufletul trezit la conștiința latinității sale. Aici s'a aprins pârjolul revoluțiilor cari au însemnat cu dâră de sânge eroic treptele înălțării noastre la cinstea de popor între popoare. În gîia lui își dorm somnul de veci cel mai mare și cel mai bun dintre părinții noștri, și în minunata țul cetate se păzesc cele mai sfinte dintre tradițiile noastre de omenie, de credință, de datini creștine ziditoare de suflet și de măestrie nefîntrecută în podobebele gratulului și ale portului. În clipa când, întăiadată în istorie, Ardealul a fost despîcat în două, s'a prăbușit casa părintească a a familiei românești.

Nici una din nevoile trecutului nu se poate asemăna cu tragedia de acum. Fiîndcă toate poticnirile și îmbrîncirile veacurilor de bejenie erau căderi în cărările urcușului; acum ne-am prăbușit de pe culme. Atunci dibuiam în beznă; acum ne prăvălim în chaos din ostrovul de lumină alor două decenii. Atunci mergeam dîr spre un vis; acum s'a zdrențuit visul împlinit.

Și încă o deosebire. În trecut, am luptat fără șovăire și fără frică. Forțe mai mari ne-au doborît nu odată; dar totdeauna în luptă, în înoleștare cu atît mai vrednică de admirat, cu cît era mai înegală. Și chiar de aceea, înfrîngerile erau numai aparente. Aveau caracterul de antrenament pentru noua plecare spre culmile idealului. — De astă dată însă am vrut să fim „deștepți”, în loc să fi rămas eroi. Am fugit de luptă și am ales tranșacția. De aceea umblăm cu capul plecat și sentimentul umilții covârșește în inimi durerea pierderilor materiale. Nu ne-am apărat moșia și ne-am părăsit frații. E ca și când i-am fi vîndut.

Nu de străini ne rușinăm. Mai ales de cei cari au săvârșit fărădelegea răstîgnirii noastre, nu. Fiîndcă, pe scara valorilor sufletești, ei toți stau mult mai jos decît noi. Au conștiința mai neagră și mai încărcată. — Unii, beneficiarii dictatelor, au luat ce nu era al lor. Fără sacrificiu și fără eroism. Li s'a dat pomană, de milă. Fiîndcă au cerșit două decenii fără întrerupere. Și au mințit; și au mistificat; și au șantajat. Până când au isbutit să înșale și să inducă în rătăcire pe cei puternici. N'au nici un alt merit decît stăruința neobosită în această acțiune aristocratic imorală, pe care au desfășurat-o metodic, pe scară mare și cu imense sacrificii. Nici dreptatea, nici omenia, nici eleganța însă nu-s pe partea lor. O pradă dobîndită pe această cale însemnează o sărăcire sufletească a nașiei hrăpărețe, o scobortre în nedemnitare,

Mârșavia nu rodește decât dispreț. — La fel, vor trebui să se plece înaintea privirilor noastre de mustrare, Pilașii cari au rostit asupra noastră osânda. Au dat ce nu era al lor. Cu sabia, căreia soarta i-a dat vremelnice biruințe, ei au retezat capul dreptății. Au despicat pământ, au sfâșiat trupul unui neam pe care Dumnezeu le-a vrut una. In numele unor „interese superioare” — pe care nu le știm, dar care nu erau nici ale noastre, nici ale omenirii, și nici ale omeniei — au trimis în robie mulțimi fără număr de români cari n'au greșit nimănui nimic. Sub pretext de „pacificare”, au creat un nou focar de uri și de dușmănie neiertătoare. Nedreptatea poartă în sine război!

N'avem nici un motiv să plecăm frunțile în fața celor ce au pe conștiință aceste fărădelegi. Lor le suntem creditori, și material și moral. Și va veni ea vremea, poate nici nu peste mult, când va trebui să ne plătească ceea ce ne-au luat. — Ci în fața propriei noastre judecăți ne simțim vinovați. Trecutul nostru ne condamnă. Eroismul niciodată șovăitor al părinților noștri ne mustră și ne osândește. Nu ne-am arătat vrednici de ei și de demoștenirea ce ne-au lăsat.

De sigur erau forțe majore în joc. Am fost isbiți de munții cari se bat în capete. Am fost sfâșiați ca mielul, cu carnea căruia s'a împăcat pe o clipă haita lupilor flămânzi. — Totuși aceasta nu-i o justificare. Fiindcă sunt lucruri care nu se târguesc, și sunt bunuri care se apără cu orice risc, împotriva oricui, indiferent de rezultat. Pământul, flința neamului, este dintre acestea. In această materie, abdicarea e mai rea decât înfrângerea. Ea însemnează sinucidere. Dreptatea doborâtă în luptă eroică va renaște și va birui; cea vândută, omoară sufletul unui neam.

Norocul nostru este, că nu nașlunea română a săvârșit această ignominie. Spre cinstea lui, poporul nostru a fost gata de jertfa supremă; ardea de dorul de a-și apăra hotarul cu prețul sângelui și al vieții. A fost un spectacol măreț în tragismul lui fără seamăn, clocotul de revoltă îndurerată cu care armata noastră a împlinit ordinul de-a părăsi fără rezistență granițele fortificate cu imense sacrificii inutile. Iar scenele sguduitoare ce s'au petrecut prin toate cele sate părăsite, ca și involburarea marilor manifestații în care chiar femeile și copiii au cerut arme pentru a-și apăra glia strămoșească, se vor scrie, odată, cu slovă de foc în cartea mândriei românești restabilite.

Nu, neamul românesc n'a fost nevrednic de străbuni. Ci conducerea a fost lașă până la infamie și stupidă până la absurd. — Astăzi se știe precis, că entuziasmul general al nației, puterea

armatei și fortificațiilor noastre, ne-ar fi asigurat biruință ușoară față de fanfaronada zdrențoasă a dușmanilor noștri seculari. Dacă, din capul locului, s'ar fi ajuns la înțelegere. Ceeace e mai mult decât problematic. Se cunoaște doar motivul suprem invocat de atotputernicii zilei pentru „împăcarea” noastră cu vecinii: volau cu orice preț pace în acest colț de lume. Aveau ei, nu noi, absolută nevoie să nu se facă război în acest sector, de primă importanță politică și militară. Interesul nostru concorda la perfecție cu al lor. Nici noi nu ceream altceva decât pacea. Alții erau provocătorii. Voința noastră, neșovăltoare de a apăra pacea fie și cu prețul războiului, l-ar fi făcut fără doar și poate să poruncească — nu sfâșieri nedrepte, provocatoare de noui tulburări, — ci liniște tulburătorilor, cari fără permisiune de sus n'ar fi îndrăznit să facă un pas pe pământul nostru. Aceasta cu atât mai mult că sperietoarea cu eventuale atacuri dinspre nord s'a dovedit a fi fost o simplă manevră, inventată pentru a justifica decizia de renunțare. Nici această primejdie imaginară — față de care, de altfel, dacă ar fi fost reală, intrau în joc cu aceeași putere interesele de pace ale stăpânilor de azi ai Europei ca și față de agrestunea din apus — și nici o altfel de scuză ce s'ar mai putea născoci, nu va putea spăla actul de abdicare, pecetluit cu slugărnicia unui așa zis „consiliu de coroană”, de singurul calificativ care-l definește: act de demență. Nu politica noastră externă din trecut, care a fost cea firească și necesară — este pur și simplu idiot a pretinde că locul nostru ar fi fost în tabăra celor ce lucrau la răsturnarea tratatelor de pace pe care s'a clădit România mare — nici lipsa spiritului de jertfă eroică ce ni s'ar fi cerut, ne-au dus la dezastru. Ci am fost tăvăliți de vânturile marii învolburări europene, de dragul unor interese „superioare” (adeca străine), printr'o fatală greșală politică din ultimul moment a conducerii de Stat. S'a adevărit în noi vechia amenințare a străbunilor: quem dii perdere volunt, prius dementant.

Nu-i o simplă vorbă această formulare a înțelepciunii bătrâne, ci constatarea unui adevăr mai real și mai puternic decât frământările deșarte ale muritorilor. — Tot ce se sbuciumă în marea neliniște omenească, toate vânturile istoriei aparent haotice, au strânsă legătură cu eterna seninătate a legilor pe care e clădită și care călăuzește întreaga creațiune. Orice abatere din drum, orice încercare de părăsire a acestor ogașii neclătinate, se traduce în catastrofele din care se țese pânza istoriei umane. În acest sens, rămâne adevărată celebra vorbă a lui Schiller: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht”. Ea poate fi aplicată tot așa de bine și istoriilor naționale, care trebuiesc socotite ca judecata particulară a popoarelor respective.

S'ar părea deci că, privită în lumina adevărului etern, crâncena tragedie națională pe care o trăim este consecința unor vinovății și păcate pe care le-am săvârșit. Dar de ce să fie pedepsit un popor cinstit și brav pentru greșeli care — cum văzurăm — nu sunt ale sale, ci numai ale conducătorilor? În chip deosebit și preponderant ale fostului Rege, care de câțiva ani era adevărat dictator, deținând singur toată puterea și toată răspunderea cărmuirii!

De sigur, vina lui Carol II este uriașă. Detronarea lui n'a fost decât concluzia firească a marilor erori și a multelor păcate ce-l apasă amintirea. Alungarea lui însemnează desolidarizarea oficială a națiunii române de faptele abominabile și de mârșăvia sistemului politic, de teroare și corupție, pe care el îl înstăpânise la noi. — Prin aceasta totuși neamul nu s'a spălat de toată vina și răspunderea pe care și el o are. Națiune însemnează unitate organică și solidară. Dincolo de mulțimea de greșeli individuale săvârșite de particulari, ea răspunde și ispășește solidar pentru actele conducătorilor cari reprezintă și concretizează comunitatea.

În concret, vinovățiile noastre colective sunt evidente. În două direcții: cetățenești-politice și moral-sociale. — Suntem răspunzători cu toții pentru împrejurarea fatală că, în clipa când trebuia să se decidă probleme esențiale ale destinului nostru, toată puterea de conducere era concentrată în mâna unui singur om, fără ca națiunea să-și poată spune cuvântul, ori să-și poată exprima voința proprie, cu toate că era vorba de viața și de moartea ei. Noi am fost aceia cari, din lașitate, din indolență, din oportunism, din urte poște de măriri deșarte, ori din lăcomii de câștiguri necurate, ne-am pretat la jocul dictaturei regale. Noi am abdicat de drepturile firești și elementare ale națiunii, am lăsat să fie sugrumate drepturile cetățenești, ne-am plecat slugarnici în fața tuturor capriciilor demente pornite de sus, ne-am îmbrăcat în uniforme, ne-am întrecut în obiecte linguștri și am proslăvit despotismul declarându-l mântuitor de neam și făuritor de nouă glorie românească. Se pot număra pe degete spinările care, dintre atâtea mii și mil, nu s'au încovolat; și mai ușor frunzașii cari, cu supremul risc, au rămas credincioși adevărului! Am renunțat până și la cel din urmă și cel mai sacru dintre drepturi: dreptul la viață. Am plătit crâncen această lașitate generală. Profitând de ea, Statul s'a transformat în călău, a săvârșit asasinat în masă, înscriind în istoria noastră pagina cea mai fioroasă și cea mai întunecată. — În același timp, conștiința națională, sugrumată sistematic, a slăbit în așa măsură, încât în momentele critice n'a avut energia de a-și lua soarta în

mână printr'o reacțiune viguroasă, cum se cere la marile răspântii ale vremii. — Astfel, în măsură mai mare ori mai mică, suntem cu toții părtași la deciziunile fatale pe care le-a luat, fără noi — manechinele albastre botezate „consilleri regali“ erau simple păpuși regale, care nu reprezentau națiunea — dar pentru noi, singurul și unicul stăpân real al țării.

† Mai dureroasă este cealaltă latură a răspunderilor colectivității românești: cea morală-socială. — Cataclismul european, care ne-a strivit și pe noi, este prăbușirea unui sistem social profund nedrept, sistem devenit inuman fiindcă a voit să autonomizeze viața de pe pământ despărțindu-o de centrul ei firesc de gravitație și echilibru care este cerul. Am trăit și noi în această orădeie barbară, care a creat teribile contraste între bogăția unora și mizeria indescrribibilă a multimilor. Am făcut parte din ea. E firesc să ne sguode și pe noi răsturnarea ei. — Mai mult și mai grav: viața noastră publică s'a resimțit nu numai de urmările sistemului inuman al liberalismului egoist, care a provocat ruina Europei de astăzi, ci a crescut la proporții fantastice nedreptățile și păcatele cărora acest sistem de organizare le deschisese poartă largă. Imoralitatea, în toate formele ei, ca un râu de lavă arzătoare, s'a revărsat peste câmpul vieții românești, îngropând sub cenușa lui dogoritoare toată floarea virtuților, toată rodnicia puterilor naționale. Nu stăruim însă în zugrăvirea acestui tablou al ticăloșirii care a inundat viața individuală, familială și publică. Este, din nenorocire, prea cunoscut și prea trist decât să mai fie nevoie să insistăm. Această înfundare în noroi trebuia neapărat să provoace mânia răsbunătoare a dreptății divine. „Multe sunt fărădelegile voastre și grozave sunt păcatele voastre — zice Domnul, (la Amos 5, 12) — fiindcă asupriți pe cel drept și luați mită și storceți pe cel sărac la porțile cetății“. Și iarăși: România „a păcătuit greu, pentru aceasta a ajuns priveliște de groază, toți cei ce o slăveau o disprețuesc...“ (Plâng. Ier. 1, 8). Fiindcă nu se poate clăti cuvântul Scripturii care spune: „Dreptatea (adecă: moralitatea severă, tratul sobru și austeritatea virtuților) înalță un popor, iar păcatul aduce ocară no- roadelor“ (Pilde 14, 34.)

Dar această încopțiere a Calvarului românesc în ordinea suprafirească, în care-și găsește ultima explicație ispășitoare, este în același timp temelul nădejdilor noastre de viitor. Aceeași lumină a adevărilor eterne, în care privim mersul întâmplărilor omenești, ne asigură că „îndurat și milostiv este Domnul... El nu ceartă până în sfârșit și nu ține deapururi mânia lui“ (Ps. 102, 8—9); în schimb însă „dreptatea lui dăinuește tu veac“ (Ps. 110, 3).

Creдем noastră mutată în dreptatea Domnului, care se desăvârșește în veac, și pe care nici o putere de pe lume nu o poate zădărnici. Ea se realizează în chip irezistibil, după tainlice rânduieli, la vremi neștiute de noi, împotriva tuturor răutăților, trufiilor și prostiilor omenești. — Iar cauza noastră este dreaptă. Pe deantregul și sub toate aspectele. Suntem un neam, pe care puterea lui Dumnezeu l-a plămădit și l-a crescut, în ciuda tuturor vitregiilor și urgiilor vremii, pe pământul Daciei Traiane. Avem prin urmare dreptul și datorita să ne păstrăm și să ne desăvârșim ființa proprie, să ne împlinim destinul pe care ni l-a dat în chip vizibil Ziditorul. — Pământul pe care stăm, dela Tisa până dincolo de Nistru, este al nostru. Prin dreptul istoriei: l-am moștenit dela părinții noștri de acum două mii de ani și de atunci ne-am ținut legați de el împotriva tuturor furtunilor care au cerat să ne alunge. Prin dreptul sângelui și al muncii: noi am robit, veac după veac, munții și văile lui, în sudoarea frunților noastre și în folosul altora; toate brazdele lui sunt adăpate cu sânge românesc, care a curs din belșug întru apărarea civilizației europene, a cărei strajă tainată am fost la granițele barbariei din răsăritul sălbatec. Prin dreptul biologic al numărului și vitalității noastre: noi suntem nașla covârșitoare pe pământul străbun, cărula pâlcurile de străini, pe care vânturile istoriei le-au risipit printre noi, n'au reușit cătuși de puțin să-i schimbe înfățișarea și limba omogen românească. De altfel veneticii dintre noi scad mereu, pe când spornicia puterii noastre de viață este în plină creștere. — Ceeace Dumnezeu a unit în a-cest chip miraculos: nașla românească cu pământul ei străbun, om să nu încerce a despărți, fiindcă orice siluire de acest fel se isbește de dreptatea divină și se va dovedi deșartă. — De altfel, în ce privește Ardealul mai ales, el constituit și o unitate economică atât de precis conturată, încât niciodată în trecut n'a putut fi despărțit. Spintecarea deosebit de absurdă de acum se va răsbuna foarte curând chiar împotriva nesocotirilor ei beneficiari vremelnici.

Nu putem prooci ziua când se va realiza această restituție în integritate a pământului românesc, pe care o va aduce în chip inegalabil dreptatea. Ea însă va veni. Poate curând. Poate la pacea cea mare, care va trebui să pună capăt prăpădului european a cărui victimă suntem și noi. Oricum se va face această încheiere, prin compromis și tratative, ori prin dictatul celor ce vor rămâne birutori la sfârșit, un lucru este clar și netindios: se va face atunci o reorganizare radicală a Europei, va trebui să se creeze o nouă ordine europeană. Nu știm cum va fi. În tot cazul, va trebui să-și

la toate garanțiile cu putință pentru a asigura pace și echilibru durabil. Ceeace presupune: va trebui să se facă dreptate. Altfel nu există pace! Iar dreptatea este tovarășă cu noi.

Să ne pregătim pentru ziua marel biruințe. Să ne strângem toate puterile pentru grăbirea ei. S'o așteptăm cu suflet nou, cu inimi purificate și oșelite în focul suferințelor. — Căci acesta este sensul adevărat al tragediei în care sângerăm: ea este ispășire pentru trecut și școală pentru viitor. Domnul care „nu ceartă până în sfârșit...” pedepsește spre viață, nu spre moarte. Prin glasul durerilor auzim porunca Lui: „Căutați-mă și veți fi viii... Căutați binele și nu răul, ca să fiți vii... Urșiți răul și iubiți binele și dați hotărâri drepte... și așa Domnul Dumnezeu Savaot va fi cu voi.” (Amos, 5, 14—15).

Iată porunca hotărâtoare a ceasului durerii: întoarcerea cea mare la Dumnezeuul părinților! Un nou botez în apele evangheliei eterne, transfigurare în adâncurile sufletesti, încreștinare sinceră în rosturile sociale și în rânduelette politice: acesta trebuie să fie programul esențial de viață românească. Infrății din nou în ruga altarelor bătrâne, solidari în jertfă, neosteniți în trudă, să călăm în focul suferințelor un singur suflet românesc, animat de același dor, cuprins de același foc, aprins de același vis al învierii dreptății românești. Așa se va împlini în noi promisiunea divină care asigură pe cei ce „samănă cu lacrimi”, că „întru bucurie vor secera”.

Iată drumul mântuirii și învierii noastre: să valorificăm durerea, s'o transformăm în forță de înviere inferioară. Dacă vom reuși, vom avea toate motivele „să binecuvântăm pe Domnul pentru anii în care am văzut rele”. (Ps. 89, 15).

A. POPA

ARDEALUL NOSTRU

După marile catastrofe se face, obișnuit, inventarul pierderilor. Se înregistrează comorile distruse și se evaluează pagubele.

Când vorbim, însă, de catastrofa care s'a abătut asupra neamului nostru prin răpirea atâtor provincii dragi, prin slășierea teritorului scump al Patriei, nu se poate stabili o cifră a dezastrului. Este prea mult și depășește atât de îngrozitor domeniul material, încât e imposibil a vorbi în cifre și calcule precise.

Dacă ne-am restrânge numai la Ardeal, și ni se rupe inima de durere și de o iremediabilă și mereu alimentată tristețe. Este îndoliat sufletul neamului, căci și-a pierdut vatra strămoșească: Ardealul — pământul Dacilor disprețuitori de moarte și al Romanilor purtători de civilizație.

Semnificația spirituală a Ardealului au definit-o admirabil istoricii culturii românești. Iar bogăția de sugestii și consonanța dintre pământ și sufletul dârz, sobru și monumental al Ardeleanului, ca și integrarea Ardealului în relieful geografic și istoric al neamului nostru, le-au relevat toți scriitorii răsăriți de pe aceste plaiuri. Dacă n'am aminti decât poezia lui George Coșbuc și Octavian Goga, epica lui Liviu Rebreanu, lirismul abrupt al lui Aron Cotruș, sau poezia încărcată de mituri și ecouri străbune a lui Lucian Blaga — și am fi suficient orientați.

Dar mai e oare nevoie să ne adresăm cărților pentru a înțelege cât de perfect este legat Ardealul de sufletul neamului nostru, de mândria noastră de popor, de eforturile noastre creatoare? Mai e nevoie să facem apel la istorie pentru a înțelege că noi n'am considerat Ardealul ca o cucerire de războiu, ci ca pe o casă părintească? Aicea s'au născut, *au făptuit*, și au murit strămoșii noștri. Strămoșii noștri Daci. Osemintele lor sfințesc brazdele și pragurile noastre. Când ieșim în câmp, odată cu zorile — ne supunem îndemnurilor lor de dincolo de moarte; când pășim seara pentru odihnă, ne însoțesc umbrele lor sfinte. O, strămoșii noștri! Ei n'au venit aici de pe meleaguri străine, ca să fure truda altora, ci ei s'au pomenit aici deodată cu vremea. Iar când Romanii și-au împins armatele până în cuibul lor de războinici, ei mai bine au voit să se confunde cu țărâna decât să-și părăsească pământul. Și moștenirea întreagă le-au lăsat-o lor, biruitorilor, care au știut apoi să sfințească victoria prin atașamentul total față de noua patrie și prin avânturile creatoare care au schimbat fața pământului fărăi și i-au câștigat pe dreptul titlul de *fericită*.

Noi, *Românii*, urmașii Dacilor și Romanilor, moștenitorii străduințelor străbunilor de peste veacuri, în orice colț al Ardealului am fi, ne simțim acasă. Granițele noastre se întind, pentru aspirațiile noastre, până unde se întind mormintele lor. Și mormintele lor se întind cu mult mai departe decât zările ce ne cuprind. Iată documentele cărora nu li se poate zice împotrivă. Iată rezervele din care ni se alimentează neastâmpărul. Iată suporturile credinței noastre într'o dreptate nepieritoare...

Doamne, primește jertfa noastră! Fă să se înalțe fumul ei spre înălțimile albastre și implinește ruga noastră! Ruga noastră cea de toate zilele, ruga noastră cu lacrimi! Uită păcatele noastre, — și pentru credința și suferințele marilor mucenici ai idealului național, pentru virtuțile pe care le-ai sădit în sufletul acestui neam și pentru misiunea pe care i-ai dat-o și o poate duce la îndeplinire. întoarce-Ți fața spre noi și spre durerea noastră. Fă să fie izvor de mari elanuri, susținătoare de mari vrednicii, pregătitoare de sublime victorii! Pentru mare mărirea Ta!

RADU BRATEȘ

TRĂIASCĂ REGELE!

Urgia care ne-a sfărmat hotarele a sgudivt serios și tronul României. Isbit de furtuna pe care nu o putea stăpâni, de care era însă răspunzător în mare măsură, regele Carol II a socotit că sceptrau său nu mai are puterea de a călăuzi neamul pe noul drum de muncă aprigă și de jertfă aspră pe care i-l poruncește destinul necruțator. A plecat deci din nou în calea pribegiei, lășând povara domniei urmașului și moștenitorului său de drept, care din acea clipă este Regele nostru Mihai I.

Evenimentul trebuie socotit ca o piatră de hotar în istoria noastră, iar felul cum s'a petrecut de bun augur pentru viitor. — Catastrofa națională care l-a impus era atât de covârșitoare, neșiguranța atât de mare, încât o răsturnare totală a tronului și a regimului monarhic părea de temut. Instinctul de conservare a neamului nostru însă, și tradiționalul său echilibru sufleteșc în clipele hotărtoare de istorie, nu l-au părășit nici astădată. Cu firesc bun simț și cu instinctivă înțelegere a înaltelor rosturi politice pe care le implinește sistemul monarhic, a trecut ușor peste hopul periculos și fără șovăire a proclamat domn pe Moștenitorul, tinerețea căruia are cu ea întreaga iubire a poporului și toate speranțele lui de mai bine.

Ne bucurăm sincer de această firească și înțeleaptă deslegare a crizei de domnie, care ni s'a impus în mijloc de vâltori și dureri naționale fără seamăn. Erau prea destule răutățile zilei, decât să ne fi îngăduiut și luxul inutil al frământărilor politice cu sfârșit de neprevăzut, pe care l-ar fi provocat orice încercare a schimbării sistemului monarhic constituțional. Și chiar dacă n'ar fi existat această primejdie, însuși sistemul îl socotim superior oricărui altuia. Mai mult decât oricare altă formă a autorității, regalitatea are prestigiul originii șacre a puterii, pe care slava tronului o ferește de noroiul frământărilor cotidiene. Ea asigură stabilitatea și continuitatea în viața publică, elemente de temelie a progresului! — În plus, ea ne scutește de sgudivirile periodice ale alegerilor care, în țară prea puțin evoluată politicește cum suntem noi, ar fi cât se poate de periculoase. Acestea sunt temeiurile profunde pentru care nu numai basmele noastre ci și sufletul întregului popor românesc este plin de duiosă dragoste pentru regele său, în care vede expresia simbolică a ființei sale și întruparea tuturor străduințelor de spor și mărire în viitor.

De sigur, o republică bună trebuie preferată unei monarhii rele; nici decât însă unei monarhii bune — și ea poate fi bună,

și poate fi făcută bună, mai ușor decât o republică. Acest lucru depinde, adică, nu numai de domn și de familia domnitoare, ci și de țară, de națiune, de reprezentanții și conducătorii ei politici. De aceea e nedrept a trece toată vina cărmuirilor în contul regelor. Astăzi mai mult decât în trecut o țară își are regele pe care-l merită.

Suferințele prin care se purifică acum sufletul național ne dau dreptul să sperăm un rege bun, care să realizeze idealul biblic al înțelepților și dreptilor cărmuitori de noroade, ca și icoana lui Făt-frumos din basmele noastre. Provedința ne-a dat, în regele Mihai, calitățile și posibilitățile din cari se poate făuri icoana idealului. — Voinic și tânăr, el nu aduce cu el nimic din umbrele și răspunderile trecutului. Privește în fața vieții cu elanul și eroismul caracteristic vârstei sale. Personalitatea lui se va forma de acum înainte, în truda grea de toate zilele, care-l va înfrăți deplin cu neamul ce pleacă la urcuș aspru, pe cărări noi și spre zărilor idealului ce-și așteaptă împlinirea. E marea datorie a noastră, a națiunii, să-l păstrăm nobil și eroic, drept și creator, să-l facem mare și temut de dușmani.

Fiindcă povara ce cade pe umerii tineri ai lui Mihai I este deosebit de grea. În plină beznă, ia în mână neexperimentată cămașa unei năi în care furtuna a pricinuit avarii serioase. O țară cu hotarele sfărmate, un popor cu suflet zdrobit de rușinea umilințelor nemeritate: aceasta-i este moștenirea. Și chiar așa, scăzută și rănită cum e, o pândesc încă în jur poște hrăpărețe, lăcomii barbare și în veci nesătule. Ne-a așezat soarta la încrucișarea drumurilor pe care se scurg fără încetare dorurile, interesele și viața marilor popoare. Stăm între munții care se bat în capete. — Totuși, așa loviți cum suntem, puțini cum am rămas, isbiți crâncen de furtuna ce băntuie Europa, fără a fi noi cu adevărat stăpâni pe vrerile și interesele noastre, trebuie nu numai să rezistăm și să ne menținem, ci trebuie să biruim. Avem acum iarăși „un vis neîmplinit“, același „de jalea cui ne-au răposat și moșii și părinții“. Nu vom putea avea zâmbet pe față nici somn liniștit, mâncarea ne va fi amară și gândul povară până când nu vom vedea iar întregită România în hotarele ei firești, până când frații noștri ce se istovesc în robii nu vor fi iarăși liberi în libera noastră moșie părintească. Lui Mihai I i-a rânduit Cerul să lăurească din durerile de-acum gloria de mâne, plinind testamentul lui Mihai Viteazul și poruncile bunicilor săi.

Spre norocul nostru, veghează lângă fragedul său sceptor o Mamă iubitoare, care din drumul atâror suferințe nemeritate aduce

o comoară de înțelepciune neprețuită. Rugăciunile ei și ale noastre vor face să coboare peste toate străduințele regale de mai bine ocrotirea purtătorului de biruințe arhanghel, al cărui nume îl poartă. — Dar cu neclintit devotament, cu cuget drept, cu românească iubire și cu demnitate română trebuie să ne rânduim în jurul tronului cu toții, noi milioanele de români, din solidaritatea și însuflețirea cărora trebuie să răsară fapta eroică, jertfa isbăvitoare.

Credincioasă învățăturilor creștinești, și tradițiilor sale de românism niciodată desmințit, Biserica Blajului se leagă, cu voioasă inimă și cu nesdruncinată voință, să meargă în fruntea tuturor pe acest drum de înălțare. Devotată binelui obștesc și mistuită de dorul marelui ideal care aici s'a aprins, în cetatea mucenicului Inochentie, ea își împletește toate puterile în efortul general care trebuie să încunune cu glorie tronul lui Mihai I, restauratorul predestinat al dreptății românești cutropite. La altarele noastre ruga nu va înceta, ci zi și noapte vom cere dela Domnul popoarelor și Regele Regilor să coboare binecuvântarea sa peste regele nostru. Să-i dea lui viață lungă și bună, minte înțeleaptă, inimă curată, cuget drept, suflet iubitor de norod, inimă blândă și duioasă pentru suferințele celor oropsiți, vreau eroică și braț neînfricat, pentruca să fie pildă de rege creștin, iubit de popor și slăvit în istoria neamului românesc!

„Cultura Creștină”

GENERALUL ION ANTONESCU

Cea mai mare parte a lumii noastre românești nu credem să cunoască trecutul d. *General Ion Antonescu*, actualul Conducător al Statului Român, ajuns la cârmă între împrejurări dintre cele mai tragice din sbuciumata istorie a Neamului nostru. De aceea socotim a face bun serviciu lumii noastre cetitoare prinzând, după un izvor bine informat, crâmpoie din vieța acestui oștean român de seamă.

Generalul I. Antonescu s'a născut la Pitești, în 2 Iunie 1882, într-o familie de militari și plugari. Studiile militare și le-a făcut la Școala militară din Craiova și la Academia militară de Infanterie și Cavalerie. În 1904 e promovat sublocotenent de cavalerie. Ofițer cu trecere încă dela începutul carierei sale militare, în 1907, pe vremea războaielor țărănești din Vechiul Regat, deși tânăr, e încredințat cu potolirea mulțimilor răsvrătite. Și isbutește peste

orice așteptare în această misiune din cale afară de grea și primejdioasă. Isbutește fără o singură împușcătură și fără gros de trupe: s'a dus în mijlocul răsculaților cu șapte oșteni și cu vorbă bună, împăciuitoare. Și furtuna s'a liniștit fără omoruri și fără vărsare de sânge, cum se știe că s'au petrecut lucrurile în alte părți. — Pentru fapta aceasta, pe cât de bărbătească și românească, pe atât de rară, tânărul ofițer din garizoana dela Galați a fost laudat cu citare pe ordin de zi în chiar garnizoana din Galați de Moștenitorul Tronului de pe atunci, Prințul Ferdinand, trimis acolo anume pentru aceasta, de Regele Carol I.

În timpul campaniei din Bulgaria îl întâlnim în fruntea Biroului de operațiuni, pe lângă Statul Major al Diviziei I de cavalerie, și se poartă cu atâta bravură și pe câmpul de operații, încât se învrednicește de distincția „Virtutea Militară” care se mai dăduse numai la încă doi militari din întreaga armată română. În războiul de întregire a Neamului, în calitate de căpitan, e în fruntea Biroului de operațiuni al Armatei de Nord, care câștigă o mulțime de biruințe în Ardeal, în prima fază a războiului. Pentru care lucru a fost decorat „Proprio motu” și laudat de însuși Regele Ferdinand. Trece apoi la Cartierul General, pe lângă generalul Prezan, unde, ca maior, contribuie la elaborarea planurilor de luptă. În 1917 — e trimis la Petrograd să stabilească, împreună cu generalul Alexieff, planul colaborării ruso-române și cu Kerensky planul aprovizionării și al raporturilor dintre armatele română și rusă. În 1919 e la Constantinopol și Belgrad ca trimis al Marelui Cartier pentru a pune la punct planul operațiilor împotriva Ungariei. În toamna aceluși an, ca locot. colonel, conduce, dela Marele Cartier, oștirile române la ocuparea Budapestei, zdrobind totodată forțele bolșevice ale lui Bela Kuhn. Regele Ferdinand, decorându-l cu „Mihailu Viteazul”, a ținut să-i spună: „Antonescule, Regele știe mai bine ca oricine în această Țară, cât îți datorește România Mare. Ai meritat de mult această recunoștință publică. Am fost pierdut însă prilejul. Dar sunt fericit că el s'a ivit din nou”.

O vreme, după aceasta, în calitate de colonel, a condus Școala Specială de Cavalerie. Între timp (1920—1922) participă la cursuri de specialitate ale armatei franceze, face parte din delegația ce pune bază tratatului de alianță defensivă cu Polonia, apără, la Conferința de pace, cauza română în chestia reparațiilor, e numit atașat militar în Franța, mai apoi în Anglia unde, în 1925, discută la Londra, cu Lloyd George, problema raporturilor României cu statele balcanice. General ajunge în 1931, după ce

se achitase de o mulțime de însărcinări grele și cu răspundere (comandant al Școlii Superioare de războiu, secretar general al Ministerului Apărării Naționale ș. a.), iar în 1933 e șef al Marelui Stat Major, de unde însă caută să plece în 1934, fiindcă cei ce erau la putere nu se împăcau cu îndrăzneala și onestitatea acestui militar dintr'o bucată. Abia în 1937 e chemat la departamentul Apărării Naționale (guvernul Goga), ca să treacă, după patru luni, la comanda Corpului 3 Armată. E îndepărtat însă în scurtă vreme pentru că n'a înțeles să suprime legionarii închiși la Chișinău. În 9 Iulie 1940 a fost escortat și deținut apoi și dânsul la Mănăstirea Bistriței, unde a stat până la 2 Septembrie 1940.

Celelalte se știu mai bine. Căci s'au petrecut și se petrec sub ochii noștri, a tuturor. Epoca Regelui Mihai I și a Generalului Ion Antonescu, devenit Conducător al Statului Român, se dăpână sub alte zodii ca cele pe care le cunoaștem.

Personalitatea Gen. Antonescu a prins-o în linii de lumină vie neîntrecutul măestru al caracterizărilor lapidare și cuprinzătoare, *Nicolae Iorga*, îndată ce a fost investit cu depline puteri de Conducător al Statului Român. La loc de frunte *Neamul Românesc* (7. IX. 40) avea placheta: *Un ministru Antonescu*, cu semnătura celui ce se învrednicise să fie cunoscut sub numele de Dascălul Neamului: „Regele a numit președinte de Consiliu pe generalul Antonescu. Acest nume amintește rezistența mândriei românești din timpul marelui război, sfaturile pe care tânărul colonel de atunci le-a dat neînfricoșatului General Presan, apoi pe severul director al Școlii de Război, formând ofițeri pentru luptă, nu pentru paradă și onoruri, pe acela care, în clipa când armata noastră pornea pe calea unei organizări greșite, opunea o concepție diametral deosebită într'un memoriu pe care trebuie cândva să îl publice ca să se vadă răspunderile, pe omul modest care, neputând atinge ținta sa, nu s'a gândit decât să se întoarcă la datorie, înfărgit pe omul de caracter care n'a cunoscut mijloacele prin care se ajunge mai ușor. — Acesta este generalul Antonescu pentru noi, afară de speranțele pe care le trezește marea sa valoare militară.

A încerca să se facă din el, pentru nedreptatea pe care a suferit-o, șeful unei revoluții în favoarea unor singure grupări politice, în momentul când se cere întreaga solidaritate românească, e mai mult decât o greșală. — Generalul Antonescu nu poate primi acest rol*.

Rămâne vremii să întregească scrisul marelui istoric și dascăl Nicolae Iorga.

D. N.

SIONUL IN FURTUNĂ

Ardealul sfâșiat... E firesc și inevitabil să ne luăm cu toți partea din imensa tragedie. Partea de durere și partea de sacrificii. Trebuie să le împărțim și să le purtăm frățește. Cei căzuți în robie și noi, ceștialați, cari am rămas în țara ciuntită, care sângerează din mii de răni. Cu toții împreună să ducem groaznica povară națională, și fiecare partea lui deosebită. Țara și neamul, instituțiile și particularii. Fiecare după puteri și după vrednicie.

De bună seamă, Dumnezeu care împarte greu încercărilor după măsura iubirii sale, iubește în chip deosebit Biserica noastră unită cu Roma. Fiindcă, între toate instituțiile țării românești, ei i-a dat din durere partea leului. Alta nu este care să fi fost lovită atât de amarnic.

De drept și de fapt, provincia bisericească de Alba-Iulia și Făgăraș era o unitate organică, bine încheată și perfect armonizată. Fiindcă nu era o înfiripare artificială, ci un organism viu, crescut după legile firii în jurul acelei inimi dinamice care a fost și este Blajul lui Inochentie. Nedreptatea omenească a sfârticat brutal acest organism firesc, creind situații pe cât de absurde, pe atât de îngrijorătoare. — Două treimi din credincioși și din biserică ne-au căzut în sclăvie amară; cei rămași în pământul liber abia mai suntem la o jumătate milion de suflete. Ce se va întâmpla cu ei și ce va fi cu noi, în tristele zile la care am ajuns? Care sunt perspectivele pentru ziua de mâine? Cum vom putea salva unitatea sufletească și juridică din trecut și cum vom putea birui greutățile ce se desemnează la orizont?

Zările sunt, de sigur, întunecate. Sionul nostru va avea să înfrunte încă furtuni mari. — Frații din robie, în primul rând, stau în fața unor cumplite suferințe. Nu numai ca români, ci și ca credincioși. Fiindcă vremelnicii lor tirani vor încerca, cu foc și sabie, să-i desființeze ca neam. Știu ei însă bine ce-a însemnat și ce înseamnă Biserica pentru națiunea noastră. Știu că prin ea a trăit sufletul nostru, în umbra ei a crescut mare codrul românesc. De aceea furia lor va lovi în chip deosebit altarele noastre și pe slujitorii lor. Vor bate păstorii, ca să se risipească turmele. — Vor lovi instituția însăși. Vor căuta s'o umilească și s'o sărăcească. Năluca Hajdudoroghului se va ridica în fața lor iarăși, ca o irezistibilă ispită. — Vor întrebuița, pentru a paraliza puterea de viață a Sionului nostru, barbaria lor ancestrală, pe care zece veacuri de creștinism n'au putut-o îmblânzi. Cunosoc însă perfect și meseria de călău ascuns în perfide texte de legi. — Vom avea greutăți și noi cei rămași acasă. Fiindcă suntem puțini. Din pricina aceasta

puterea noastră de acțiune va fi redusă, tocmai acumă când ar trebui să le putem da și fraților robiți mai mult decât în trecut; mai mult sulț și mai multă slovă românească. Apoi, pândeste în umbră hidoasa arătare a zavistiei confesionale. S'ar putea să se deștepte iarăși apriga pornire de a ne topi pe toți în apele ortodoxiei românești. În numele „românismului“, firește. Ce rost mai poate avea — se va zice — o biserică națională cu abia 500.000 credincioși? Și ce rezistență va mai putea opune unui iureș sistematic de „unire“ cu orice preț?!

Temerile nu sunt deșarte și îngrijorările nu sunt spaime goale. Ci toate se vor ridica, furtună năpraznică, și vor isbi naia Sionului nostru.

Nu disperăm însă. Așteptăm cu fermă hotărîre și cu creștinească liniște valurile potrivnice. Avem încredere desăvârșită în viitor. Avem convingerea clară și sigură, că drăceasca nedreptate care ne-a ciuntit țara nu poate dăinui prea mult. E prea strigătoare la cer, decât s'o poată răbda Dreptatea eternă, și e prea absurdă decât să o poată menține rațiunea omenească. — Iar până atunci, până la acest soroc al vremii, vom rezista biruitori, fără îndoială. Fiindcă credem în misiunea divină a Bisericii noastre, și cunoaștem adâncimile vitalității ei indestructibile. Incercările trecutului, depărtat și apropiat, ne stau mărturie încurajatoare. Și găsim, în chiar situația de acum, temeuri de nădejde.

Frații din robie sunt mulți. Trăiesc în masse compacte, omogene, în jurul bisericilor cu care sunt concreșcuți. (Din fericire, acțiunea prozelitismului pravoslavnic, dusă cu multă ardoare pentru desbinarea și învrăjbirea lor în ultimele două decenii, n'a reușit. Acei cari au încercat-o, sub firma „interesului național superior“, vor trebui acum să se bucure de insuccesul strădaniilor lor rătăcite!). Necazul de acum îi va face și mai solidari, îi va aduna și mai strâns lângă bătrânele altare, după cele două decenii de libertate românească, care le-a sporit imens conștiința națională. — Mai au, apoi, în sprijinul dreptății lor, autoritatea și puterea Romei papale. Deși spirituală numai, această putere e mare. Ea nu se abate din drumul dreptății de dragul fanfaronadei ungurești. Pățania din trecut cu Hajdudoroghul — pe care Pius X a fost nevoit s'o pecetluiască cu acel îndurerat: „*mi hanno ingannato*“ („m'au fașelat“ — ungurii) — este prea proaspătă în amintirea Vaticanului, decât să mai poată fi repetată. Să mai adaogăm arhicunoscuta prudență a Sfântului Scaun, care știe mai bine decât oricine că soarta Europei încă nu e decisă și că dictatele vremelnice de acum nu sunt nici pe departe ultimul cuvânt în noua așezare a lumii,

— și vom înțelege că nici prin forță nici prin viclesug ungurii nu vor isbuti să dea lovituri fatale bisericii noastre. Ea va rămâne. Și, prin ea, sufletul românesc din nordul Ardealului va trăi puternic, până la clipa desrobirii.

Iar în ce ne privește pe noi, cei rămași în casa părintească liberă, îngrijorările trebuie să dispară. Chiar de s'ar mai găsi obsedați ai ideii de distrugere a Bisericii noastre, conștiința românească îi va ști reduce la tăcere. Dacă certurile confesionale de două decenii — pe care le-a provocat și întezit gândul lor sectar — au fost nu numai un spectacol urât ci și păgubitor, continuarea lor, în zilele de urgie pe care le trăim, ar fi crimă națională de neiertat. Nenorocirile în care ne sbatem ne vor fi învățat doar' măcar atâta, că — trecând peste orice deschiliniri și deosebiri — trebuie să ne strângem rândurile, ortodocși și uniți, tineri și bătrâni, în jurul idealului național crâncen încercat, care nu poate fi dus la isbândă decât prin încordarea supremă a tuturor forțelor noastre la muncă ziditoare și la jertfă solidară. — Și, să nu uităm că, pentru frații de dincolo, Blajul este și rămâne inima dela care trebuie să capete putere și prin care ei se încopciază organic în circuitul vieții românești integrale. Este cu neputință ca acest rol al nostru să nu fie înțeles și să nu fie susținut de cei cari poartă răspunderea destinului neamului.

Să fim deci liniștiți și încrezători: misiunea românească a Bisericii noastre unite cu Roma e mai grea, dar și mai mare astăzi decât în trecut!

A. P.

INSEMĂRI

Ceva despre un „dictat” și despre un „arbitraj”

Două decenii ungurii au dus luptă dărză, impunătoare în felul ei, împotriva tratatelor de pace care au încheiat trecutul război mondial. În această formidabilă campanie revizionistă, *tratatul dela Trianon* nici din greșală nu l-au numit altfel decât „dictat”. Fiindcă, ziceau ei, acolo li s'a făcut judecată unilaterală; documentele prezentate de ei n'au fost băgate în seamă; s'a dat deci sentința cu călcarea principiului elementar care cere: audiatum et altera pars. Tocmai din acest motiv, hotărîrea ce s'a dat a fost nedreaptă și a creat situații imposibile. Ea a dat României populație maghiară de aproape un milion și jumătate suflete. — Același vecini ai noștri preamăresc, în schimb, „arbitrajul dela Vionat”,

care n'are nici o scădere și nici o maculă, afară doar' de lacuna — reparabilă, de sigur — că n'a dat întregul Ardeal pe care ea l-a cerut și continuă a-l răvni.

Perfidia ungurească este cusută și de astă dată cu ață albă. Ea uită, înainte de toate, faptul de temelie, că Ardealul n'a fost dat României prin tratatul dela Trianon. Ci conglomeratul nefiresc și de atâta vreme bolnav, care se chema Austro-Ungaria, s'a descompus în chip firesc, dela sine, în toamna lui 1918, neamurile robite până atunci luând în stăpânire regiunile în care locuiau și care erau ale lor. Ardealul, de totdeauna românesc, în adunarea dela 1 Decembrie, la Alba-Iulia, liber și suveran peste soarta sa, a decis unirea cu țara mamă, România. Mult mai târziu, în 1920, tratatul dela Trianon a consemnat în formă de act internațional o realitate peste care nu se putea trece, ea fiind conformă cu toate drepturile și principiile firești ce trebuie să călăuzească soarta popoarelor.

Dar unгурii nu sunt numai perfizi, ci și imprudenți. Slăvind „arbitrajul dela Viena” în opoziție cu „dictatul dela Trianon”, ei provoacă o comparație între cele două acte cu caracter internațional, fără a se gândi la concluziile, dezastroase pentru ei, la care se ajunge în chip necesar din această operație logică. — Eminentul buletin de presă „*Observator*” n'a întârziat cu răspunsul. În numărul său din 25 Sept. 1940, face judicios și senin această comparație, atât în ce privește forma, cât și fondul celor două acte istorice. Rezumăm, în cele ce urmează, cuprinsul și argumentarea acestui articol.

Mai întâi *forma*. — Ungurii aveau la Trianon o delegație puternică de politiciani și consilieri specialiști în problemele ce se discutau. Delegația a petrecut acolo vreme lungă, adunând material documentar impunător. — Insuși textul *proiectului* de tratat, care li s'a înmănat oficial la 15 Ianuarie 1920, îi cunoșteau în linii generale de mai înainte. Așa că ziua următoare contele Apponyi, invitat în fața conferinței, a putut ține un mare și strălucit discurs întru apărarea pretențiilor ungurești. După aceea membrii conferinței, cari l-au ascultat cu multă atențiune, l-au cerut o serie de lămuriri privitoare la *situația etnică* a teritoriilor în litigiu. — „Din fericire — scrie contele Apponyi în *memoriile sale* — aveam la mine admirabila hartă etnografică întocmită de Paul Teleki și, cu ea în mână, ocupând locul lui Lloyd George, am dat lămuririle care mi s'au cerut. Toți membrii principali ai conferinței s'au adunat în jurul meu și, cu ochii pe hartă, ascultau explicațiunile pe care le dădeam”.

După aceea, în curs de o lună, delegațiunea maghiară a prezentat Conferinței de pace un imens număr de *memorii* întru apărarea tezei ungurești. Tipărite, în 1920, de Ministerul de externe maghiar, ele dau trei volume puternice. În quart: unul de 663 pagini, al doilea de 583 și al treilea de 419 pagini. Volumele sunt însoțite de 27 hărți. Interesant, că în seria acestor *memorii*, consacrate studiului diferitelor aspecte și probleme în parte, unul, din 19 Ianuarie 1920, vrea să impresioneze cu „*primejdiiile care amenință catolicismul prin desmembrarea Ungariei*”, iar altul, din 20 Februarie, nu se sinchisește să atace problema minorităților din Ungaria, prezentată, se înțelege, în lumină neaoș ungurească. Toate aceste *memorii* și note au fost supuse unui studiu temeinic din partea comisiei speciale căreia i se încredințase cercetarea problemei maghiare. *Abla după aproape patru luni de studiu și documentări s'a fixat textul definitiv al tratatului, care s'a comunicat delegațiunei ungare cu scrisoarea din 6 Mai 1920 a lui Müllerand.*

Cum s'a procedat la Viena? — „În dimineața zilei de 30 August delegatul României a comunicat delegaților Axei hotărârea Consiliului de Coroană de a accepta arbitrajul lor. Pentru ora 13 (aceeași zi) au fost convocați reprezentanții ziarelor la Palatul Belvedere, să li se comunice sentința. Toată operația a adunat câteva ceasuri și în cursul ei delegații României au avut rolul simplu de a transmite guvernului dela București decizia delegaților Axei și de a iscăli”. Nu li s'a cerut și nu li s'a îngăduit nici un cuvânt lămuritor. Mai mult, adaogăm noi, la această oră, și încă înainte de a se fi rostit sentința, *hărțile cu noua frontieră erau tipărite gata*, în cantități mari, și așteptau pe reprezentanții presei risipite pe toate mesele din sală! — Așa se procedează într'un „arbitraj” elegant!

Să vedem acum: *fondul*. Tratatul dela Trianon a recunoscut alipiarea la România — săvârșită prin voința populațiunei românești și germane din Ardeal încă în toamna lui 1918! — alor 22 județe ardelenene, cu o populațiune totală de 5,159.704 locuitori (după recensământul oficial ungar din 1910). Dintre aceștia (după același recensământ, „obiectivitatea” căruia este arhicunoscută) 2.830,076 erau Români (în realitate, se înțelege, simțitor mai mulți!), 1,505.888 Maghiari (în realitate mai puțini!), 438.771 Germani, 182.294 Evrei și 202.675 alte neamuri. Numai în patru din cele 22 de județe: Mureș, Odorhei, Treiscaune și Ciuc, ungurii formau majoritatea populațiunei; în toate celelalte se găseau risipiți ca o minoritate fără importanță. Aceste patru județe secuiești, cu teritoriul lor de circa 15.000 km. pătrați, în care trăiau 489.588 maghiari și secui față de 137.974 nemaghiari, se găsesc la o distanță

de 265 km. dela frontiera etnicului maghiar, despărțite fiind de această linie prin masse compacte românești de aproape trei milioane suflete, întinse pe o suprafață de 86.885 km. pătrați.

Oricine cunoaște cât de cât configurația etnică a Ardealului, va trebui să recunoască dreapta judecată a „dictatului” dela Trianon, care consfințea o realitate firească, înfăptuită încă în 1918 prin însăși voința majorității zdrobitoare a populației de pe aceste plaiuri.

Prin „arbitrajul” dela Viena s'a dat Ungariei o populație de 2.459.521 locuitori, dintre cari numai 929.083 sunt Maghiari, iar restul de 1.530.438 sunt nemaghiari, și anume: 1.223.943 Români, 65.780 Germani, 139.405 Evrei și 101.310 alte neamuri. Ciudat și inexplicabil este, că s'au dat Ungariei teritorii cu masse compacte românești, județe în care populația maghiară este disparent de puțină. S'a dat *Maramureșul*, sacrificându-se 150.401 nemaghiari de dragul a 11.174 maghiari; județul *Năsăud*, sacrificându-se 136.655 nemaghiari de dragul a 7.476 maghiari; s-au sacrificat cei 169.942 Români din jud. *Someș* pentru a da Ungariei 33.870 maghiari; 192.821 Români și 16.010 Germani din *Sălaj* s-au robit de dragul a 107.662 Maghiari; la fel cei 178.523 Români și 9.530 Germani din jud. *Sătmar* pentru a se da Ungariei 74.191 Maghiari! După ultima statistică, verificată la 1 Ianuarie 1940, populația din teritoriile cedate Ungariei se ridică la 2.609.007 locuitori, dintre cari; Români 1.304.903, Unguri 968.064, Germani 72.109, Evrei 148.049, Ruteni 28.098, alte neamuri 87.184.

Acum, să judece oricine: care-i arbitraj și care-i dictat, cel dela Viena ori cel dela Trianon? Și dacă trăinicia tratatelor depinde de dreptatea pe care o fac, cât va putea dăinui „arbitrajul dela Viena”, față de cei 20 ani ai „dictatului” dela Trianon?! (ap.)

Bilanț deficitar

Toate păcatele se răzbună. Tembelismul și lăsatul cu doara, ca și neprevăderea când trebuie și poți prevedea, sunt și ele păcate. Și ca atari, când le vine scadența se răzbună.

Toată lumea noastră română ardeleană ar fi trebuit să se gândească la cele ce era de prevăzut că ni se pot întâmpla pe vreme mai lungă ori mai scurtă, date fiind atâtea împrejurări ce ne sunt vitrege. Și trebuiau luate măsuri să fim bine înrădăcinați și temeinic susținuți de forțe naționale probate în furtunile trecutului, ne apar de îndepărtat. Ne-am dat însă huzurelii, adormindu-ne cu frumusețe, și am lăsat să ne fie desființate și slăbimate redute cari atât

de bine ne-au prins odinioară. Frații noștri apucați sub stăpânirea străină trag acum amarul acestei păcătoșenii.

Cumpănind starea Românilor din Ardeal înainte de 1. XII. 1918 și după 15 Sept. 1940, d. Șt. Penes află că suntem în fața unui rușinos bilanț deficitar. Incestează numitul domn în „Gazeta Transilvaniei” realitatea care ne doare:

„Sub aspect politic și național: până la data de 1 Decembrie 1918, Poporul Român reprezenta un întreg bine încheiat. Se găsea într-o singură tabără, în Partidul Național Român, având drept conducători preoții, învățătorii și cărturarii, cu o autoritate și ierarhie bine stabilită. Acei Român, care se abătea dela disciplina acestei organizații unice, totalitare, naționaliste și creștine, era stigmatizat drept trădător și exclus din societatea românească, ori care ar fi fost treapta de cultură, rangul social și starea lui materială.

La data de 15 Septembrie 1940 Poporul Român, rămas în teritoriile rupte din trupul României întregite, era divizat — sub aspect politic — într-o sumedenie de tabere. Conducerea nu mai era unitară, autoritatea și ierarhia lipsea complectamente, iar prin expulzările cărturarilor, făcute de noua stăpânire, poporul român a rămas fără conducători.

Sub aspect social cultural:

Înainte de 1 Decembrie 1918 Poporul Român din Transilvania, deși era împărțit în două confesiuni (ortodocși și uniți), își avea Bisericele, Episcopiiile cu 2 Mitropolii și Școlile sale confesionale. Conducătorii acestor instituții, animați de idealul *Unității tuturor Românilor*, ajutați de fondurile adunate și de veniturile moșilor, pădurilor și altor averi pământești ale Bisericilor și școlilor, se întreceau, care mai de care să activeze mai stăruitor și care să producă roade mai pipăibile.

Alături de *Biserică și Școală*, Poporul Român mai avea: Asociația „Astra”, Societatea de Teatru, Reuniunile de meseriași, de comercianți și muncitori români, Reuniunile femeilor române, Reuniunile de cântări, Reuniunile agricole, plus o presă activă, dinamică și conștientă de menirea ei.

La data de 15 Septembrie 1940 Poporul Român — rămas în teritoriul rupt din trupul României — deși are și acum Bisericele și Episcopiiile sale și Despărțămintele „Astreii”, nu mai are la îndemână conducerea celor două Mitropolii. Este lipsit de Episcopi, alungați de nouă stăpânire, lipsit de fonduri, de moșii, de păduri risipite pe urma unor legiuiri necugetate. Este văduvit de Școlile confesionale, care au fost statificate, este lipsit de presă, de Reu-

niunile înșirate mai sus, pentru că nu mai sunt tolerate să funcționeze și pentru că meseriașii și comercianții români au fost despoiați de averi și expulzați*.

Cumplită lecție ne dă vieța. Dar obișnuită cum e și lumea noastră ardeleană mai nouă, să se lase îmbătută de sporovăeli patetice, cine știe dacă vom trage barem de acum înainte învățămintele reale ce se desprind din ea? (dn.)

Românii de peste hotare

Ne-am gândit prea puțin la ei. I-am părăsit, aproape. De ce? Nu prea știm. Am crezut, poate, că granițele dela Trianon sunt eterne și că, orice interes deosebit al nostru pentru frații rămași înafara lor, ar putea turbura pacea pe care o doriam cu sinceritate și de dragul căreia ne arătam gata la sacrificii. Probabil din toate câte ceva. Cert este însă că alții n'au făcut așa. Ci în vreme ce noi dădăceam cu grijă onestă minoritățile din țara noastră, Românii de sub alte stăpâniri au fost supuși unui regim nu numai de prigoană, ci de adevărată desființare națională.

Catastrofa la care nu ne-am așteptat va trebui să ne dea altă înțelegere și altă minte. Vom pricepe măcar acum, că adevărata valoare și adevărata realitate o constituie nu granițele politice, ci națiunea vie, puterea, sănătatea și conștiința ei. Granițele sunt țărături de râu, mai mult ori mai puțin artificiale, pe care însă apa mereu curgătoare le sapă, le lărgeste, le mută după trebuințele și mărimea ei. De acum înainte, prin urmare, grija noastră supremă, mai mare chiar decât gândul reîntregirii hotarelor sfărâmate, trebuie să fie nația românească de pretutindeni. Oriunde se găsesc frați de ai noștri, acolo suntem acasă. Pe toți trebuie să-i cuprindem în egală sollicitudine, pe toți să-i sprijinim în măsura nevoilor lor, în toți să aprindem conștiința clară a apartinerii la unica și marea familie românească. Această conștiință își va croi și făuri ea, în chip irezistibil, țară potrivită pe măsura puterii și drepturilor sale firești. Dacă însă ea lipsește, Statul, oricât de bine ferecat în hrisoave și tratate, se va descompune în chip tot atât de firesc și fatal.

Importanță și urgență deosebită capătă această obligație prin faptul că ciuntirea barbară a fruntariilor noastre a trecut sub stăpânire străină masse mari și compacte de Români, cari au trăit două decenii de viață liberă națională. Dacă e adevărat că-n tot răul este și ceva bine, apoi această tragedie poate avea și ea un mic folos: minoritățile românești de peste granițe au primit

spor de putere și au scăpat de primejdia înstrăinării. Dacă, bine înțeles, ne vom înțelege și noi mai bine decât în trecut datoria de a-i susține și sprijini. Ceeace va trebui să facem, fiindcă e vorba nu de câteva zeci de mii de suflete, ci de o treime a poporului românesc. Intr'adevăr, în Ungaria avem de aici înainte c. 1.500.000 frați; 3.000.000 în Rusia, (numărul românilor de peste Nistru, din republica moldovenească și alte regiuni ale Ucrainei se cifra, înainte de răpirea Basarabiei și Bucovinei, la c. 1.200.000); 180.000 în Bulgaria; 500.000 în Jugoslavia (Banat, valea Timocului, etc.); în Grecia 150.000 și 50.000 în Albania. În total, cifra trece de *cincl-milioane!* Nu știm care nație europeană ar putea apropia măcar proporțiile acestei tragedii.

Ea ne impune, cum spuneam, obligații grave. Ne deschide însă și perspective de nădejde. Nu există putere care, în veacul nostru, să mai poată înghiți sau desființa această populație, care și-a dovedit vitalitatea în vremuri de urgie mai întunecată decât cea de azi. Va trebui însă, neapărat, să-l ținem pe toți strâns legați de noi, cu o vie și activă conștiință a unității. E timpul suprem să se înființeze un *Institut* special, puternic și bine organizat — așa cum propune revista „*Parlamentul*” — care să se ocupe intens de soarta lor. Așa cum există în Germania pentru germanii dinafara imperiului. (ap).

NOTE LITERARE

Literatura în devenire

Și literatura se află astăzi la o mare răscruce. Poate în tainele misterioase ale prefacerilor vremii se construiesc tiparele viitoarelor înfăptuiri artistice. De sigur, împrejurările imediate nu sunt prea prielnice artei frumoase, dar chiar această perioadă de parțială sufocare a ei, va servi de atelier în care să se plămădească noile forme.

Așteptăm deci o învoire... Învoire însă nu înseamnă schimbare totală, bruscare a realităților cu scopul de a produce ceva nefălnit pân'acum, ceva care să amețească prin extravaganta noutății, ci învoirea înțelegem să fie o înprospătare a forțelor de creație pe linia valorilor specific românești, valori isvorite din o superioară înțelegere a rosturilor artei.

Trecutul popoarelor este cea mai grăitoare mărturie că din

rătăcirii se desprinde forța regeneratoare. La noi, în domeniul, literar, *Dacia Literară, Junimea, Sămănătorul, Gândirea*, nu sunt altceva decât izbucniri ale unei sănătoase energii românești, menite să stăvilească și zădărnicească anumite tendințe — conștiente sau inconștiente — care se găseau sau alătura, sau de-a-curmezișul urcușurilor rodnice. Rătăcirile la început au fost mai mult inconștiente, produse ale stângăciei și lipsei de experiență, firești oricăror începuturi, mai apoi s'au încheșat în perfectă cunoștință a țelurilor, atitudini dârz potrivnice unei sănătoase afirmări a sufletului național. Îndesebi complexitatea haotică a evenimentelor de după război a fost conjunctura cea mai favorabilă credinței că *mucegăturile* s'ar putea preface în flori plăcut mirositoare. Și s'a produs cea mai amarnică rătăcire, care făcea să fiarbă în acelaș cazan satanic cele mai monstruoase aberații, alătura de firave și inconștiente nevinovății. Iar răul se încuibase sus de tot... *Revista Fundațiilor Regale* devenise din nefericire expresia oficială a destrămării ființei noastre pe plan literar. Nu se observa nicio mână grijulie care să aleagă bobul curat, în schimb străduințele pornite din gânduri curate erau surghiunite sau nesocotite.

Astăzi, în încheștarea dintre națiuni se definesc contururile noilor forme de viață. Neamul nostru s'a lăsat surprins și aproape strivit de evenimente. Și aceasta nu numai din pricina împrejurărilor neprielnice, dar mai ales fiindcă osatura statului nostru a fost adânc infectată de microbul imoralității. Când s'a deslănțuit uraganul, a trosnit în toate încheieturile și s'a prăbușit sub povara păcatelor, siugura-i manifestare fiind dovedirea neputinței.

Cauzele destrămării morale? De sigur, complexe și multiple. Nu trebuie însă neglijată importanța literaturii. Dacă climatul moral în care ea se complăce, poate fi socotit ca o expresie a stării generale de spirit, nu poate fi negat însă faptul că literatura contribuie și ea în mare măsură, dacă nu chiar la provocarea, dar cel puțin la adâncirea unei situații generale de desagregare. De aceea ne așteptăm ca și literatura să se resimtă de suflul de dârză ținută morală, care caracterizează elanurile unei generații de sacrificiu. Cruntele rătăcirii ale trecutului apropiat să fie și pentru literatură prilej de cutremurătoare izbucniri spre orizonturi înșorite, unde frumosul să strălucească în toată splendoarea lui curată. În felul acesta ea va fi o mărturie a sincerității avânturilor desinteresate și în acelaș timp un sprijin la reconstrucția sufletească, situându-se prin aceasta pe linia celei mai sănătoase tradiții românești.

Dionisie Popa

Ionel Teodoreanu :

Tudor Ceaur Alcaz, Vol. I.

Un nou roman plin de lirism și patetic. Cântec cu vibrații sonore și dulci din coarda strunită a sentimentalului. În el trăiește d. Teodoreanu cu bogățiile stilistice, cu jocurile de cuvinte și cu ingenioasa intrigă, care-l caracterizează.

Ne-am obrșnuit să nu căutam în romanele d-lui Teodoreanu viața, sbuciumul și surprizele ei. Realizarea acestei vieți cere lepădare de sine, o însușire și apoi o exteriorizare obiectivă a realității. Pentru dl Teodoreanu un roman nou este un nou prilej de a se desvălui.

În *Tudor Ceaur Alcaz*, conflictul epic este disparent. Tinereța lui Tudor, vlăstar al familiei Alcaz, cu strălormările ei sufletești, capricioase și cu alunecări de suprafață, se desfășoară în ritm de bogată poezie. Coca Duduș, copilul răsfățat al Domniței, opus prin fire tatălui său Andronic și portretelor rigid boierești din galeria Alcazilor, trece prin intermediara viață, meditativă și plină de misticism, a Fratelui Tudor — datorită unui capriciu sau frământărilor sufletești, nu știm — spre a ajunge cu ajutorul prearealei Nina Tomaș în făgașul tradițional al familiei, adevăratul Tudor Ceaur Alcaz, pentru cunoașterea căruia așteptăm volumul al doilea.

Deși romanul în intrigă și personajii nu ne aduce nimic nou, nu lipsește nici Samuel Fișig, preferatul misit evreu, ne dă momente de incântare prin folosirea elementelor de fantezie și stil. Doar paginile pline de didacticism și retoric, în care Nina Tomaș convinge pe Tudor de efemeritatea sentimentelor lui față de ea, de obligațiile față de neamul Alcazilor și țară, introducând și întâmplări politice de actualitate, ne coboară în lumea prozaicului. Și, mai ales, în stilul pur, eufonic și ornamentat, al d-lui Teodoreanu, nu are ce căuta cuvântul c., lipsit de orice incântare fonică și imaginativă.

Credem că d. Teodoreanu vrea să fie citit, nu să se vulgarizeze.

V. Stancliu

C R O N I C I

Ostenitori pentru unire

Oameni pătimiși, cari au pus ambiția lor mai presus de voia Domnului, au înstrăinat, apoi au rupt Răsăritul creștin de Apusul drept-credincios. S'au aflat însă în toată vremea suflete simțitoare, pe cari le-a durut această ruptură și au muncit pentru încetarea ei. Unii cu graiul. Alții cu scrisul.

Din parte răsăriteană, și încă grecească, s'a erătat sărguincios și înțelept lucrător pentru apropierea fraților desbinați, prof. *Ioan Karmiris*, dela facultatea de teologie ortodoxă a universității din Athena. Acesta a luat asupra-și sarcina de a traduce în limba neogrecă monumentală operă *Summa Theologica* a Sf. Toma de Aquino. Asta încă din 1935. Nu de mult a și isbutit să scoată de sub tipar al doilea volum din lucrarea întreprinsă, spre mulțumirea tuturor celor buni și înțelegători, ediția din veac. XV, în tâlmăcirea Fraților Cydonios, ne mai fiind azi accesibilă.

În prefața vol. I, prof. ortodox athenian se ocupă cu personalitatea extraordinară a Sf. Toma și cu influința lui asupra cugetării filosofice și teologice a Apusului. Totodată stăruie asupra rezonanțelor sistemului tomist în teologia Bisericii răsăritene și asupra raporturilor dintre filosofia aristotelică și teologia ortodoxă, precum și asupra Sf. Toma de Aquino. Totul e susținut temeinic, cu vast și select aparat critic. Și fără patimă sectară. Dimpotrivă: cu multă dragoste de adevăr și superioară înțelegere creștină.

Din parte apuseană e de remarcat tot ca ceva recent, apariția alor trei volume de *Viață a Sfinților apuseni și răsăriteni*, scrise în grecește de italianul *P. Russo*, călugăr asumpționist. Cu totul vor fi douăsprezece la număr volumele cuprinzând pomenirile Vieții ale Sfinților, alcătuite în temeiul cercetărilor întreprinse cu priceperea și seriositatea cunoscută, de Bolandiști. Lucrarea aceasta, precum spune *Osservatore Romano* (7. VIII. 40), s'a bucurat de o primire foarte călduroasă. (n).

Sfârșitul lui A. Loisy

La 1 iunie c. s'a săvârșit la Paris, în vârsta de 83 ani, *Alfred Loisy*. — Numele pare cunoscut. De departe însă; ceva straniu pare a se lega de el. A, da: ceva cu „modernismul”, rătăcirea pe care a fulgerat-o în leagăn clarvederea lui Pius X. — Acesta e omul: părintele modernismului, cel mai dărz luptător al ereziei, încăpăținat până la sfârșit. Drumul vieții lui — pe care-l descrie „*Osservatore Romano*” 29-6-40 — este tipic. A fost așa, ca atâția alții dintre ereziarhii veacurilor, la cari s'a mutat acum. Strălucire intelectuală rară, lum de glorie gălăgioasă și trecătoare — apoi uitarea, marea uitare, care se așterne peste cimitirul rătăcirilor omenești.

Născut în Ambrières (desp. Marna), Loisy intră de copil în seminarul din Châlons, unde se distinge prin cuernicie pasionată. Numai mai târziu, pe neobservate, cade în *intellectualismul exagerat*, care a fost păcatul lui de căpetenie. — Minte strălucită

și pregătire temeinică, la 1881 îl vedem profesor de I. ebraică și științele Scripturii la „Institutul Catolic” din Paris, de unde însă trebuie să plece în 1893 din pricina ideilor sale mai mult decât îndrăznețe. De-acum începe marele sbucium. După șapte ani, 1900—1904, e profesor la „Ecole des Hautes-Études”; din 1909-1932 la „Collège de France”. Încă în 1903 unele scrieri ale lui sunt puse la Index; în 1908 e excomunicat. Lupta nefastă o duce înainte, mai ales prin revista „Revue d'histoire et de littérature religieuses” (1910). În 1932: toate scrierile la Index. — Cu tot lungul răgaz ce i-a dat pentru pocălnță, moartea l-a găsit totuși neîmpăcat cu biserica pe ereziarhul care și-a supraviețuit cu mult eresia.

Pentru istoria sufletului lui, și pentru cunoașterea luptelor teologice ce le-a dus, sunt deosebit de instructive cele trei volume de memorii publicate în 1931: „Mémoires pour servir à l'histoire religieuse de notre temps”. — De aci se vede limpede, că Loisy a fost victima științismului din veacul 19. L-au vrăjit și pe el, ca pe alții, sclipitoarele superstiții ale vremii: credința în atotputernicia științelor exacte, închinarea la rațiunea idolatrizată și deșarta suficiență a unei morale autonome. Din aceste „principii” voia el să „explice” și Biserica ducându-o, firește, în cele din urmă la destrămare. Dar Spiritul Sfânt veghează. Capul infalibil al creștinismului a prins, în volbură frazelor încurcate și vapoaze, răstăcirea periculoasă și a distrus-o înainte de a fi putut prinde rădăcini. Astăzi nici că se mai vorbește de ea. Nici duhul veacului nu-l mai este prielnic. Științismul a murit. Cine mai crede astăzi în atotputernicia științelor? Iar rațiunea, idolul de ieri, e biată cenușotcă în acest veac de divinizare a forței și energiei.

Loisy a rămas înfrânt. De ce? „Pe

atunci — scrie el în memorii — n'am priceput atât de limpede ca astăzi, de unde țâșnește adevăratul izvor de putere a religiei. Eram ocupat prea unilateral cu slăbiciunile catolicismului și cu primejdiiile ce-l amenințau din partea intelectului scrutător. Pericolul acesta nu s'a micșorat. Există însă fluvii de putere, a căror intensitate eu n'am cuprins-o. Noi vedem de obicei numai fața din afară a lucrurilor. Totuși, în dosul lor stă o putere, care nu-și desvăluie pe seama noastră misterul”. — Loisy și-a dat seama, în cele din urmă, că creștinismul nu poate fi distrus prin nici un fel de progres al științei. Ceeace n'a înțeles însă până la sfârșit, ceeace n'a voit să înțeleagă, este adevărul, că creștinismul este în ultima analiză mister, o realitate supranaturală, pe care rațiunea n'o poate „explica” pe deantregul.

Durerosă este și căderea morală care și la Loisy, cum se întâmplă de obicei, a ținut pas cu rătăcirea dela credință. Deși conștient apostat, el celebrează totuși liturghia până în 1906, când în sfârșit a trebuit să constate: „Atitudinea mea mi se pare din ce în ce mai mult o pură comedie”. Scopul lui fusese să distrugă dogma spre a salva morala, făcându-o demnă de om; fiindcă Biserica și-a împlinit rolul ce l-a avut, de educatoare a omenirii, acum e timpul să se dea la o parte. Dar Biserica a rămas; modernismul a murit. Tocmai fiindcă era în el — cum a remarcat Loisy însuși mai târziu, în „Choses passées” — prea multă rațiune și prea puțin entuziasm religios.

De încheiere, „Osservatore Romano” observă, că fiecare viață se termină în mister; în zona neutrală dintre timp și veșnicie încă nu a pătruns nimeni. Nouă nu ne rămâne decât speranța în mila fără margini a lui Dumnezeu care va face pe atât

de talentatul și atât de rătăcitul teolog, să înțeleagă măcar acum adevărul pe care a crezut că trebuie să-l combată în viață cu atâta neadormită înverșunare. (a).

Franța antimasonică

Un decret lege publicat în Monitorul Oficial în luna August c. isgonește hidra masonică din întreg imperiul francez. Averele fabuloase a hidrei trece Stat care va împărți-o populației necăjite.

Francmasoneria — această societate secretă, de origine iudeoprotestantă, importantă în Franța din Anglia în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, a cauzat națiunii franceze cele mai groaznice dezastre ce le-a putut cunoaște. Francmasoneriei se datoresc revoluțiile din 1789 și 1870, precum și nenorocirea din Iunie 1940.

Dela intrarea ei în Franța, hidramasonică n'a urmărit decât despușerea Bisericii de toate forțele sale vii. Și pentru a-și ajunge scopul, a întrebuințat cele mai satanice mijloace ce-și poate închipui o minte bolnavă: a scos pe Hristos din școală, tribunal și armată; a închis gura învățătorimii care propovăduia înveretului datorii față de Dumnezeu, lăsând astfel educația fără fundament religios-moral; a desorganizat familia creștină, legiferând divorțul și amorul liber; a împiedecat recrutarea slujbașilor altarului și le-a smuls din mână bucășica de pâine și i-a despolat nu numai de libertatea evanghelică, ci și de cea cetățenească; a infiltrat în poporul de jos ura față de tot ce-i sfânt, discreditând prin calomnii ordinare viața clerului. A despolat Biserica de bunurile sale: seminarii, școli, case parohiale, reședințe episcopale, biserici, capele, azile, spitale, orfelinate, mănăstiri etc. A apucat altare, a profanat biserici schimbându-le în căr-

ciume, muzee, și chiar crescătorii de porci, cum s'a întâmplat cu capela feimoasei mândstiri *La Grande Char-treuse*. Și cine ar putea înșira toate crimele săvârșite de francmasonerie contra Bisericii pe pământ francez? La acestea să se mai adaugă nenumăratele nefericiri sociale, politice și economice pe care le-a înduret nobila națiune franceză din partea francmasoneriei, timp de două sute ani încoace.

Mulțumită înțelepciunii conducătorilor săi de astăzi, *Franța*, și întreg imperiul francez, a putut să se scape de jugul rușinos al masoneriei în care a fost vârată cu vădite tendințe de descreștinare și desromanizare. Regăsindu-și libertatea evanghelică, fiica întâiu născută a Bisericii va lucra din nou cu un elan mereu crescând la propășirea religioasă, morală, culturală și chiar economică a întregii omeniri. (Ioan Vultur)

Chirurgia și suflet

În medicină, materialismul a fost lungă vreme atotstăpânitor. În chip deosebit chirurgii își făceau o glorie din constatarea sfidătoare, că au tăiat atâtea sute și mii de trupuri omenești, și bisterul lor n'a găsit nicăiri acea misterioasă forță careia preoții îi zic suflet. — Vremile s'au schimbat; sufletul a rămas. Incep a-l găsi, în sfârșit, și ucenicul lui Esculap. Și, între ei, chirurgii înșiși. Nu callele, firește, ci maeștrii. Așa, înaintea tuturor *Dr. Ferdinand Sauerbruch* dela Berlin, cunoscut și recunoscut fără contestație ca întâiul pe glob în această știință. Ca o contribuție la a 65-a aniversară a nașterii lui, „*Schönere Zukunft*“ (4—8—40) spicuește câteva mărturisiri de hotărâtoare greutate ale marelui savant (pe care le citează din cartea lui Otto Eberhardt: „*Zeugnisse deutscher Frömmigkeit*“).

Într-o conferință pe care a ținut-o

În fața Societății Germane de Filozofie, despre „Esența și sensul durerii”, celebrul profesor spunea: „Mai rodnică, decât orice cunoaștere filozofică este credința înfiptă în adâncurile sufletului. Numai aici, în credința creștină, își găsește durerea și suferința, ca o împreună-pățimire cu Hristos, caracterul său salvator. Durerea în concepția creștină, este înțeleasă ca o înțeleaptă și sfântă rânduită a lui Dumnezeu, care ne încearcă, și mai ales ca un mijloc pentru formarea și desăvârșirea caracterului creștin”. Altă dată, în Octomvrie 1935, dezvoltând tema „Medicul și pastorația”, Dr. Sauerbruch, declara, între altele: „Nu există adevărată artă medicală fără o smerită încopciare în Dumnezeu, născută dintr-o serioasă concepție de viață. Din această smerenie crește marea putere pe care trebuie s'o avem pentru a ne putea împlini chemarea (de medic) cu întreaga răspundere față de bolnavul singuratic și față de naștunea noastră. Și știu că vorbesc în numele multor medici din toate timpurile când declar, că trupul și sufletul sunt o singură unitate... O altă mărturisire aș vrea să fac pentru pastorația dela patul bolnavilor în cel mai larg înțeles al cuvântului. Suntem de părerea că această pastorație este posibilă și necesară în cadre cât se poate de largi. Preotul trebuie să intervină aici cât se poate de adânc, și să dea tot ce poate. În ceasul din urmă își trece examenul critic rodnicia adevăratei pastorații: pastorație, care nu isbutește să înalțe actul ultim al unei vieți de om, nu e pastorație. Cel din urmă serviciu făcut unui muribund trebuie să facă din moarte nu un chin, ci eliberare, și o mântuire; fiindcă moartea, în definitiv, este totdeauna o mântuire”. — Și iarăși, în o altă conferință ținută la politehnica din Hannover, despre e-

voluția gândirii medicale, aceiași savant spunea că „științele naturii, ca orice știință exactă, trebuie să ducă neapărat la umilință în fața lui Dumnezeu, celui necuprins. La fel adevăratul medic va privi toate domeniile cercetărilor sale cu eernitate, cu încredere în sine cu mândrie, cu toată independența, dar totdeauna cu adâncă smerenie față de Dumnezeu”.

Ar fi bine să audă acest glas mulți din doctorii noștri, crescuți în școala primată a materialismului ateu (a.).

Opreliște la timp

Ce-i prea mult, nu-i sănătos. Ba e chiar potrivit oricărui bine aici pe pământ: Omne quod est nimium, vertitur in vitium.

Adevărul acesta stă și pe tărîmul duhului, nu numai pe al materiei. Ceace-i excesiv și excentric, nu mai e pietate sănătoasă, ci caricatură și caraghioslăc ce duce la compromiterea evlaviei și cucerniciei serioase și întremătoare.

Biserica Romei înțelege să pună la punct repede și prompt orice abatere de această natură. Cum a făcut și în toamna anului trecut (25 Noemvrie 1939) când, printr'un decret al Sf. Oficiu, s'a interzis așa zisul „Rosariu al celor Cinci Râni ale Domnului” Care opreliște este a se înțelege așa:

A trecut din gură în gură vorba, că Mântuitorul ar fi făcut monahiei franceze visitandine Maria Chambon, în niscal vedenii ale acestela, anumite îdgăduințe, speciale, pe seama celor cari vor recita un rosariu ce-i era în chip deosebit drag numitei călugărițe și era închinat Sfințelor Râni ale Răscumpărătorului. Vorba a prins, și obșnuința noului rosariu așidera. Până când a prins de veste și autoritatea supremă bisericască în drept să judece în chestii de a-cestea. Care a apoi nici n'a întârziat, să pună zăgaz nouei mișcări pietiste

Rosariul pomenit nu este a se identifica cu cel pe care îl recitează Părinții Pașioniști și care poartă și el numirea de „Rosariu al Sfințelor Râni”. Și nici nu este a se crede că Sf. Oficiu ar fi oprit cinșirea Sf. Râni ale Domnului. Opreliștea respectivă privește numai și numai forma pietistă atribuită Sorei Marta Chambon. — Așa a declarat Sf. Oficiu la o întrebare ce i-a fost pusă în vara acestui an de vladăicul austriac al Linzului. (n).

Lauda Mercedarilor

Anul acesta s'au împlinit șapte veacuri de când au suferit moarte de mucenici, pentru crezul lor creștin, *Raymundus Nonnatus* și *Serapion*, cari sunt cei dintâi din lunga serie de martiri ai ordinului Mercedarilor. Sf. Părinte Pius XII a ținut să adreseze, din acest prilej, o Scrisoare apostolică Superiorului general al ordinului pomenit, făcând lauda celor doi eroi ai credinței și ai iubirii creștine nemincinoase, și aducând elogii și activitățile tagmei căreia i-au aparținut dânsii.

Și asta pe drept cuvânt. Pentru că ordinul Mercedarilor, înființat la 1218 de Sf. Petru de Nolasco, cu scopul de a răscumpăra robi din mâinile Saracenilor, și-a câștigat, cu adevărat, merite nepieritoare în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. După date vrednice de crezământ, neînfricații și jertfelnicii lui duhovnicești ai Sf. Petru de Nolasco, au scăpat din robia păgânului nu mai puțin de 500.000 de creștini, pentru cari au plătit sume grele bănești ce ating cifra de 2 miliarde Lire italiene, în valoarea de azi a banilor. — Ostenelile și primejdiile de multe feluri ale acelor apostoli ai iubirii frățești întru Hristos Domnul cine va fi însă în stare să le înșire?

Preamărind jertfa vieții celor doi mucenici, și pomenind realizările ca

ritative ale cinului din care au făcut dânsii parte, Vicarul Domnului, în Scrisoarea sa din 15 Iulie c., dă expresie dorinței de a vedea și lumea de azi înțelegătoare în fața pildelor care îndeamnă la iubire, pace și respect împrumutat între singuratici și între neamuri, nu la ură și prigoană. Ordinul Mercedarilor a înțeles acest adevăr de temelie al creștinismului și l-a trăit din plin dintru începuturile sale și până azi în afară de ceea ce au făcut și pățimit pentru robii apucați pe mâna Saracenilor, mulțime de mercedari și-au cheltuit doar viața ca păstori sufletești pe galere, între sclavii osândiți de justiția statelor creștine, iar alții s'au topit în slujba misionară pe meleagurile Americii de Sud, unde-i doriște Cristofor Columb, și unde activează și acum. — Fie ca această pildă să aște urmare, după cum dorește și Capul creștinătății nelimpunat. Și cu el orice bun creștin. (n).

Încă o evangheliie ?

Firește că-i vorba de o evangheliie apocrifă. — Anul acesta, în Aprilie, istoricul italian Msgr. *Giovanni Galbati*, în cursul cercetărilor sale prin secțiunea antică orientală a Bibliotecii din Milano a dat, într'un codice vechiu arab, peste textul unei evanghelii apocrife a sf. Ioan, necunoscută până acum.

Evangheliia aceasta, cum încrestează prof. *Dr. M. Șesan* în „Tribuna” (18. VIII. 40), cuprinde 270 pagini și e scrisă în limba veche siriacă, pe hârtie mătăsoasă. Cuprinsul ei învederează, nu se poate mai limpede, spiritul creștinismului primar și purtând pecetea caracteristică a scrierilor sf. apostol și evanghelist Ioan. De aceea i-s'a și dat, deocamdată, titlul de: *Evangheliia apocrifă a Sf. Ioan*. Propriu acestei evanghelii este faptul că aduce în-

tâmplări și parabole din viața Mântuitorului cari nu se află în nici una din evangheliile canonice.

Intrebarea care se pune, oarecum, de sine, e aceasta: Să fie înmănușchiate, oare, aici, fapte de acelea ale Răscumpărătorului, la cari face aluzie sf. Ioan Evanghelistul: „Și sunt și multe altele, câte le-a făcut Isus, cari de s'ar fi scris câte una, mi-se pare că nici în lumea întreagă n'ar încăpea cărțile ce s'ar fi scris (Io. 21, 25)? — Rămâne să se vadă la ce tucheleri vor ajunge specialiștii ce se vor ocupa negreșit cu textul acestei evanghelii apocrife. Despre care — lucru ciudat — nu se află, dealtfel, nici o aluzie sau știre la vechii Părinți Bisericești. (n).

Puterea cărții

Tema rămâne actuală până la sfârșitul veacului. Până când va fi om pe pământ, cartea îi va fi tovarăș nedespărțit. Îi va fi dascăl și sfetnic. Bun ori rău, dupăcum o va ști alege. În tot cazul, factor esențial în formarea vieții, individuale și sociale deopotrivă. De acea Biserica se ocupă cu atâta stăruință de problema cărții bune. De aceea se vorbește mult despre ea de pe amvoanele noastre și este lectura credincioșilor un punct esențial în grijile pastorației moderne. Nu odată Vicarul lui Hristos însuși a arătat binefacerile și primejdiiile slovel. Mai ales a celor tipărite. Arareori însă vreun Pontific a găsit cuvinte atât de luminoase pentru a tâlcui gândul Bisericii, ca acum de curând *Pius XII*.

„Cuvântul vorbit — a spus Sfântul Părinte în fața unui mare număr de pelerini adunați în audiență generală („Osservatore Romano” 1—8—40) — este ca un lămpăș; în noapte și furtună el este suficient să ne arate calea cea bună. De altă parte, o izbire de fulger poate omorî pe călătorul imprudent chiar și pe

drumul cel mai sigur. Așa este efectul cuvântului bun și a celui rău. Cartea lucrează mai încet; dar înrăurirea ei durează vreme lungă. Este ca și jarul care continuă a morni sub cenușă până ce izbucnește dintr'odată în vălvătaie, care încălzește ori distruge. Astfel cartea este azi lămpă în sanctuarul familiei voastre, gata oricând să ducă credincioși spre oaspele divin din chivotul altarului; ori este vulcan ale cărui puteri distructive din adâncuri poate prăbuși în moarte și ruine o-rașe întregi. Voi lubiți, și cu drept cuvânt, vorba cinstită și dreaptă; tot așa trebuie să căutați cartea bună și să urgisiți pe cea rea”.

Sfântul Părinte a vorbit pentru toți. Și pentru noi. (a).

Cifre uluitoare

Într'o vreme când ar fi trebuit să cruțăm cu sgarcenia banul, respectiv să-l cheltuim pentru înzestrarea armatei și pentru arzătoare nevoi culturale-sociale, la noi s'a făcut o păcătoasa risipă cu visteria obștească. Prof. I. G. Vântu, ajuns primar al Capitalei sub actualul regim, a instituit o comisiune de anchetă, care să verifice lucrările municipale din ultimii zece ani ale Bucureștilor. Celea ce s'au dat publicității — și să nu se uite că e numai o parte din ceea ce este a se cerceta și descoperi — sunt deadreptul înspălmântătoare. Dar să lăsam cifrele să grăiască pe limba lor:

Imobilul — spune comunicatul oficios — *Brâncoveanu*, din șos. Jianu, a fost cumpărat pe suma importantă de 83.481.612 lei, pentru rest angajându-se redevențele Primăriei dela S. T. B. pe un termen de doi ani. Acest palat, cumpărat la data de 22 Iulie 1940, urma să fie folosit pentru „primirea oaspeților străini ai Capitalei”, în timp ce Primăria munici-

piului nu are încă niciun palat pentru serviciile sale, diferitele servicii ale primăriei fiind răspândite în tot Bucureștiul și, în multe cazuri, în locașurile și neîncăpătoare.

Pentru organizarea „Lunii Bucureștilor” s’au cheltit următoarele sume: în anul 1935-1936, 38.103.700 lei; în anul 1936-1937, 28.847.854 lei; în 1937-38, 11.113.156 lei; în 1938-1939, 7.998.398 lei (suma nu este exactă, registrele aflându-se la Curtea de Conturi); în 1939-1940, 24.533.440 lei; în 1940-1941, 30.750.781 lei, — în total 141.441.329 lei. Trebuie ținut seama că în buget era alocată anual numai suma de 7.000.000 lei.

Cu prilejul degajării *Pteții Palatului Regal*, s’au făcut următoarele exproprieri:

Imobile dăruite și achitate: 761 milioane 055.250 lei.

Imobile dăruite și neachitate: 8.640.810 lei.

Imobile nedăruite și cu prețul fixat definitiv prin justiție și neachitate: 50.866.380 lei.

Imobile ce urmează a fi dăruite pentru deschiderea bd. Știrbei Vodă, evaluare făcută de serviciul respectiv al Primăriei, circa 125.000.000 lei.

Imobile ce urmau a fi expropriate pentru piața Palatului Regal, cuprinse între străzile Franklin—N. Golescu, Boteanu și Calea Victoriei, evaluate de serviciul respectiv al Primăriei, circa 450 milioane lei, în total 1.395.563.440 lei.

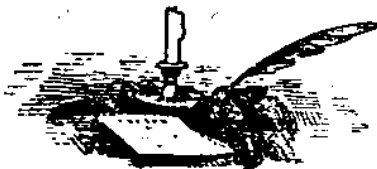
Să se noteze că, în ce privește aceste două ultime sume, dat fiind că este o evaluare economică, făcută de serviciile Primăriei, ele urma să fie sporite cu aproape 50 la sută. Comentariile sunt de prisos. (n).

Arhimandrit rus convertit

Arhimandritul rus ortodox *Nicolae* — după cum e informată revista *Keleti Egyház* (Sept. 1940) — a fugit în Shanghai (China) din fața prigonitorilor bolșevici. Acolo s’a ocupat cu pastorația rușilor emigrați. Între timp a intrat în legături și cu lumea catolică aflătoare în acele părți. Sfârșitul a fost acela, că a mărturisit și el crezul catolic, păstrându-și ritul răsăritean.

După ce a făcut acest pas, de sine înțeles că n’a mai putut sluji la altar ortodox. S’a mângâiat însă slujind după ritul său paleoslav în biserică latină. Asta până când Părinții lezuiți, misionari în acele părți de lume, i-au făcut rost de o sală vastă pe care, ajutat fiind și de episcopul catolic eparhial, a prefăcut-o în biserică după toată rânduiala tipicului răsăritean. În scurtă vreme au călcat în urmele arhimandritului *Nicolae* și alții: numărul lor s’a ridicat la cinci sute.

Astăzi Preacuviosul *Nicolae* se află în Roma, în „Collegium Russicum” unde se pregătește pentru apostolia ce-l așteaptă în patria sa, pe care nădăjduiește că Cel de sus nu va întârzia s’o izbăvească de năpasta bolșevică. Cum nădăjduesc și alții. (n).

BIBLIOGRAFIE

NICOLAE BOGDAN: Funcțiunile istorice europene și creștine indeplinite de Națiunea Română. Colecția Iustinian, București.

Asistăm neputincioși la cataclismul european. Cultura alor două milenii este în prag de prăbușire. Civilizația, rodul acestei culturi, își deslănțue puterile distructive, în vârtej de apocalips.

Unde vom ajunge? La un nou ev mediu, în care Dumnezeu să fie înlocuit cu masa, la o snpremație a elementelor de cultură asiatică sau la o purificare și înălțare în sens creștin? Ne va lămuri viitorul aproplat.

Cercetători ca O. Spengler, H. Massis, Berdiaeff, Ch. Nicolle, L. Bauer, au înregistrat simptomele unei crize a culturii europene și au încercat să pătrundă cauzele care în mod fatal aduc declinul acestei culturi. Dacă explicațiile lor, bazate pe credințe și idealuri deosebite, sunt divergente, un punct comun îi unește, admitând ca un element disolvant lipsa de unitate a culturii europene.

În vitrina românească, alături de cartea d-lui P. P. Negulescu *Destinul omenirii*, care aduce o originală vedere, reducând problema destinului omenirii la problema omului egoist și amoral, incapabil de a se adapta schimbărilor postbelice, a apărut mai nou studiul d-lui Nicolae Bogdan: *Funcțiunile istorice europene și creștine indeplinite de Națiunea Română*.

Este o carte mai mult de intuiție și sugestii decât de documentare. Dar, prețioasă prin unicitatea ei.

La baza cărții stă concepția teandrică a istoriei, pe care autorul și-o însușește după ce face o revizuire justă a concepției morfologice, susținută de materialismul

istoric, în deosebi de Oswald Spengler. Istoria este, deci, o realizare cosmică a unei intențiuni divine nu un accident fortuit, o rezultată întâmplătoare a jocului fenomenelor.

Culturile istorice sunt și ele elemente ale planului divin. Creațiunea divină manifestându-se, atât în natură cât și în istorie, prin diversitate, regăsirea în divinitate se face nu suprimând diferențierile ci accentuându-le, spre a le articula într-o armonie organică supremă.

Prin apariția lui Hristos, cu învățătura și morala sa dumnezească, locul culturii apoliniene îi ia cultura magică, specific creștină. Această cultură, care a stăpânit întâiul mileniu creștin, a fost stingerită în acțiunea sa mântuitoare de spiritul luciferian al unor pseudo-creștini. Aceștia sunt acuzați că au nimicit personalitatea omenască, au tiranizat popoarele asiatice, asmuțindu-le împotriva a tot ceea ce este european și mai ales au sfâșiat unitatea organică și erarhică a credinții. Pseudo-creștinismul, reprezentat prin bizantinism — precumpănirea exagerată, cu tendința de a deveni absolută, a formelor uscate și moarte, asupra conținutului viu al realităților istorice — prin nimicirea organicității creștine a făcut să ispășească zeci de milioane de laici nevinovați, morți în chinuri groaznice, păcatele capitale ale unor pseudo-clerici de teapa unui Foflus sau Cerularios și alții asemenea lor: care au înțeles să slujască mai mult orgolul luciferian al unor seminții im-

potente și degenerate, decât mântuirea creștină prin unitate, iubire și respect reciproc.

De fapt, cultura creștină în întâiul mileniu era unitară tocmai în diversitatea ei. Cele două aspecte, cel mediativ și de imaginație al răsăritului și cel activ și creator din apus, se completeau reciproc, întregindu-se armonios. Ambiția bizantină, prin schisma orientală, a distrus această armonie. *De atunci de câte ori în Occident se ridică deasupra freamătului confuz al mulțimilor câte un popă sau câte un împărat de talia unui Grigorie al VII-lea sau a lui Othon I-lea, capabili să polarizeze puterile creatoare ale celor din jurul lor, în Bizanț sporea năpraznice animozitatea antieuropeană și încordarea distructivă a partidei pseudo-ortodoxe.*

Pe la 1054, prin Cerularios se produce ruptura definitivă între cele două lumi creștine, nu spre câștigul vreuneia din părți, ci spre durerea imensă și spre neașteptatul martiriu al întregii Creștinătăți ... *În această schismă fatală, provocată din rațiuni de un egoism senil, inspirată de duhul luciferian al truștel și al morții, de niște spirite pe cât de sterile pe atât de pătimase, ce uzurpase nu numai imperiul roman de răsărit, dar Ortodoxia însăși, își au tăvurul toate rădăcirile spirituale care au bătut Europa cu efecte mai cumplite decât ciurma, toate invaziile, toate măcelurile fratricide și toate revoluțiile demente care ne-au pângărit istoria în decursul celui de al doilea mileniu.*

Al doilea păcat săvârșit de bizantinism, ale cărui urmări tragice le simțim noi astăzi, este stăvilirea elementului latin-răsăritean sau pre-român, iar mai târziu a celui român, în exercitarea chemărilor sale divine și istorice. Acest element, înzestrat cu puteri creatoare și războinice neobișnuite, tână în construcția lui spirituală era singurul rostuit să apere cultura creștină a răsăritului. Câtă vreme el a avut

conducerea, imperiul a atins culmi de glorie. Constantin cel Mare, Iustin I-lea, Iustinian, sunt reprezentanți ai latinității, chemați să creeze o monarhie creștină, ocrotitoare a bisericii mântuitoare. Ei s'au nuzuit să armonizeze *spiritul vest-asiatic și sângele sud-est european, reprezentat aproape în toate nuanțele sale în latinitatea răsăriteană.*

Bizantinismul, deodată cu acapararea puterii în stat, susținând elementul vest-asiatic, a înlăturat elementul pre-român, combatant, pastoral și agricol, sufocându-i și vieța națională. Rezultatul? Căderea imperiului. Și, este simbolică întoarcerea nădejilor ultimului împărat bizantin, împresurat de armatele lui Mohamad II, spre evul valah. Ioan Corvinul.

Neamul românesc dela începutul istoriei sale, deși izolat de Europa apuseană și fărâmițat între hotarele lui, fără să fi ajuns, deci, la o unitate politică, necesară unei înfloriri culturale, s'a dovedit un factor de cultură și mai ales un apărător al ei. Personalități ca Miron Costin, Dimitrie Cantemir, dovedesc capacitatea intelectuală a acestui neam, iar, Ioan Corvinul, Matei, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul n'au fost apărătorii vajnici ai creștinismului? Intotdeauna românitatea a fost înăbușită în potențele sale de același duh luciferian. Dar, după epoci de criză se afirmă cu vigoare neobișnuită pe toate tărâmurile, datorită mai întâi Providenței divine, care călăuzește vieța indivizilor și pe a popoarelor și în locul al doilea, personalităților proeminente, hărăzite de aceeași Providență să-i călăuzească pașii. D-l Bogdan face în mod deosebit apologia regelui Carol I-lea, *predestinat să ne trezească la conștiința limpede a propriei noastre personalități istorice, și a armatei române care în 1919 a stăvilii bolșevizarea Europei.*

În încheierea atât de românească și actuală constată că *îndemnul la mutilarea noastră națională, pornește și*

acum, ca și alte dăți, ca o ispită capitală, din aceleași cercuri infernale invizibile, de unde au pornit în decursul timpului toate inițiativele piezișe, toate cursele subtile, toate îndemnulurile la păcat și sinucidere... Astfel că dacă Europa creștină, după toate tragicile și edificatoarele experiențe negative de până aci, va mai cădea și în această grosolană ispită, înseamnă că înțelege să se condamne singură la o nouă perioadă de încredări grele, inutile și sterile ... cel care pretinde o nouă răstignire a noastră, nu o fac în scopul de a înlesni o «pacificare» a sud-estului european, ci de a provoca incendierea lui.

VICTOR BRĂTULESCU: *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*. București 1939.

De câte ori am avut ocazia să răsfoiesc un manuscris vechiu, să-l gust, fie și numai din reproducere fotografică, am încercat un ciudat sentiment de regret, o contrariere a tuturor elogioaselor păreri ce am a-supra veacului nostru. Toată filosofia unui veac, dinamic, bătaios, toată trăirea eroică cu care ne învredni-cește cu scandalos de mare prisosință, și pe care o primim — cel puțin așa se pare — cu tot atât entuziasm, se clatină și îmi pare o răzvrătire a unei prea tinere adolescențe. Un fel de „a da cu barda în lună” și de a te crede îngrozitor de crescut peste dimensiunile trecutului, un fel de egocentrism vecin cu ridicolul.

Poate nu ași putea separa și contura motivele acestei încercări su-fletești. Ar fi greu, prea complicat și inutil pentru ceace vrea să fie încreștarea cărții Dnui V. Brătulescu. Dar răsfoiesc cele 71 de planșe — de ireproșabilă și neîntrecută execuție tehnică — ale cărții. Călmul filosofic ce se ridică din miniatura Sf. Matei, de pildă sau din înfloriturile de frontispicii cu răgaz făcute în răcoarea chililor mănăstirești,

Cartea d-lui N. Bogdan pare mai mult o improvizație. De altfel însuși mărturisește că a scris-o în fuga con-deiului, sub imboldul evenimentelor ac-tuale. Totuș ne place. Pentru că ne place teza creștină-și românească pe care o tratează. Umanitatea învrăjbită nu-și va găsi pacea și mulțumirea decât în reîntoarcerea la Hristos. Iar noi, Rcmânii, trebuie să ajungem la o conștiință a misiunii noastre în istorie. Pentru aceasta energiile și latențele neamului trebuie stimulate la maxi-mum. O cale potrivită este cartea, scrisă în spiritul în care ni se pre-zintă curtea d-lui Nicolae Bogdan.

V. Stanciu

mă fură. Îmi întoarce fața dela ex-pedițiile de legendă de azi, dela dă-ruirea totală în semnul unul viitor, spre viața molcomă de altădată, viață care se săvârșea ca o vărsare generoasă de ape în marele fluviu al patrimoniului de civilizație al o-menirii. Se trăia pe atunci ca într'o rugăciune; o vieță în care setea su-fletească trecea pe primul plan și care se adăpa pentru sete în sine și pentru o nouă însetare. Cultura era o necesitate nu un mijloc.

Iată de pildă pe acest Jupan Mar-cea, mare postelnic, și jupâneasa lui Marga din zilele lui Io Neagoe Voe-vod și a Doamnei Despina din anul 7023, cinstind cu adăpost și mare prietenie pe meșterul care îi „face” tetravangheliul. O minune de sucell și învârteli în împletituri colorate în cele mai alese armonii; iar litera sle-vonă înșirată ca mărgeanul negru în cel mai natural și discret ritm decorativ. Iată Evanghelia și faptele apostolilor (sec. XV-lea) cu minia-turile evangheliștilor, finite ca și frontispiciile și chenarele, în cele mai calde armonii coloristice, cu aurul întins cu o discretă prisosință, cu

acei calm ce-l degajează fiecare ilică a lui. O atmosferă de icoană, de molcomă îngănare a „laptelor”; de desfătare întru cele ale sufletului, în răgaz. Iată-l și pe Io Constantin Voevod Brâncoveanu poruncind — ce aspră poruncă — un liturghier dela Calnic Ieromonah. Iar acesta la așa poruncă, întărită cu neprecupețite danli, iată-l încovoiat peste pultul lui de caligraf, aldoma evanghelistului Luca, înșlând mârgeaua manuscrisului sub frontispicii bogat decorate și ținute într'un prea rafinat ton rece, subliniat de dăra scilpicioasă a argintului, sau de chenarul undoit al unei mlădițe albastre sau verzi. Suntem pe vremea lui Ion Constantin Brâncoveanu; atunci când curtea domniască, ca pe vremea vestițiilor Gonzaga, Urbinaților sau Medicilor, era mai mult decât o cetate de ziduri peste care se încrușau poruncile ostăgești. Sau, mai corect spus, acestea erau în atara zidurilor curții.

Timpul, acest factor atât de scandalos prețuit azi, pe vremuri eră un ce necunoscut. Socotiți vremea, risipită printre straturile caligrafiate ale manuscriselor. E un belșug, o „risipă” azi neînțeleasă. Și totuși rodul ei, domol, cald, ca fumul de tămâie mirosind, se ridică de pe mar-

ginea straturilor, dela încheietura șirului, din împleteala inițialelor, din câmpul de aur al cutărui evanghelist sau din haina argintată a cutărui Ion Gură de Aur.

Acest timp, îngropat în răsadnițele decorative ale manuscriselor — necesar în orice operă spirituală — este acela care te întoarce din cadența zilelor de azi și te poartă în trecutul „greu de prea mult suflet” al tuturor îndestulirilor. Și nu puțin sunt azi acei ce tot mai des întorc privirea la sufletul tihnit al manuscriselor, setoși de o asemenea viață. Cartea Domnului Brătulescu e o asemenea întoarcere. Fiindcă e prea multă grijă în orânduirea ei și prea aleasă atenție în tot ce înglobază cele vreo 170 pagini și 71 planșe.

Am reținut un nume dintr'un roman al copilăriei mele. Acela al unui humanist: Giorgio Merula. Il vedeam în romanul lui Merejkovschî grecești sau latine, sfătuindu-se cu textele sfios apărute de sub haina celor ulterior suprascrise, netezind o inițială, limpezind fața altela și mă gândesc că numai o asemenea pătimă poate da la iveală miniaturi și manuscrise din Muzeul de Artă religioasă.

V. Fulicea

AL. LASCAROV-MOLDOVANU: *Furnica* — Poem dramatic în versuri. — Ed. Cugetarea, Lei 60.

Scritorul de înaltă ținută creștinească, dl. Al. Lascarov Moldovanu, ne înfățișează în formă dramatică, cunoscutul său roman „Furnica”. De obicei romanele transformate în drame pierd din valoare, din pricina tehnicii speciale a dramei. Un conținut contemplat epic, deci propriu unei dezvoltări amănunțite, nu se pretează ușor unei preze aspre condensări, impunându-se înălțurarea multor capitole. Acest din urmă fapt se petrece și în cazul de față.

Subiectul este același, atât în roman

cât și în poemul dramatic. Dl. Al. L. M. ne înfățișează, sub un aspect nou cunoscuta fabulă „Greerele și Furnica”, căutând să ne arate că dacă greerele n'a fost chiar la înălțime, nici furnica nu este prea vrednică de laudă. Ba, din contră. În cărțile d-lui Al. Lascarov Moldovanu greerele apare într'o lumină cu mult mai favorabilă. Furnica ne este înfățișată sub forma unei femei extrem de sgărcite, care îngrămădește avere peste avere, care și face unic scop din viață averea, până

când greerele este un tânăr ce trăgește numai în sferile înalte ale idealului, al cărui unic scop este cântarea. Dar au greșit amândoi, întrucât vieța amânduror se irosea zadarnic, Furnica se complăcea în bogății imense, din care își făcuse unicul scop, Greerele se delecta în cântări înaripate, disprețuind orice avere. Și prin acest fapt niciunul nu putea fi de folos societății, semenilor lor. Niciunul nu făcea binele: Furnica nu voia, Greerele nu era în stare Primei îi lipsea avântul sufletesc, celui din urmă, înțelepciunea. Se aflau la două extreme, ambele în afara adevăratului rost al vieții. Și de aceea traiul lor nu putea să procure adevărata mulțumire. A fost câțva timp Furnica fericită în mijlocul bogățiilor sale, a trăit și Greerele vreme îndelungată amețit de vraja cântării, dar a venit într-o zi pentru fiecare o trezire la realitate. Și într-o bună zi, Furnica descătușată sufletește din mrejele averii, pornește însetată de cântare spre Greer. Drum lung și anevoios... Drum... prezentat în roman cu lux de amănunte. În poemul dramatic însă, călătoria Furnicii până la Greer cu toate peripețiile ei este cu desăvârșire suprimate. S'ar crede deci... că prin această poemul a pierdut mult din interes! Dar, dimpotrivă. Călătoria Furnicii a fost presărată în roman cu o prea mare bogăție de fapte, toate merite să ilustreze, e adevărat, multe valori morale, dar ele au avut darul să îngreuneze urmărirea ideii principale. Mai bine zis, faptul fundamental a fost oare cumva potopit de amănunte. Odată ce Furnica a pornit spre meleagurile Greerului, ceea ce dorești cu mai multă tărie este s'o vezi ajunși la ținta călătoriei sale. Ideea principală a actualii fiind înfrățirea dintre Furnică și Greer, împăcarea între aspirațiile vieții lor, în sufletul cetitorului se va naște interes în jurul acestui fapt. Și pentru aceasta consider poemul dramatic superior romanului: satietatea estetică este acum deplină. În primele

dois acte asistăm la drama sufletescă în care se sbate Furnica până când pornește în căutarea Greerului, socotind că numai la el va găsi leacul tămăduitor al tănjiții sale. În actul III ne aflăm la Greer. Totul este admirabil orânduit. Dorul fierbinte al Furnicii după Greer, după atmosfera încălzită de vraja cântării în care trăgește el, trezește în noi puternic curiozitatea de a-l vedea pe Greer. Și iată că această curiozitate ne este grabnic satisfăcută. Îndată după pornirea la drum a Furnicii, fiind opăceală doar pauza între acte... Sosirea apoi a Furnicii la curtea Greerului, da cea mai înaltă expresie încântării noastre.

La toate acestea se cade să mai adăugăm și farmecul stilului. Versurile au o desfășurare vioaie, o sprinteneală nesălită, încât vorbirea personajilor nu-ți pare de loc artificială, ci deplin fizică. Totuși scânteițetoare în țesătura lor de neastemate. Spațiul nu ne îngăduie să cităm cât am vrea, redăm numai ceva din vorbirea celor doi crainici; al averii și al cântării.

Crainicul averii (săchit)

*„Eu nu-s, slăvită Doamnă,
Decât un sclav al vremii, ce pe ră-
boj însumă
Ce'n lume se grăește; nu eu, ci lu-
mea ize
Tot ce prin glasul nostru, s'a fost
[rostit aice.*

(Urmează bombastic)

*Și-astfel prin munc'avea-ți, ca și
[o vietate,
S'a tot mărit și-ajunse, azi, o imen-
[sitate.*

(cu pathos)

*Din albul fără pată, al mărilor din
[nord,
Ce-și leagă splendoarea pe ma-
[luri de fier,
Și până în adâncuri, în marea'nău-
[necată,
Ce-abia de poți s'o cugeți — ogă-i
[de depărtată;*

Din țara'nfluturată a Soarelui ră-
[sare

Și până'n oaza verde a veșniciei Sa-
[hare;

Din înghețata lume, de sus, din La-
[brador

Și până'n țara caldă, de foc, la
[Equator;

Din țara de zăpadă, în care aurora
Mereu își cântă slava, în văzul tu-
[turora,

Și până în ținutul călcat de beduin,
În care se aude glas slab de muezini,
Din sud spre miez-noapte, din ră-
[sărit spre apus,

Oriunde omul nostru, piciorul său
[și-a pus,

Averea ta, Furnico, mărită se întinde,
Și tot pământu'n brațe, cu sete îl
[cuprinde!*

(Pag. 60-61).

Dar să-l auzim și pe Crainicul cântării

„...Și-am umbrit

întreg pământu'n lung și'n lat.

(Povestește)

Știi voi ce zi noptată este

Mereu la Capul Nord?! Ca'ntr-o po-
[veste,

Își duce viața clipele,

Și mii de albatroși aripele

Își scutură peste 'noptare

Și veșnic al crezare

Că visezi,

Că nu-l aveau tot ce vezi

Și oamenii pășesc agale

Și parcă nici o jale

Nu-și poartă glas de răutate

Peste cetate.

Și veșnic ziua e 'noptată,

Și noaptea e 'nziuată

[.]

Și zarea cântă toată,

Amestec de colori

Din zori și până'n zori

[.]

M'am dus apoi în stepă să-mi înec

Năcazul — O! Stepă-i val încremenit,

Ce vine, și-l aștepți necontenit,

Zădarnic... E'ntocmai ca și valul

Iluziei ce nu mai vine. E pravățul

le marea făr'de funduri a visării

(Reia)

Când stai în preajma sării

În stepă, — și praful în de aur se

[ridică,

Atunci pe'ntinderi pică

Grea svoană de cântare

Și visul s'adâncește din ce în ce

[mai tare*.

(Pag. 93-95)

Poemul dramatic „Furnica” este în urmărire o realizare în care se îmbină minunat esteticul cu eticul. Pentru vremurile acestea de cumplite prefaceri, când se cere din partea fiecărui om o muncă ordonată, continuă și desinteresată, când mai mult ca oricând avem lipsă de înțelepciune (Furnica) și de idealism (Greerele), atari producții, în care năzuințele spre bine sunt îmbălsămate în mireasmă de suavă frumusețe, sunt oaze și de reculegere sufletească și de imbold spre acțiune nobilă.

Dionis Popa

PETRU GHERMAN: Creștinismul ca factor determinant în concepția muzicii. — Sibiu 1939.

Tânărul profesor dela Academia Teologică „Andreiană” din Sibiu, diaconul Petru Gherman, a scos la iveală această lucrare deosebit de interesantă atât prin felul expunerii, cât mai ales prin problemele ce tratează. Lucrarea de care ne ocupăm este o repetiție din Anuarul Academiei „Andreiano” din Sibiu pe anul 1938-39. În ea se evi-

dențiază — așa zicând — firul roșu, acel fir al Ariadnei care ne călăuzește prin etapele mai însemnate ale istoriei muzicii, — fiind o lucrare de ansamblu nu de amănunt — arătându-ne covârșitoarea influență ce a avut creștinismul în concepția muzicii.

Creștinismul, care a fecundat „întregul spirit uman” s'ar fi putut să nu-și

reverse binefăcătorul său dar asupra muzicii „care a fost considerată în toate timpurile, ca mijlocul cel mai potrivit de manifestare a sufletului omenească, de apropiere spre etern, spre dumnezeire”? „Iar dacă azi ne copleșește ființa cu complexitatea ei ca artă, știință și filosofie, aceasta oare nu se datorește în întregime creștinismului?”.

După ce arată originea și caracterul divin al muzicii, probacii influențat de teoriile savantului muzician, Dimitrie Cucuțin, profesor la Academia de muzică din București, ale cărui pagini mai ales din a treia parte a „Esteticii muzicale” sunt adevărate perle de apologie creștină, care de altfel este des citat în această lucrare și care este natural să-l fi influențat pe dl Petru Gherman, acesta mândrindu-se de a-i fi fost elev, — zic — după ce arată originea și caracterul divin al muzicii, în opoziție cu alte teorii cari încearcă să afle originea socială a acesteia, se ocupă de muzica popoarelor antice, mai ales a Evreilor și Grecilor, pentru a înțelege mai bine transformarea radicală ce se produce în muzică odată cu venirea creștinismului.

Acesta nu distruge ceea ce a primit, ci printr'un „proces de intelectualizare” din muzica evreiască și cea grecească își construiește o cântare simplă și unitară: cântarea plană (plainchant) care „aplicată la text îi împrumută acestuia și-i afirmă sublima-i semnificație teologică pentru sufletul creștin” devenind mai apoi „piatra fundamentală pe care se va clădi întregul edificiu arhitectonic al artei muzicale de mai târziu”.

Această cântare plană, cântare religioasă a bisericii creștine apusene, bazată pe modurile grecești și ze muzica templelor și sinagogelor evreiești, evoluează în cursul veacurilor, culminând cu Palestrina și I. S. Bach.

Trecând în popor, cântarea religioasă devine cântec popular sau cântec de dans. Edificiul artei muzicale ramificat în aceste două direcții: religioasă și profană, progresează cu Haendel, continuă cu Haydn, se completează cu Mozart pentruca să ajungă la „sinteza definitivă a muzicii”: Beethoven.

Idelle embrionare ale apogeului beethovenian sunt dezvoltate și desăvârșite în teatrul muzical (operă) de genialul Wagner care reunind laolaltă: muzică, poezie, pictură și pantomimă, creiază astfel drama muzicală, greșind însă față de creștinism, voind să facă din muzică: artă religioasă a vremurilor moderne, iar poetul-muzician pontif al ei”.

În direcția simfonică idelle beethoveniene sunt continuate și desăvârșite de religios-inspiratul C. Franck, care perfecționează simfonia prin introducerea sistemului cirilic în muzică.

Meritul de-a încorona acest edificiu măreț simfonic-dramatic îi revine subtilului V. D'Indy, elevul lui Frank, care rămâne „ultimul termen al evoluțiunii concepției muzicale”.

Muzica nu se oprește aici, ci continuă a-și găsi noi orizonturi. Calea parcursă de ea în cursul veacurilor, este calea pârâiașului de munte care-și coboară apele sale în torente spumegânde, pentruca în șes să fie transformate într'un fluviu măreț. „Schprach — gesangul” omului primitiv, acest pârâiaș de munte, devenit torent muzical, este azi un fluviu măreț de „melos” ce curge într'una fără să se oprească, pentruca — după cum așa de frumoz încheie d-l P. G.: „toată muzica este mărturie vie a unui adevăr care se revelează în voci, pe care-L vom preamări mereu, până se va împlini numărul anilor pe pământ..”

L. Florea

Dela Administrația revistei

Am primit cu mulțumită și cultivăm următoarele abonamente :

Pe anii 1936—7—8

Câte 750 lei: Oficiile parohiale din: *Bănișor, Beiuș-Șonculeș, Bobota, Chegea, Doh, Mărghita, Săuca, Unimăt, — Beiuș:* Leontin Ciula; — *Bolan:* Alexandru Ghila; — *Ceah:* Ioan Pereni; — *Bocșa:* Simeon Barboloviciu.

Pe anii 1937—38

550 lei: *Dijlr:* oficiul parohial; — **Câte 500 lei:** *Babșa:* Ioan Chirilă; — *Ptr:* Flaviu Serbac; — *Santău:* of. parohial; — *Șimleu:* Vasile Moodi; — *Tria:* of. parohial.

Pe anul 1938

Câte 250 lei: *Alba Iulia:* Albin Marginean; — *Satu mic:* of. parohial.

Pe anii 1937—8—9

Câte 750 lei: *Bicaz:* (Sălaj), *Ghenciu:* of. parohiale.

Pe anii 1938—9

825 lei: *Oradea:* Dr. Ioan Georgescu, — **Câte 500 lei:** oficiile parohiale: *Istrău, Plopiș, Rușeni;* — *Alud:* Liceul Titu Maiorescu; — *Glurtelec:* Ioan Talos.

Pe anul 1939

300 lei: *Iasi:* Prof. Octav Mayer. — **Câte 250 lei:** *Alud:* Dr. Nicolae Marcu, Iacob Ollgor; — *Beiuș:* Părinții Asumpționiști; — *Liuzt-Călugăra:* Iosif Pat; — *Ploiești:* Aurel St. Șuluțiu; — *Turdaș:* Viorel Munteanu.

Pe anii 1939—40

600 lei: *București:* Dr. Victor Boeriu; — **500 lei:** *Lelești:* of. parohial.

Pe anii 1938—39—40

750 lei: *Mănăstrea Moiseiu.*

Pe anul 1940

300 lei: *Caransebeș:* Lt. colonel Vasile Fodor. — **Câte 250 lei:** *Boniș:* Ioan Melian; — *Brașov:* Alexandru Bindea; — *Gherdești:* Ioan Martinaș; — *Turda:* Dr. Vasile Cerghizan.

Pe anul 1941

Câte 300 lei: *Caransebeș:* Dr. Ștefan Pop; — *Deva:* Dr. Eugen Tatar.